



T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ



Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Arap Dili ve Belagatı Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**OSMANLI DÖNEMİ ARAP ŞAİRLERİNİN MUHAMMED EMİN EL-MUHİBBÎ
İÇİN SÖYLEDİKLERİ MERSİYELER**

Rama ATTAR

Danışman
Prof. Dr. Mücahit KÜÇÜKSARI

Konya – 2026



T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü



Tez Jüri Üyeleri

Öğrencinin	Adı Soyadı	Rama ATTAR
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri / Arap Dili ve Belagatı
	Programı	Tezli Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Mücahit KÜÇÜKSARI
	Tezin Adı	Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinin Muhammed Emîn el-Muhibbî İçin Söyledikleri Mersiyeler

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinin Muhammed Emîn el-Muhibbî İçin Söyledikleri Mersiyeler başlıklı bu çalışma .../.../2026 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	Prof. Dr.	Mücahit KÜÇÜKSARI	
2			
3			
4			
5			



T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü



Etik İlke ve Kurallara Uygunluk Beyannamesi Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Rama ATTAR
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri / Arap Dili ve Belagatı
	Programı	Tezli Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Mücahit KÜÇÜKSARI
	Tezin Adı	Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinin Muhammed Emîn el-Muhibbî İçin Söyledikleri Mersiyeler

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

ÖN SÖZ

Mersiye, Arap edebiyatında önemli bir yere sahip olan şiir türlerinden biridir. Ölüm karşısında duyulan üzüntü ve özlemi dile getiren bu tür, farklı dönemlerde birçok şair tarafından işlenmiş ve zamanla çeşitli özellikler kazanmıştır.

Bu çalışma, Osmanlı döneminin önemli âlimlerinden biri olan Muhammed Emîn el-Muhibbî'ye (ö. 1111/1699) yazılan mersiye şiirlerini konu almaktadır. Söz konusu olan mersiyeler akademik bir yöntemle incelenmiş ve elde edilen bulgular sistemli bir şekilde sunulmuştur.

Araştırmada mersiyelerin tercüme edilmiştir. Bu mersiyelerde öne çıkan temalar da ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ayrıca şekil özellikleri, vezin yapısı ve edebî sanatlar bakımından hangi nitelikleri taşıdıkları incelenmiştir.

Bu çalışma, giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın konusu, amacı, yöntemi ve kaynakları ele alınmış; ardından el-Muhibbî'nin yaşadığı dönem ile ilmî ve edebî kişiliğine yer verilmiştir. Birinci bölümde el-Muhibbî'ye yazılan mersiyeler muhtevâ bakımından, ikinci bölümde ise mersiyeler şekil ve üslup açısından değerlendirilmiştir.

Çalışma sürecinde bana her türlü desteği veren danışman hocam Prof. Dr. Mücahit KÜÇÜKSARI'ya teşekkürlerimi sunarım.

Rama ATTAR

Ocak 2026

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER.....	ii
TRANSKRİPSİYON.....	v
KISALTMALAR LİSTESİ	vi
ÖZET.....	vii
ABSTRACT	viii
BİRİNCİ BÖLÜM.....	1
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Araştırmanın Konusu, Amacı ve Problemi	1
1.2. Araştırmanın Yöntemi ve Kaynakları	2
1.3. el-Muhibbî'nin Yaşadığı Döneme Genel Bir Bakış	2
1.4. el-Muhibbî'nin İlmî ve Edebî Kişiliği	8
1.4.1. Hocaları	10
1.4.1.1. İbrâhim b. Mansûr el-Fettâl ed-Dimaşkî (ö. 1098/1686-1687)	10
1.4.1.2. Ahmed b. Muhammed b. Abdülvehhâb el-Mehmendarî el-Müftî (ö. 1017/1743)	11
1.4.1.3. el-Ğâdî Hüseyin b. Maḥmûd b. Muhammed el-‘Adevî eş-Şâlihî (ö. 1097/1686)	11
1.4.1.4. Ramazan b. Mûsâ el-‘Uṭayfî (ö. 1095/1683)	11
1.4.1.5. Zeynü'l-‘Âbidîn el-Bekrî (ö. 1107/1696)	11
1.4.1.6. Abdülkâdir b. Bahâüddîn b. Nebhân b. Celâlüddîn b. Taḳıyyüddîn b. Ebû Bekir (ö. 1100/1688)	11
1.4.1.7. Abdülḥay b. Ahmed b. Muhammed Ebû'l-Felâḥ el-‘Ukberî eş-Şâlihî el-Ḥanbelî (ö. 1089/1678)	12
1.4.1.8. Yahya b. Muhammed b. Muhammed b. Abdullah Ebû Zekeriya el-Cezâ'irî el-Mâlikî (ö. 1096/1684)	12
1.4.1.9. Muhammed b. Muhammed b. Süleyman el-Malikî el-Fâsî (ö. 1094/1683)	12
1.4.1.10. Abdülganî b. İsmail b. Abdülganî b. İsmail b. Ahmed b. İbrâhim (ö. 1143/1731)	13
1.4.2. Eserleri	13
1.4.2.1. Tarih alanındaki eserleri	13
1.4.2.2. Dil alanındaki eserleri	14
1.4.2.3. Edebiyat alanındaki eserleri	14

İKİNCİ BÖLÜM 15

2. EL-MUHİBBÎ'YE YAZILAN MERSİYELERİN MUHTEVÂ BAKIMINDAN İNCELENMESİ 15

2.1. Arap Edebiyatında Mersiye.....	15
2.2. el-Muhibbî'ye Mersiye Yazan Şairler.....	17
2.2.1. Muhammed b. Mahmud es-Sü'elâtî (ö. 1132/1720).....	17
2.2.2. Mustafa eş-Şammâdî (ö. 1137/1724).....	17
2.2.3. İbnü'l-Harrât (ö. 1649/1730).....	18
2.2.4. Muhammed b. Ahmed el-Kencî (ö. 1150/1739).....	18
2.2.5. Zeynüddin b. Muhammed b. Sultân (ö. 1122/1710-1711).....	18
2.2.6. Abdurrahman b. İbrâhim b. Ahmed el-Hanefî ed-Dimaşkî (ö. 1138/1725-1726).....	19
2.2.7. Mustafa et-Terzî (ö. 1160/1746).....	19
2.2.8. Süleyman el-Kâtib el-Hamevî (ö. 1117/1705-1706).....	20
2.2.9. Ebû's-Su'ûd el-Mütenebbî (ö. 1127/1715).....	20
2.2.10. Muhammed b. es-Semmân (ö. 1189/1775).....	21
2.2.11. Abdülhay el-Hâl (ö. 1117/1705).....	21
2.3. Mersiyelerin Muhtevâ Bakımından İncelenmesi.....	22
2.3.1. Ağlama (Nedb).....	22
2.3.2. Övgü (Te'bîn).....	25
2.3.2.1. Şahsiyetine övgü.....	25
2.3.2.2. İlmine ve kitaplarına övgü.....	27
2.3.2.3. Ailesine övgü.....	28
2.3.2.4. Hatıralar.....	30
2.3.3. Sabır ('Azâ).....	31
2.3.3.1. Dua.....	33
2.3.3.2. Kader ve kazâ.....	36
2.3.3.3. Hikmet.....	39

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 41

3. MERSİYELERİN ŞEKİL VE ÜSLUP BAKIMINDAN İNCELENMESİ..... 41

3.1. Kaside Yapısı.....	41
3.1.1. Muqaddime.....	41
3.1.2. Teḥalluş.....	43
3.1.3. Ḥâtîme.....	45
3.1.3.1. Dua.....	45
3.1.3.2. Tarih düşürme.....	46
3.2. Vezin ve Kafiye.....	49
3.3. Kelime Dağarcığı.....	50
3.4. Beyân ve Bedî' Sanatlarının Kullanımı.....	52
3.4.1. Beyân sanatları.....	53

3.4.1.1. Teşbih	53
3.4.1.2. İstiare	54
3.4.2. Bedî' sanatları.....	56
3.4.2.1. Cinas	56
3.4.2.2. Tekrar	57
3.4.2.3. Tıbâk.....	58
3.4.2.4. Tevriye.....	61
3.4.2.5. Taşrî'	62
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	64
4. SONUÇ.....	64
KAYNAKÇA	66
EKLER.....	70

TRANSKRİPSİYON

ط: Ṭ, ṭ	ا: A, a, Â, â
ظ: Ṣ, ṣ	ب: B, b
ع: ʿ	ت: T, t
غ: Ġ, ġ	ث: Ṣ, ṣ
ف: F, f	ج: C, c
ق: Q, q	ح: H, h
ك: K, k	خ: Ḥ, ḥ
ل: L, l	د: D, d
م: M, m	ذ: Ḍ, ḏ
ن: N, n	ر: R, r
ه: H, h	ز: Z, z
و: V, v, Ū, ū	س: S, s
ي: Y, y, Î, î	ش: Š, š
ء: ʾ	ص: Š, š
	ض: Ḍ, ḏ, Ṣ, ṣ

Yukarıdaki transkripsiyon sistemi şahıs adları, künyeler, eser adları ve gerekli durumlarda bazı terimlerde kullanılmıştır. “Muhammed”, “Ahmed”, “Mahmud”, “Süleyman”, “Halil” gibi Türkçede sık kullanılan isimlerin yazımında transkripsiyon uygulanmamıştır. Harf-i cer ve lâm-ı târifler küçük harflerle yazılmıştır. Transkripsiyonda İSNAD atıf sisteminin çeviri yazı alfabesi/transkripsiyonu esas alınmıştır.

KISALTMALAR LİSTESİ

b.	: ibn
bk.	: bakınız
ed	: editör
h.	: hicrî
hz.	: hazreti
ö.	: ölüm tarihi
s.a.v.	: sallallahu aleyhi ve sellem
thk.	: tahkik
ts.	: tarihsiz
y.y.	: yüzyıl

ÖZET

Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Arap Dili ve Belagatı Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

OSMANLI DÖNEMİ ARAP ŞAİRLERİNİN MUHAMMED EMİN EL-MUĞİBBÎ İÇİN SÖYLEDİKLERİ MERSİYELER

Rama ATTAR

Osmanlı dönemi âlimlerinden biri olan Muhammed Emîn el-MuĖibbî'nin edebiyat ile tarih alanında büyük bir katkısı olmuştur. el-MuĖibbî'nin çağdaşlarını, hocalarını ve ona mersiye yazan şairleri incelediğimizde yaygın olanın aksine Osmanlı döneminde çok sayıda Arap edebiyatçı yetiştiğini ve faydalı eserler bıraktıklarını görmekteyiz. Bu çalışmada Arap şairlerin Muhammed Emîn el-MuĖibbî için söyledikleri mersiyeler içerik ve şekil bakımından incelenmiştir.

Çalışma, bir giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde el-MuĖibbî'nin yaşadığı döneme ve onun ilmî ve edebî kişiliği hakkında bilgi verilmiştir. Birinci bölümde Arap edebiyatında mersiye ve el-MuĖibbî'ye mersiye yazan şairler hakkında bilgi verdikten sonra mersiyelerin muhtevâ bakımından incelenmiştir. İkinci bölümde ise, mersiyelerin şekil ve üslup bakımından tahlili yapılmıştır. Bu bağlamda şiirler, kaside yapısı, vezin ve kafiye, beyân ve Bedî' sanatları gibi başlıkları altında değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Arap Edebiyatı, Muhammed Emîn el-MuĖibbî, Mersiye, Osmanlı Dönemi âlimleri, Şam âlimleri.

ABSTRACT

Necmettin Erbakan University, Graduate School of Social Sciences
Department of Basic Islamic Sciences
Department of Arabic Language and Rhetoric
Master Thesis

ELEGIES WRITTEN BY ARAB POETS IN THE OTTAMAN ERA FOR MUHAMMED EMÎN EL-MUHIBBI

Rama ATTAR

Muhammad Emîn el-Muhibbi, an Ottoman period scholar, made significant contributions to both literature and history. An examination of his contemporaries, teachers, and the poets who composed elegies for him reveals contrary to common assumptions that the Ottoman period produced a considerable number of Arab litterateurs who left behind valuable works. This study analyzes the elegies written by Arab poets for el-Muhibbi in terms of both content and form.

The study consists of an introduction and two chapters. In the introduction, information is provided about the period in which el-Muhibbi lived, as well as his scholarly and literary personality. In the first chapter, after presenting information about the genre of elegy in Arabic literature and the poets who wrote elegies for el-Muhibbi, the elegies are analyzed in terms of content. In the second chapter, the elegies are examined in terms of form and style. In this context, they are evaluated under headings such as the structure of the elegy, meter and rhyme, and the rhetorical arts of bayan and badi.

Keywords: Arabic Literature, Muhammad Emîn el-Muhibbi, Elegy, Ottoman-era scholars, Scholars of Damascus.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Konusu, Amacı ve Problemi

Bu araştırmada, Osmanlı dönemi Arap şairlerinin Emîn el-Muhibbî için yazdıkları mersiye, muhtevâ ve şekil özellikleri açısından incelenmiştir. Çalışmada öncelikle Osmanlı döneminde Arap şiirinin genel durumu ve özellikle mersiye türünün bu dönemdeki yeri ele alınmıştır. Ardından Emîn el-Muhibbî'nin hayatı, eserleri, hocaları ve yaşadığı dönemin kültürel ve sosyal yapısı üzerinde durulmuştur. Emîn el-Muhibbî'ye mersiye yazan şairler hakkında bilgi verilmiş, daha sonra bu şairlerin kaleme aldıkları şiirler tercüme edilerek içerik analizi yapılmıştır. Kasidelerin vezinleri ve kelime kullanımları incelenmiş, şairlerin kullandıkları edebî sanatlar örneklerle ortaya konulmuştur. Bu çalışmada, Osmanlı döneminde yazılan Arap mersiyelerine bir örnek üzerinden şiir analizi yapılmış ve nitel araştırma yöntemi benimsenmiştir.

Bu çalışma iki temel hedef barındırmaktadır. İlki, Osmanlı döneminde el-Muhibbî'ye yazılan mersiye türünün şekil ve üslup bakımından incelenerek bu dönemde hangi özelliklere sahip olduklarını ortaya koymaktır. İkincisi ise bu mersiye türüne kaleme alan şairleri tanıtarak Osmanlı dönemi Arap şiirine ve Arap edebiyatına sundukları katkıları incelemektir.

Memlûkler dönemi ve modern dönem Arap edebiyatı, araştırmacılar tarafından sıkça ele alınmıştır. Ancak Arap dünyasında Osmanlı dönemini inceleyen çalışmalar, diğer dönemlere kıyasla daha azdır. Hâlbuki Osmanlı dönemi Arap edebiyatı, önceki dönemlerin bir devamı niteliğindedir. Araştırmacıların, Arap edebiyatının Osmanlı döneminde durgunluk yaşadığı yönündeki kanaatleri ve bu döneme ait çalışmaların yetersizliği sebebiyle ciddi bir edebî birikim göz ardı edilmiştir. Arap edebiyatı tarihi kitaplarında Osmanlı dönemi Arap şairleri ihmal edilmiş, bu alandaki çalışmaların eksikliği yeni araştırmalara olan ihtiyacı artırmıştır. On bir şaire ait toplam iki yüz otuz beytin incelenmesi ve tahlil edilmesi bu açıdan önem arz etmektedir. Özellikle Emîn el-Muhibbî'nin dönemin önemli şahsiyetlerinden biri olması ve yaşadığı yerin Arap dünyasının önemli ilim merkezlerinden biri olması, bu çalışmanın önemini artırmaktadır. Ayrıca şiir incelemek, yazıldığı dönemin siyasi ve sosyal yapısını anlamak açısından da önemlidir. Mersiye türünün siyasi, ilmî, dinî, sosyal ve şahsî olmak üzere birçok boyutu bulunmaktadır. Öte yandan, şiir çevirisinin şiirin asıl ruhunu tam olarak yansıtmadığı yönünde eleştiriler bulunmaktadır. Bu çalışmada ise şairlerin maksatlarına uygun bir çeviri yapılmasına özen gösterilmiştir.

1.2. Araştırmanın Yöntemi ve Kaynakları

Türkiye’de ve Arap dünyasında el-Muhibbî’ye yazılan mersiyelere dair yüksek lisans veya doktora tezi bulunmamaktadır. Bu konu üzerine akademik makalelere de rastlanmamaktadır. Ancak Ramazan Özkal’ın *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden Muhammed Emîn el-Muhibbî ve Şiirleri* adlı tezinde, el-Muhibbî’nin vefatı ve öğrencileri ele alınırken ona yazılan bazı mersiyelere yer verilmiştir. Bununla birlikte söz konusu mersiyeler şekil, muhteva ve üslup açısından incelenmemiş, yalnızca Türkçeye aktarılmıştır.¹ Muhammed Emîn el-Muhibbî için yazılan mersiyeler *Zeylû Nefḥati’r-reyḥâne* eserinden nakledilmiştir. Diğer kaynaklarda el-Muhibbîye yazılan başka bir mersiye bulunmamıştır.

Bu çalışmada hem İbn Reşîk el-Ḳayravânî’nin (ö. 456/1064) *el-’Umde* adlı eseri gibi klasik kaynaklardan hem de modern dönemde yazılmış eserlerden istifade edilmiştir. Şevkî Dayf’ın (ö. 2005/1426) *’Aşru’d-duvel ve’l-imârât: eş-Şâm*; Leylâ es-Sabbâğ’ın (ö. 1434/2013) *el-Mucteme’u’l-’arabiyyü’s-sûrî fî maṭla’i’l-’ahdi’l-’Osmânî*; Ömer Musa Paşa’nın (ö. 1437/2016) *Târîḥu’l-edebî’l-’arabî* adlı eserleri, Osmanlı dönemindeki sosyal durumu ve bu dönemde Arap şiirini anlamak amacıyla kullanılmıştır. Şairlerin hayatlarına dair bilgi toplamak için başvurulmuş bibliyografik eserler arasında Ḥayrüddîn ez-Ziriklî’nin (ö. 1396/1976) *el-A’lâm*; el-Murâdî’nin (ö. 1206/1791) *Silkü’d-dürer fî a’yâni’l-ḳarni’s-sânî âşer*; Necmeddîn el-Ğazzî’nin (ö. 1061/1651) *el-Kevâkibü’s-sâire fî a’yâni’l-mietî’l-âşire* gibi eserleri zikredilebilir. Mersiyelerin şekil ve üslup bakımından incelendiği bölümde Ḳudâme b. Ca’fer’in (ö. 337/948) *Naḳdü’s-şi’r*; İbnü Tabâtabâ’nın (ö. 322/934) *İyârü’s-şi’r*; Ziyâeddîn İbnü’l-Eşîr’in (ö. 637/1239) *el-Meşelü’s-sâ’ir fî edebî’l-kâtib ve’s-şâ’ir* gibi bu alandaki önemli eserlerinden istifade edilmiştir. Ayrıca İbn Manzûr’un (ö. 711/1311) *Lisânü’l-’Arab* adlı sözlüğünden, mersiyelerin tercümesi hususunda çokça faydalanılmıştır.

1.3. el-Muhibbî’nin Yaşadığı Döneme Genel Bir Bakış

Tarih boyunca Suriye’nin önemli şehirlerinden biri olan Dimaşk, İslamiyet’in bölgeye girişinin ve yayılmasının ardından Emevî Devleti’nin başkenti olmuştur. Emevî Devleti’nden sonra Dimaşk’ta sırasıyla Tolunoğulları, İhşîdîler, Fâtımîler, Selçuklular, Eyyûbîler, Memlûk Devleti ve Osmanlı Devleti hüküm sürmüştür.² Günümüzde Dimaşk şehri Türkçede “Şam”

¹ Ramazan Özkal, *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerden Muhammed Emîn el-Muhibbî ve Şiirleri* (Konya, 2022), 66-80.

² Şevkî Dayf, *’Aşru’d-duvel ve’l-imârât: eş-Şâm* (Kahire: Dârü’l-Me’ârif, 1990), 12-35.

olarak adlandırılmaktadır. “Şam” isminin, yön tayininde güneşe bakan kişinin sol tarafını ifade etmesi sebebiyle kuzey anlamıyla ilişkilendirildiği kabul edilmektedir.³

Emîn el-Muhibbî’nin doğup yaşadığı şehir olan Şam, yaklaşık dört asır boyunca Osmanlı Devleti’nin hâkimiyeti altında kalmıştır. Osmanlı Devleti’nin onuncu padişahı Yavuz Sultan Selim döneminde, 922/1516 yılında gerçekleşen Mercidabık Savaşı ile Arap şehirleri Osmanlı topraklarına katılmaya başlamıştır.⁴ Filistin ve Suriye topraklarına “Vilâyet-i Arab” adı verilmiş, bu bölgeler Osmanlı mîrî sistemine dâhil edilerek buradan asker temin edilmiş ve vergi toplanmıştır.⁵

el-Muhibbî’nin yaşadığı dönem, Osmanlı tarihinde “Duraklama Dönemi” olarak adlandırılan ve devletin ekonomik açıdan sıkıntılar yaşadığı bir zamana denk gelmektedir. Bu dönemde fiyatlar merkezî hükümet tarafından sık sık denetlenmiş, malların fiyatları belirlenmiş ve bu süreç kadıların idaresi altında yürütülmüştür.⁶ Osmanlı idarî teşkilatı; eyalet, sancak, kaza, nahiye ve köylerden oluşmaktaydı. Şam, Osmanlı Devleti’ne bağlı önemli eyaletlerden biri olarak öne çıkmıştır. Askerî açıdan bakıldığında ise özellikle Köprülü ailesinin gerçekleştirdiği ıslahatlar dikkat çekmektedir.⁷

Osmanlı Devleti, Suriye’deki dinî kurumları desteklemiş ve dinî faaliyetleri teşvik etmek amacıyla çeşitli yapılar inşa etmiştir. İstanbul ve Edirne gibi büyük ilim merkezleri başta olmak üzere farklı bölgelerdeki medreselerden birçok âlim yetişmesine katkı sağlamıştır. Ayrıca dinî kurumlara, şeyhülislâmlık ve müftülük gibi devletin saygın makamlarında görevler tahsis edilmiştir.⁸ Osmanlı döneminde bu bölgede medreseler ve camiler etrafında yoğun bir eğitim hayatı mevcuttu. Bu medreselerde görev yapan hocaların, Osmanlı Devleti’nin resmî mezhebi dışında farklı mezheplere mensup olmaları devlet açısından bir sakınca teşkil etmemiştir.⁹ Dimaşk’ta ilmî halkalar özellikle Emevî Camii’nde düzenlenmiştir.¹⁰ Bu cami hakkında “Şam Camii’nin güzelliği sebebiyle, Şam halkından daha fazla cenneti özleyen kimse olmamalıdır.” denmiştir.¹¹ Şam şehrinde çok sayıda han ve cami inşa edilmiş olup bunların bir

³ İbn Reşîk el-Kayrevânî, *el-‘Umde* (Mısır: Matba‘atü’s-Sa‘âde, 1955), 2/259.

⁴ Mustafa Öztürk, “Arap Ülkelerinde Osmanlı İdaresi”, *Ortadoğu Özel Sayısı* Ortadoğu Özel Sayısı / Middle East Special Issue (2010), 347.

⁵ Öztürk, “Arap Ülkelerinde Osmanlı İdaresi”, 327.

⁶ Samıkıran, *Osmanlı İdaresinde Şam (1750-1800)*, 435.

⁷ Leylâ eş-Şabbâğ, *Min a’lâmi’l-fikri’l-‘arabî fi’l-‘aşri’l-‘oşmâniyyi’l-evvel: Muḥammed el-Emîn el-Muhibbî* (Dimaşk, 1986), 41.

⁸ Leylâ eş-Şabbâğ, *el-Mücteme ‘u’l-‘arabiyyü’s-sûrî fi maṭla‘i’l-‘ahdi’l-‘oşmânî* (Dimaşk: Menşûrâtü Vizâratî’s-Şekâfe, 1973), 120-121.

⁹ es-Sabbâğ, *Min a’lâmi’l-fikri’l-‘Arabî fi’l-‘aşri’l-‘Oşmâniyyi’l-evvel: Muḥammed el-Emîn el-Muhibbî*, 32.

¹⁰ Dayf, *‘Aşru’d-düvel ve’l-imârât: eş-Şâm*, 69.

¹¹ İbn Manzûr, *Muḥtaşaru Târîhi Dimeşk* (Dimaşk: Dâru’l-Fikr, 1402), 285.

kısmı el-Muhibbî'nin tarihî eserlerinde de zikredilmektedir.¹² Her mahallede gece boyunca düşmanların saldırısına karşı bekçilik yapan görevliler bulunmaktadır.¹³

Medreselerde ve ilmî halkalarda Arapça korunmuş ve aktif bir şekilde kullanılmıştır.¹⁴ O dönemde Türkçe, Arap alfabesiyle yazılmaktadır. Bazı padişahlar, şiir yazabilecek düzeyde Arapça bilgisine sahiptir.¹⁵ Türk âlimler arasında da Arapçayı ileri düzeyde bilen birçok isim bulunmaktadır. Nitekim Arapça bilmeyen bir âlimin, âlim olarak kabul edilmediği ifade edilmektedir.¹⁶ Arapça ve Türkçenin yanı sıra bazı âlimler Farsçayı da öğrenmiştir. Türkçe ile Farsçayı ileri düzeyde öğrenmiş olan Hasan b. Muhammed el-Burînî (ö. 1024/1615) bu duruma örnek olarak zikredilebilir.¹⁷

O asırda Arap ülkeleri arasında âlimlerin seyahat etmesi bir gelenek hâline gelmiştir.¹⁸ Örneğin; Abdülğanî en-Nâblusî (ö. 1143/1731), Trablus, Baalbek, Kudüs ve Mısır'a dört kez yolculuk yapmıştır.¹⁹ Muhammed Emîn el-Muhibbî de ilim tahsili için Mısır, Hicaz ve Anadolu'ya seyahat etmiştir.²⁰

O dönemde Arap edebiyatı sadece Müslüman halk arasında değil, aynı zamanda Hristiyanlar tarafından da yoğun ilgi görmüştür.²¹ Görülen bir diğer husus ise Arap şairlerin, Arap olmalarıyla gurur duymalarıdır.²² Örneğin el-Bûrînî (ö. 1024/1615) şiirinde, Arap olması hasebiyle duyduğu övüncü şu şekilde ifade etmiştir:²³ [Tavîl]

تَعَلَّمْتُ لَفْظَ الْأَعْجَمِيِّ وَإِنِّي مِنْ الْعَرَبِ الْعَرَبَاءِ لَا أَكْتُمُ
وَمَا كَانَ قَمْدِي غَيْرَ صَوْنٍ حَدِيثُكُمْ إِذَا صِرْتُ مِنْ شَوْقٍ بِهِ أَتَرْتُمُ

Yabancı dilini öğrendim, fakat Arap asıllıyım ve bunu gizlemiyorum.

Özlediğimden onunla terennüm ediyorsam da maksadım dilinizi korumaktan başka bir şey değildir.

¹² İbn Kennân eş-Şâlihî, *el-Mürûcû's-sündüsiyyetü'l-fesîha fî telhîşi Târîhi's-Şâlihîyye* (Dımaşk, 1947), 48.

¹³ Şâlihî, *el-Mürûcû's-sündüsiyyetü'l-fesîha fî telhîşi Târîhi's-Şâlihîyye*, 35.

¹⁴ es-Sabbâğ, *Min a'lâmi'l-fikri'l-'Arabî fî'l-'aşri'l-'Osmâniyyi'l-evvel: Muhammed el-Emîn el-Muhibbî*, 13.

¹⁵ es-Sabbâğ, *Min a'lâmi'l-fikri'l-'Arabî fî'l-'aşri'l-'Osmâniyyi'l-evvel: Muhammed el-Emîn el-Muhibbî*, 11.

¹⁶ Kenan Demirayak, "Osmanlı Dönemi Arap Edebiyatı Üzerine Değerlendirmeler", *Şarkiyat Mecmuası / Journal of Oriental Studies* 26 (2015), 49.

¹⁷ Muhammed Emîn el-Muhibbî, *Hulâşatu'l-eser fî 'ayâni'l-karni'l-hâdiye 'aşar* (Beyrut: Dâru Şâdir, ts.), 2/52.

¹⁸ es-Sabbâğ, *Min a'lâmi'l-fikri'l-'Arabî fî'l-'aşri'l-'Osmâniyyi'l-evvel: Muhammed el-Emîn el-Muhibbî*, 34.

¹⁹ Dayf, *'Aşru'd-düvel ve'l-imârât: eş-Şâm*, 81.

²⁰ Muhammed Emîn el-Muhibbî, *Hulâşatu'l-eser fî 'ayâni'l-karni'l-hâdiye 'aşar* (Beyrut: Dâru Şâdir, ts.), 3/487.

²¹ es-Sabbâğ, *Min a'lâmi'l-fikri'l-'Arabî fî'l-'aşri'l-'Osmâniyyi'l-evvel: Muhammed el-Emîn el-Muhibbî*, 37.

²² Ömer Mûsâ Paşa, *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî* (Dımaşk: Dârül-Fikr, 1998), 46.

²³ el-Muhibbî, *Hulâşatu'l-eser fî 'ayâni'l-karni'l-hâdiye 'aşar*, ts., 2/52.

el-Muhibbî, *Nefhatü'r-reyhâne* adlı eserinde Şam'daki edebiyatçı ailelerin varlığından bahsetmiştir. Bu aileler arasında Hamza Ailesi, 'Îmâd Ailesi, Nâblusî Ailesi, Kârî Ailesi, Ferfûr ve el-Muhibbî Ailesi bulunmaktadır.²⁴

el-Muhibbî döneminde âlimler arasında mutasavvıflar da önemli bir yer tutmaktadır. Bu bağlamda, Şam'da doğan ve tasavvufî seyahatler gerçekleştiren Abdülganî en-Nâblusî (ö. 1143/1731), söz konusu mutasavvıf âlimlere örnek olarak verilebilir.²⁵ Nitekim Emîn el-Muhibbî de Hâlvetiyye tarikatını Muhammed el-'Abbâsî el-Halvetî'den (ö. 1080/1669) almıştır.²⁶ Bu durum, dönemde tasavvufun yaygınlığını göstermesi bakımından dikkat çekicidir; zira Şam'ın farklı bölgelerinde çok sayıda şûfî zaviyesi bulunmaktadır.²⁷

Dimaşk'ta muhtelif alanlarda âlimler yetişmiştir. Tarih, biyografi, islamî ilimler ve edebiyat alanında sayılabilecek önemli isimlerin bazıları şu şekildedir:

İbrâhim b. Selman el-Cüneynî (ö. 1108/1697) fıkıh âlimi ve tarihçidir; çeşitli tarih risaleleri kaleme almıştır.²⁸

Necmeddîn Muhammed b. Muhammed elel-Ğazzî el-'Âmirî (977/1061-1570/1651)²⁹, *Bulğatü'l-vâcid fî şeyhi'l-islâmî'l-vâlid ve el-Kevâkibü's-sâ'ire fî a'yâni'l-mi'eti'l-âşire* adlı eserleri yazmıştır.³⁰

Bedreddîn Hasan b. Muhammed ed-Dimaşkî el-Bûrinî³¹ (ö. 1024/1615), Şam'da Şafi fikhî dersleri vermiştir. Divanı Köprülü Kütüphanesinde mevcuttur.³²

Muhammed Halil el-Murâdî ed-Dimeşkî (ö. 1206/1791), Şam'da Hanefî mezhebinin müftülüğünü yapmış ve *Silkü'd-dürer fî a'yâni'l-ğarni's-sânî 'aşer* adlı eserini kaleme almıştır.³³

Muhammed b. 'Îsâ b. Mahmud b. Kennân eş-Şâlihî (ö. 1153/1740), Dimaşk'ta yaşamış bir tarihçi olup Osmanlı döneminde Dimaşk ve halkına dair çeşitli eserler kaleme almıştır.³⁴

²⁴ Muhammed Emîn el-Muhibbî, *Nefhatü'r-reyhâne ve raşhatu tılâi'l-hâne*, ed. Abdülfettâh Muhammed el-Hulv, 1968.

²⁵ Dayf, *'Aşru'd-düvel ve'l-imârât: eş-Şâm*, 59.

²⁶ Muhammed Halil el-Murâdî, *Silkü'd-dürer fî a'yâni'l-ğarni's-sânî 'aşer* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1988), 4/86.

²⁷ Şâlihî, *el-Mürücü's-sündüsiyyetü'l-fesîha fî telhîşi Târîhi's-Şâlihiyye*, 48.

²⁸ İbn Kennân eş-Şâlihî, *el-Mevakibü'l-İslâmiyye*, ed. Hikmet İsmail (Dimaşk: Menşûrâtü Vizâratü's-Sekâfe, 1993), 1/111.

²⁹ Muhammed Emîn el-Muhibbî, *Hulâşatu'l-eser fî 'ayâni'l-ğarni'l-hâdiye 'aşar* (Beyrut: Dâru Şâdir, ts.), 4/189.

³⁰ Necmeddîn el-Ğazzî, *el-Kevâkibü's-sâ'ire fî a'yâni'l-mi'eti'l-âşire* (Beyrut, 1997).

³¹ Şehâbeddin el-Hafâcî, *Reyhânetü'l-elibbâ ve zehretü'l-hayâtî'd-dünyâ* (Maţba'atü 'Îsâ el-Bâbî el-Halebî ve Şürekâh, 1967), 21.

³² Abdülkerim Özeydin, "Bûrinî", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1992).

³³ Murâdî, *Silkü'd-dürer fî a'yâni'l-ğarni's-sânî 'aşer*, 1988.

³⁴ Hayrüddîn ez-Ziriklî, *el-A'lâm* (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 2002), 7/135.

Yâsîn b. Zeyneddîn b. Ebû Bekir el-Ĥımsî el-‘Âlimî (ö. 1160/1747), *Hâşiye ‘alâ’l-Muhtaşar ve Hâşiye ‘alâ’l-Muṭavvel* gibi eserler kaleme almıştır.³⁵

Ahmed b. Ali el- Mütenebbî eṭ-Ṭrablusî (ö. 1172/1758), *el-În ‘âm bi-fezâ’ili’ş-Şâm* adlı eserinde ‘Utbi’nin Gazneli Sultan Mahmut’a dair kaleme aldığı meşhur biyografiyi şerh etmiş ve Dimaşk’ta Emevî Camii’nde müderrislik yapmıştır.³⁶

İbnü’n-Naķîb (ö. 1132/1720), şehir tarihçiliği alanında öne çıkan isimler arasında yer almaktadır.

Muhammed b. Aḥmed b. Ḥâfızüddîn el-Ḳudsî (ö. 1055/1645), *İsferü’l-esfâr fî ibkâri’l-efkâr* adlı eserinde Kudüs, Kahire ve Dimaşk’ı kapsayan seyahatlerini ayrıntılı şekilde aktarmıştır.³⁷

Yusuf el-Bedî’î (ö. 1073/1662), edebiyatçı, tarihçi ve şair olup Dimaşk’ta vefat etmiştir.³⁸

İbrâhîm es-Sefercelânî (ö. 1112/1700), hem edebiyatçı hem de şair kimliğiyle dikkat çekmiştir.³⁹

Tıp alanında öne çıkan isimler arasında yer alan Yusuf b. Muhammed b. Yusuf eṭ-Ṭrablusî (ö. 1105/1693), Dimaşk’ta hekimler başkanlığı görevinde bulunmuş ve bu sebeple “Hipokrat” lakabıyla anılmıştır.⁴⁰

Mustafa eṭ-Terzî (ö. 1160/1747), şair kimliğinin yanı sıra Şam’da tanınmış bir hekim olarak da bilinmektedir.⁴¹

Matematik alanında; Mustafa el-Luḳaymî (ö. 1178/1764) ile Aḥmed el-Ḥarsî (ö. 1115/1703), miras ilmi üzerine kaleme aldıkları eserleriyle tanınmışlardır.⁴²

Dimaşk’ta bulunan meşhur Ḳâsiyûn Dağı, velilerin ve bazı peygamberlerin kabirlerinin orada bulunduğu dair inanç sebebiyle tarih boyunca çeşitli bölgelerden gelen ziyaretçilerin uğrak yeri olmuştur. Rivayete göre bu dağda Ṭâlût Peygamber’in kabri bulunmaktadır.⁴³ Ayrıca “Erbe’in Mağarası” da hem veliler hem de turistler tarafından ziyaret edilmiştir. Arapçada

³⁵ el-Muḥibbî, *Ḥulâṣatu’l-eser fî ‘ayâni’l-ḳarni’l-ḥâdiye ‘aşar*, ts., 4/491.

³⁶ Dayf, *‘Asru’d-düvel ve’l-imârât: eṣ-Şâm*, 81.

³⁷ Dayf, *‘Asru’d-Duvel ve’l İmarat eṣ-Şam*, 81.

³⁸ Corcî Zeydân, *Târîḫü âdâbi’l-luġati’l-‘arabiyye* (Kahire: Mü’essesetü Hindâvî li’t-Ta’lîm ve’s-Şekâfe, 2013), 1099.

³⁹ Mücahit Küçüksarı, *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden İbrâhîm es-Sefercelânî ve Şiirleri* (Konya: Çizgi Kitabevi, 2017).

⁴⁰ Şâlihî, *el-Mevakibü’l-İslâmiyye*, 1/103.

⁴¹ Şâlihî, *el-Mevakibü’l-İslâmiyye*, 1/103.

⁴² Şâlihî, *el-Mevakibü’l-İslâmiyye*, 1/101.

⁴³ Şâlihî, *el-Mürûcû’s-sündüsiyyetü’l-fesîḥa fî telḫîşi Târîḫi’ş-Şâlihîyye*, 23.

“kırk” anlamına gelen *erbe‘ûn* adı, bir kişinin bu mağarada kırk kişinin namaz kıldığını gördüğünü rivayet etmesi üzerine bu mekâna verilmiştir.⁴⁴

Şam halkı, özellikle sayıları fazla olduğunda alışverişte hareketlilik meydana getirdikleri için acem hac kabilelerini dört gözle beklemiştir. On yedinci yüzyılda hac kabileleri, Arap bedevilerin tarafından üç kez saldırıya uğramıştır.⁴⁵ Hac yolu üzerinde kabilelere hizmet etmek amacı ile tesisler yapılmıştır.⁴⁶ 1123/1712 acemden gelen hacı sayısı iki bin civarına çıkmıştır. Bu dönemde Dimaşk’ta üretilen pamuk ve ipek, Fransızlarla yapılan ihracatı çoğaltmıştır.⁴⁷

Dimaşk valileri, çarşıların inşası ve düzenlenmesi konusunda önemli çabalar göstermiştir. Dimaşklıların ticaret alanındaki maharetleriyle tanındıkları bilinmektedir.⁴⁸ Tüccar aileler arasında Abdüllatif ailesi, tarihçi İbnü’l ‘Îmâd’a (ö. 1089/1679) mensup olan İbn ‘Îmâd ailesi, es-Sükkerî ailesi, el-Bânyâsî ailesi, Kinân ailesi ve Tarîf ailesi yer almaktadır.⁴⁹ Tüccarlık ile âlimlik vasfını aynı anda taşıyan kimseler arasında ise Ebü’l-Mevâhib el-Ĥanbelî (ö. 1126/1714), İsmail el-Meĥâsinî (ö. 1135/1722), Sa‘îd el-Ca‘ferî (ö. 1183/1769), Hasan Efendî ed-Defterî (ö. 1106/1695) ve Hasan el-Muĥarbil (ö. 1151/1738) gibi isimler bulunmaktadır. Bu durum, söz konusu dönemde ilim ile ticaretin birlikte sürdürülebildiğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir.⁵⁰ Nitekim matbaanın henüz bulunmaması sebebiyle kitap ciltleme ve eserlerin çoğaltılması, bu meslekler arasında öne çıkan önemli el sanatları olarak dikkat çekmektedir.⁵¹

Görüldüğü üzere, el-Muĥibbî’nin yaşadığı dönem, farklı ilimlerin bir arada bulunduğu ve çeşitlilik arz ettiği bir dönemdir. Ancak bazı tarihçilerin değerlendirmelerine göre, bu dönemde Arap edebiyatı ve şiiri, içinde bulunulan toplumsal ve siyasî koşulların etkisiyle bir durgunluk yaşamıştır. Bu çerçevede, yetkin şairlerin dahi anlam, üslup ve kelime düzeyinde önceki şairleri taklit etmekle yetindikleri ifade edilmektedir. Ayrıca şiirin genel zevkten uzaklaştığı, işlevsel değeri sınırlı görülen lafzî sanatlara aşırı derecede yöneldiği ve dinî temalı şiirlerin yaygınlık kazandığı da vurgulanmaktadır.⁵²

⁴⁴ Şâlihî, *el-Mürûcû ‘s-sündüsiyyetü ‘l-fesîha fî telhîşi Târîhi ‘ş-Şâlihîyye*, 24.

⁴⁵ Şâlihî, *el-Mevakibü ‘l-İslâmiyye*, 1/66.

⁴⁶ Muhammed Arnavut, *Muâla ‘ât ‘an Dimaşk ve bilâdi ‘ş-şâm el-cenûbiyye fî nihâyeti ‘l-ĥarnî ‘s-sâdis ‘aşer* (Dimaşk: Dârü’l-Ĥaşâd, 1993), 84.

⁴⁷ Şâlihî, *el-Mevakibü ‘l-İslâmiyye*, 1/80.

⁴⁸ es-Sâlihî, *el-Mevakibü ‘l-İslâmiyye*, 80.

⁴⁹ Şâlihî, *el-Mürûcû ‘s-sündüsiyyetü ‘l-fesîha fî telhîşi Târîhi ‘ş-Şâlihîyye*, 63-64.

⁵⁰ Şâlihî, *el-Mevakibü ‘l-İslâmiyye*, 1/81.

⁵¹ Şâlihî, *el-Mevakibü ‘l-İslâmiyye*, 1/83.

⁵² Zeydân, *Târîhü âdâbi ‘l-luĥati ‘l-‘arabiyye*, 1081.

1.4. el-Muhibbî'nin İlmî ve Edebî Kişiliği

Muhammed Emîn el-Muhibbî'nin ailesi, Dimaşk'ta köklü bir geçmişe sahiptir. Bu aile, "Nâzirü'l-ceyş" adıyla da bilinmektedir. Büyük dedelerinden Kadı Muhibbüddîn, Gûrî Sultân döneminde ordu başkanlığı görevinde bulunmuştur.⁵³ O aileden olmak Emîn el-Muhibbî için büyük bir gurur kaynağı olmuştur. *Nefhatü'r-reyhâne* kitabında ailesinden şöyle bahsetmekte ve şöyle demektedir: "İnsanın iyi bir tohumdan geliyor olması onun yağmurla sulanıp meyve vermesi ve olgunlaşması konusunda yardımcı olmaktadır."⁵⁴

Dedesi Muhibbüddîn b. Muhammed b. Muhibbiddîn (ö. 1047/1637), Şam âlimlerinin ulaşamadığı yüksek bir ilmî mertebeye erişmiştir. Çok sayıda mülk ve servet sahibi olduğu, ayrıca birçok çocuğunun bulunduğu nakledilmektedir. On altı yıl boyunca Şam'da yöneticilik yapmıştır. On altı yaşında iken babasının vefatı üzerine Nâsiriyye Medresesi'nin işleri kendisine bırakılmıştır. Babasının öğrencilerinden olan Abdurrahman el-İmâdî gibi âlimlerden ders almıştır. Daha sonra Anadolu'ya giderek Şeyhülislâm Yahya b. Zekeriya'dan (ö. 1007/1599) ilim tahsil etmiştir. Hac kadılığı ve kazaskerlik görevlerinde bulunmuş, ardından Kudüs kadılığı yapmıştır. Hicrî 1047 yılında vefat etmiş ve Cerrâh Camii'nde babasının kabrinin yanına defnedilmiştir.⁵⁵

Babası Faḍlullâh b. Muhibbullâh el-Muhibbî (ö. 1016/1607), Dimaşk'ta doğmuş ve burada vefat etmiştir. Türkçe ve Farsça öğrenmiş; ilim tahsiline başladığında Ahmed b. Şemseddîn es-Şaffûrî'den ders almıştır.⁵⁶ Şeyhülislam Yahya b. Zekeriya'dan ders almıştır.⁵⁷ Tıp, tarih ve edebiyat alanında bilgi sahibidir. *Şerhü'l-Âcurrûmiyye*, *Muhtârât* ve *Zeylû Târîhi'l-Bûrînî* eserlerini yazmıştır.⁵⁸ Nesir alanında usta bir âlimdi. Yazdığı nesir metinleri kolay olup hoş lafızlar ve güzel sözler içermektedir.⁵⁹ Faḍlullâh el-Muhibbî, Mencek Paşa'nın şiirlerini bir divanda toplamıştır.⁶⁰ Emîn el-Muhibbî babasından bahsederken onun güzel

⁵³ el-Muhibbî, *Hulâşatu'l-eser fi 'ayâni'l-ḳarni'l-hâdiye 'aşar*, ts., 4/232.

⁵⁴ Muhammed Emîn el-Muhibbî, *Nefhatu'r-reyhâne ve raşhatu tılâi'l-hâne*, ed. Abdülfettâh Muhammed el-Hulv ('Îsâ el-Bâbî el-Halebî ve Şürekâh, 1968), 2/181.

⁵⁵ el-Muhibbî, *Hulâşatu'l-eser fi 'ayâni'l-ḳarni'l-hâdiye 'aşar*, ts., 3/308-309.

⁵⁶ el-Muhibbî, *Hulâşatu'l-eser fi 'ayâni'l-ḳarni'l-hâdiye 'aşar*, ts., 3/277.

⁵⁷ el-Muhibbî, *Hulâşatu'l-eser fi 'ayâni'l-ḳarni'l-hâdiye 'aşar*, ts., 3/278.

⁵⁸ Hayrüddîn ez-Ziriklî, *el-A'lâm* (Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1986), 5/153.

⁵⁹ el-Muhibbî, *Hulâşatu'l-eser fi 'ayâni'l-ḳarni'l-hâdiye 'aşar*, ts., 3/286.

⁶⁰ Yusuf Sami Samancı, *Arap Şairlerinden Mencek Paşa el-Yusuḳî ve Şiiri* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2017), 162.

ahlakını ve ilmini anlatmıştır.⁶¹ Onun şiirleri bir divanda toplanılmıştır.⁶² Babası ve dedesinin kabrinde defnedilmiştir.⁶³

Emîn el-Muhibbî'nin amcası Şun‘ullâh b. Muhibbullâh el-Muhibbî (ö. 1097-1685), Emîn el-Muhibbî'nin babası vefatından sonra ona bakmıştır.⁶⁴

el-Muhibbî'nin annesi de ilmî bir aileye mensup olup, fakîh Ebü's-Şafâ Maḥmud b. Ebî's-Şafâ el-Uşuvânî ed-Dimaşkî el-Ḥanbelî'nin (ö. 1060/1650) kızıdır.⁶⁵ Dayısı Muhammed b. Ebî's-Şafâ el-Uşuvânî (ö. 1191/1777) hakkında el-Muhibbî, “Üzerimde terbiye ve eğitim hakkı vardır” ifadesini kullanmıştır.⁶⁶

Görüldüğü üzere, el-Muhibbî ilk eğitimini ailesinden ve yakın çevresinden almıştır. Bunun yanı sıra, yalnızca bir yazar değil, aynı zamanda yetenekli bir şairdir. Henüz on üç yaşında iken babasıyla birlikte Şam kâdılqudâtı Zeyneddîn Ahmed b. el-Molla'nın meclisine katılmış ve erken yaşta ona şu şekilde bir şiir ithaf etmiştir:⁶⁷ [Kâmil]

أَلَزَمْتُ شُكْرَكَ مَنْطِقِي وَأَنَا مِلِّي وَأَقَمْتُ فِكْرِي بِالْوَفَاءِ زَعِيمًا

Aklımı ve parmaklarımı sana teşekkür etmeye görevlendirdim. Bu sözümü tutmak için fikirlerimi onlara lider kıldım.

el-Muhibbî, 1086-1092/1675-1681 yılları arasında Türk ve diğer âlimlerden ilim tahsil etmek amacıyla Anadolu'da bulunmuştur. Bu süreçte önce dönemin önemli ilim merkezlerinden biri olan Bursa'ya, ardından Osmanlı Devleti'nin başkenti Edirne'ye ve daha sonra İstanbul'a gitmiş; burada birçok âlimle görüşme imkânı bulmuştur.⁶⁸ Hac ibadetini yerine getirmek üzere Hicaz'a gitmiş; 1100/1688 yılında Vâsıt'ta, İbn Sâlim b. Ahmed b. Şeyhân'ın (ö. 1046/1636) telif ettiği eserlerin tamamı için oğlu Ömer b. Sâlim'den icazet almıştır.⁶⁹ Ayrıca Abdülmelik b. Hüseyin el-İşâmî (ö. 1111/1699) ile görüşmüş ve onun şiirlerini dinleme fırsatı bulmuştur.⁷⁰ Daha sonra Dimaşk'a dönmüş ve hocası Zeynü'l-Âbidîn el-Bekrî (ö. 1676/1087) ile görüşünceye kadar inzivaya çekilmiştir.⁷¹ Ârif lakabı ile bilinen Abdalbâkî Efendî (ö.

⁶¹ el-Muhibbî, *Nefḥatu'r-reyhâne ve raşḥatu tılâi'l-hâne*, 1968, 2/198.

⁶² el-Muhibbî, *Nefḥatu'r-reyhâne ve raşḥatu tılâi'l-hâne*, 1968, 2/205.

⁶³ el-Muhibbî, *Hulâşatu'l-eser fi 'ayâni'l-karni'l-hâdiye 'aşar*, ts., 3/286.

⁶⁴ el-Muhibbî, *Hulâşatu'l-eser fi 'ayâni'l-karni'l-hâdiye 'aşar*, ts., 2/259.

⁶⁵ Muhammed Emîn el-Muhibbî, *Hulâşatu'l-eser fi 'ayâni'l-karni'l-hâdiye 'aşar* (Beyrut: Dâru Şâdir, ts.), 1/130.

⁶⁶ el-Muhibbî, *Hulâşatu'l-eser fi 'ayâni'l-karni'l-hâdiye 'aşar*, ts., 3/339.

⁶⁷ el-Muhibbî, *Hulâşatu'l-eser fi 'ayâni'l-karni'l-hâdiye 'aşar*, ts., 3/277.

⁶⁸ Özkal, *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerden Muhammed Emîn el-Muhibbî ve Şiirleri*, 52-53.

⁶⁹ el-Muhibbî, *Hulâşatu'l-eser fi 'ayâni'l-karni'l-hâdiye 'aşar*, ts., 2/202.

⁷⁰ eş-Sabbâğ, *Min a'lâmi'l-fikri'l-'arabî fi'l-'aşri'l-'oşmâniyyi'l-evvel: Muḥammed el-Emîn el-Muhibbî*, 117.

⁷¹ el-Muhibbî, *Nefḥatu'r-reyhâne ve raşḥatu tılâi'l-hâne*, 1968, 1/15.

1125/1713) ile beraber Dimaşk'tan Mısır'a yolculuk yapmış ve orada kadı naipliği görevini üstlenmiştir.⁷²

el-Muhibbî döneminde yaşayan şairler onun için pek çok methiye söylemişlerdir. Mesela Şâlih ed-Dâdihî'nin(ö. 1187/1773) bazı beyitleri şu şekildedir:⁷³ [Basît]

فَسَقَى جَلْقًا وَلَا غَرَوَ أَنْ تَخْتَا لَ فِي بُرْدَتَيْنِ تِيهِ وَعُجْبِ
كَيْفَ لَا تَدْعِي عَلَى الْمُذْنِ فَخْرًا بِأَمِينٍ قَرِدِ الزَّمَانِ الْمُحْيِي
حَاكٍ وَشَيًّا مِنَ الْقَرِيضِ عَجِيبًا قَصُرَتْ عَنْهُ هِمَّةُ الْمُتَنَبِّي

Allah Şam'ı bereketlendirsın; onun gurur ve hayranlıkla güzel elbiseler giymesi şaşılabacak bir şey değildir.

Nasıl olur da diğer şehirlere karşı övünmez; zira zamanın eşsiz güvenilir şahsiyeti olan el-Muhibbî'ye sahiptir.

O, şiirde öyle güzel ve şaşırtıcı sözler söyledi ki; Mütenebbî'nin bile gücü ona yetmedi.

1.4.1. Hocaları

Hayatı boyunca çok sayıda âlimden ders gören el-Muhibbî'nin bütün hocalarını tek tek zikretmek mümkün olmasa da, bunlardan bazılarını burada anmak mümkündür. Bunlardan bazıları şunlardır:

1.4.1.1. İbrâhim b. Manşûr el-Fettâl ed-Dimaşkî (ö. 1098/1686-1687)⁷⁴

Hayatında yaklaşık elli yıl hocalık yapmıştır. Dimaşk âlimlerine büyük katkısı olmuştur. el-Muhibbî 1073-1098 yılları arasında ondan Arapça dersi almıştır.⁷⁵ Aşağıdaki beyitleri onun şiirine örnek göstermek mümkündür:⁷⁶ [Kâmil]

كُلُّنَا سَيِّدِي إِلَيْكَ نُؤْبُ مَا لَنَا لَا نَعِي إِلَقًا وَنُؤْبُ
أَنْ أَعْدَاءَنَا تَوَالَتْ عَلَيْنَا نَفْسُنَا وَالْهَوَى وَعَقْلٌ مُرِيبٌ

Efendimiz, hepimiz size döneceğiz. Bize ne oldu ki bu kavuşmaya hazırlanıp tövbe etmiyoruz?

Düşmanlarımız ardı ardına üzerimize geldi: nefsimiz, isteklerimiz ve şüpheye düşüren aklımız.

⁷² Özkal, *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerden Muhammed Emîn el-Muhibbî ve Şiirleri*, 59.

⁷³ Muhammed Hâil el-Murâdî, *Silkü'd-dürer fi a'yâni'l-karni's-sânî 'aşer* (Beyrut: Dâru İbn Hâzm, 1988), 2/209-210.

⁷⁴ eş-Şabbâğ, *Min a'lâmi'l-fikri'l-'arabî fi'l-'aşri'l-'oşmâniyyi'l-evvel: Muḥammed el-Emîn el-Muhibbî*, 86.

⁷⁵ el-Muhibbî, *Nefḥatu'r-reyhâne ve raşḥatu tılâi'l-hâne*, 1968, 1/566.

⁷⁶ Abdurrahman İbn Şâso, *Terâcimü ba'di a'yâni Dimaşk* (Beyrut, 1886), 1/108-109.

1.4.1.2. Ahmed b. Muhammed b. Abdülvehhâb el-Mehmendarî el-Müftî (ö. 1017/1743)

Dimaşk'ta yaşamış bir âlimdir. Kendisi Emîn el-Muhibbî'nin babasının arkadaşıdır. el-Muhibbî'nin babası Faḍlullâh'a şu beyitleri medih olarak söylemiştir:⁷⁷ [Müctes]

حَيُّنَاكَ فَضْلُ اللَّهِ دِيْمَةُ سُؤْدٍ نَشَأْتُ بِمَجْدِكَ
وَعَلَّيْتُكَ أَنْوَارَ السَّعَادَةِ فَأَغْنَيْتَنِي عَنْ إِثْرَاقِ سَعْدِكَ
وَكَذَا الْقَضَائِلُ وَالْفَوَاضِلُ وَالْمَكَارِمُ حَشَوُ بُرْدِكَ
بِكَ جَلَّقُ فَخَرْتُ كَمَا بِأَيْدِكَ قَدْ فَخَرْتُ وَجَدِكَ

Ey Faḍlullâh şanınla büyüyen daimî üstünlük seni selamlıyor.

Sana mutluluğun nurları yükselip yayıldı; öyleyse talihinin doğuşunu fırsat bil.

Aynı şekilde faziletler, üstün meziyetler ve güzel ahlâk, senin hırkanın içini doldurmaktadır.

Şam babanla ve dedenle gurur duyduğu gibi seninle de gurur duydu.

1.4.1.3. el-Kâdî Hüseyin b. Maḥmûd b. Muhammed el-‘Adevî eş-Şâlihî (ö. 1097/1686)

Emîn el-Muhibbî'nin babasının yakın arkadaşıdır ve ondan bir süre ders almıştır.⁷⁸

1.4.1.4. Ramazan b. Mûsâ el-‘Uṭayfî (ö. 1095/1683)

el-Muhibbî ondan Arapça ilimlerini almış ve edebî sanatlarının bir kısmı öğrenmiştir.⁷⁹

1.4.1.5. Zeynü'l-‘Âbidîn el-Bekrî (ö. 1107/1696)

Emîn el-Muhibbî, Dimaşk'ta ilimle meşgul olduğu sırada bir dönem inzivaya çekilmiş; bu uzlet, hocası Zeynü'l-‘Âbidîn Dimaşk'a gelmesiyle sona ermiştir. Onu evinden çıkararak yeniden hayata bağlamış, kendisine ümit ve sevinç kazandırmıştır. Onunla birlikte Mısır'a gitmeyi planlamışsa da bu yolculuk bilinmeyen bir sebeple gerçekleşmemiştir.⁸⁰

1.4.1.6. Abdülkâdir b. Bahâüddîn b. Nebhân b. Celâlüddîn b. Taḳıyyüddîn b. Ebû Bekir (ö. 1100/1688)

İbnü Abdilhâdî olarak bilinmektedir. Dimaşklı bir âlim olup Şâfiî mezhebine mensuptur. el-Muhibbî, bu hocasından uşûl alanında İbnü'l-Hâcib'in *Muhtaşarü'l-Müntehâ*'sının şerhini ve el-‘İşâm'ın *er-Risâletü'l-‘Aḍûdiyye*'sinin şerhini okumuştur.⁸¹

⁷⁷ el-Muhibbî, *Nefḥatu'r-reyhâne ve raşḥatu ṭilâi'l-hâne*, 1968, 1/262.

⁷⁸ el-Muhibbî, *Nefḥatu'r-reyhâne ve raşḥatu ṭilâi'l-hâne*, 1968, 1/581.

⁷⁹ Murâdî, *Silkü'd-dürer fi a'yâni'l-karni's-sânî 'aşer*, 1988, 4/86.

⁸⁰ el-Muhibbî, *Nefḥatu'r-reyhâne ve raşḥatu ṭilâi'l-hâne*, 1968, 1/15.

⁸¹ el-Muhibbî, *Hulâşatu'l-eser fi ayâni'l-karni'l-hâdiye 'aşar*, ts., 2/437-438.

1.4.1.7. Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed Ebü'l-Felâh el-'Ukberî eş-Şâlihî el-Hanbelî (ö. 1089/1678)

İbnü'l-İmâd adıyla bilinen bu âlim, *Şezerâtü'z-zeheb fî aḥbâri men zeheb* adlı tarih eserinin müellifidir. Dimaşk'ta ilim tahsil ettikten sonra Kahire'ye gitmiş ve oradaki âlimlerden ders almıştır. Daha sonra Dimaşk'a dönerek ders vermeye başlamıştır. Güzel hattı ve latif üslubuyla birçok eser kaleme almıştır. Emîn el-Muhibbî, gençlik yıllarında ondan ders almış; özellikle matematik ve sarf ilimlerini öğrenmiştir. Onunla bir araya gelmeyi son derece faydalı bulmuştur. el-Muhibbî Anadolu'ya gittikten sonra hocasını özlemiş; oradayken İbnü'l-İmâd'ın hac maksadıyla Mekke'ye gittiğini ve orada vefat ettiğini öğrenince büyük üzüntü duymuştur.⁸²

1.4.1.8. Yahya b. Muhammed b. Muhammed b. Abdullah Ebû Zekerîya el-Cezâ'irî el-Mâlikî (ö. 1096/1684)

Cezayir'de yetişmiş, 1074/1663-1664 yılında Mısır'a gelmiş ve Şeyh Sultân gibi âlimlerden icazet aldıktan sonra Ezher'de hocalık yapmıştır. Daha sonra Dimaşk'a gelerek Emevî Camii'nde ders vermiş, ardından Anadolu'ya gitmiştir. Burada el-Muhibbî'ye, *el-Elfiyye* ve hadis kitaplarıyla ilgili nazmedilmiş bir icazet vermiştir. Bu icazet şu beyitlerle başlamaktadır:⁸³ [Tavîl]

أَجَزْتُ الْإِمَامَ الْوُذْعِيَّ الْمُعَرِّيَّ أَمِينًا أَمِينَ الدِّينِ رُوحًا مُصَوِّرًا
سَلِيلُ مُحِبِّ الدِّينِ بَيْتِ هِدَايَةٍ وَبَيْتِ مَنَارِ الْعِلْمِ قَدَمًا تَقَرَّرًا

Anlayış sahibi akıllı imam, dinin güvenilir şahsiyeti, eskiden beri hidayet evi ve ilim ışığının yurdu bilinen Muhibbiddîn ailesinin torununa icazet verdim.

1.4.1.9. Muhammed b. Muhammed b. Süleyman el-Malikî el-Fâsî (ö. 1094/1683)

el-Muhibbî onun dersini dinlemek için birkaç kez onunla buluşmuştur.⁸⁴

⁸² el-Muhibbî, *Hulâşatu'l-eser fî 'ayâni'l-karni'l-hâdiye 'aşar*, ts., 2/340-341.

⁸³ Muhammed Emîn el-Muhibbî, *Nefḥatu'r-reyhâne ve raşḥatu tılâi'l-hâne*, ed. Abdülfettâh Muhammed el-Hulv ('Îsâ el-Bâbî el-Halebî ve Şürekâh, 1969), 5/45-48.

⁸⁴ el-Muhibbî, *Hulâşatu'l-eser fî 'ayâni'l-karni'l-hâdiye 'aşar*, ts., 4/205.

1.4.1.10. Abdülğanî b. İsmail b. Abdülğanî b. İsmail b. Ahmed b. İbrâhim (ö. 1143/1731)

Dimaşk'ta medreselerde hocalık yapmıştır.⁸⁵ Emîn el-Muhibbî'ye de hocalık etmiştir.⁸⁶ el-Muhibbî, uzun bir aradan sonra onunla Zeynü'l-Âbidîn el-Bekrî'nin meclisinde buluştuğunda, kendisi için şu beyitleri söylemiştir:⁸⁷ [Kâmil]

أَهْلًا بِمَوْلَى لَلَّتْنَا أَهْلًا يَفْدِيهِ مِنَّا الْقَوْمُ وَالْأَهْلُ
كَمْ طَالَ شَوْقِي وَغَرَامِي لَهُ وَالذَّهْرُ مِنْ عَادَاتِهِ الْمَطْلُ
حَتَّى قَضَى اللَّهُ لَنَا بِالْقَا فَتَمَّ لِي مِنْ قُرْبِهِ السُّؤْلُ
وَكَانَ لِي فِي فَضْلِ عِرْفَانِهِ عَنْ كُلِّ شُغْلٍ فِي الْهَوَى شُغْلُ

Hoş geldin! Sen övgüye lâyık bir efendisiz; bizlerden kavim ve aile sana fedâ olur.

Ona duyduğum özlem ve sevda çok uzadı; zamanın âdeti ise hep geciktirmek oldu.

Sonunda Allah bize kavuşmayı nasip etti; ona yakın olmakla dileğim gerçekleşti.

Onu fazileti benim için öyleydi ki, aşk yolunda her türlü meşguliyetten alıkoyan bir meşguliyet oldu.

en-Nablusî, 1143/1731 yılında Dimaşk'ta, Kâsiyûn Dağı'ndaki Şâlihîyye semtinde bulunan Zülkifl Mezarlığı'na defnedilmiştir.⁸⁸

1.4.2. Eserleri

Muhammed Emîn el-Muhibbî hayatı boyunca çok sayıda değerli eser kaleme almıştır.

1.4.2.1. Tarih alanındaki eserleri

Hulâşatü'l-eşer fî a'yâni'l-karni'l-hâdi 'aşer adlı eseri, on birinci hicrî yüzyılda yaşamış farklı alanlardaki şahsiyetlerin biyografilerini ve şiirlerini ihtiva eden kapsamlı bir çalışmadır. Eser alfabetik olarak düzenlenmiş olup dönemin siyasî, sosyal ve kültürel yapısına dair önemli bilgiler sunmaktadır. Dört ciltten oluşan bu eserde toplam 1290 kişinin biyografi bilgileri bulunmaktadır.⁸⁹

⁸⁵ el-Hasan el-Bûrînî, *Terâcimü'l-a'yân min ebnâ'i'z-zamân* (Dimaşk: el-Mecma'u'l-İlmî el-Arabî, 1959), 1/371.

⁸⁶ Murâdî, *Silkü'd-dürer fî a'yâni'l-karni's-sânî 'aşer*, 1988, 4/86.

⁸⁷ Abdülğanî en-Nablusî, *el-Hakikatü ve'l-mecâz fî rihleti Bilâdi's-Şâm ve Mısr ve'l-Hicâz*, haz. Dr. Ahmed Abdülmecid Hireî (Mısır: el-Hey'etü'l-Mısrîyyetü'l-Âmme li'l-Kitâb, 1986), 205-206.

⁸⁸ Muhammed Halîl el-Murâdî, *Silkü'd-dürer fî a'yâni'l-karni's-sânî 'aşer* (Beyrut: Dâru İbn Hâzım, 1988), 1/30.

⁸⁹ el-Muhibbî, *Hulâşatu'l-eşer fî a'yâni'l-karni'l-hâdiye 'aşar*, ts., 1/4.

1.4.2.2. Dil alanındaki eserleri

Mâ yu 'avvelü 'aleyhi fi 'l-mudâf ve 'l-mudâf ileyh, Sa'lebî'nin Şimârü 'l-kulûb fi 'l-mudâf ve 'l-menşûb adlı eserinin sadeleştirilmiş ve ilavelerle zenginleştirilmiş hâlidir. *ed-Dürerü 'l-maşfûf fi 'ş-şifât ve 'l-mevşûf, Kaşdü's-sebîl fi mâ fi 'l-luğati'l-'arabiyye mine'd-daḥîl* adlı eserleri de bu alandaki diğer çalışmalarındandır; söz konusu son eser alfabetik olarak düzenlenmiş olup “mîm” harfine kadar yazılmıştır ve *ed-Daḥîl ellezî leyse lehû meşîl* adıyla da bilinmektedir. *en-Nâmûs* ise *el-Ḳâmûsü 'l-muḥîṭ* üzerine kaleme alınmış bir hâşiye olup müellif, bu eseri tamamlayamadan vefat etmiştir.⁹⁰ *Cenâ 'l-cenneteyn fi nevâyi 'i 'l-müşenneyeyn* (diğer adıyla *el-Müşennâ ellezî lâ yekâdü yetesennâ*) adlı eserinde Arapçadaki müşennâ kelimeleri alfabetik sıraya göre açıklamıştır.⁹¹

1.4.2.3. Edebiyat alanındaki eserleri

Nefḥatü 'r-reyhâne ve reşḥatü tîlâ 'i 'l-hâne, İslâm coğrafyasını esas alarak dokuz kısma ayrılmış hacimli biyografik bir eserdir. Bunun zeyli olan *Zeylû Nefḥati 'r-reyhâne*, ayrıca *el-Emâlî, Hâşiye 'alâ Dîvânî 'l-Mütenebbî, el-Emsâl râḥatü 'l-ervâḥ urcûzesi* ve *Dîvân*'ı da bu sahadaki önemli eserlerindendir.⁹² *Dîvân*'ı, Zâhiriyye Kütüphanesi'nde 7926 numara ile kayıtlı olup çeşitli konularda kasideler ve bazı nesir parçaları içermektedir. Ancak kütüphanede meydana gelen bir yangın sebebiyle eserin bir kısmı zarar görmüştür.⁹³

Muhammed Emîn el-Muḥibbî, 18 Cemâziyelevvel 1111/Şubat 1699 tarihinde vefat etmiştir. Cenaze namazı Emevî Camii'nde Şeyh Osman el-Ḳaṭṭân tarafından kıldırılmış ve Dımaşk'ta Mercü'd-Deḥdâḥ Mezarlığı'na defnedilmiştir.⁹⁴ Mezarlık, burada defnedilen sahâbî Ebû'd-Deḥdâḥ'a nispetle bu adla anılmaktadır.⁹⁵

⁹⁰ Muhammed Emîn el-Muḥibbî, *Zeylû nefḥati 'r-reyhâne*, ed. Abdülfettâh Muhammed el-Ḥulv (Kahire: 'Îsâ el-Bâbî el-Ḥalebî ve Şürekâh, 1971), 6/402.

⁹¹ Muhammed Emîn el-Muḥibbî, *Cene 'l-cenneteyn fi nev 'ayi 'l-müşenneyeyn*, thk. Lecnetü İhyâ' i 't-Türâşî 'l-'Arabî (Dârü 'l-Âfâki 'l-Cedîde, 1981), 6.

⁹² Muḥibbî, *Zeylû nefḥati 'r-reyhâne*, 6/410.

⁹³ Abdülmu'în el Melûhî, “Muḥammed Emîn el-Muḥibbî ve Nefḥatü 'r-reyhâne”, *Mecma 'u 'l-luğati 'l-'Arabiyye bi-Dımaşk* 42/1-2 (1967), 120-121.

⁹⁴ eş-Şabbâğ, *Min a 'lâmi 'l-fikri 'l-'arabî fi 'l-'aşri 'l-'oşmâniyyi 'l-evvel: Muḥammed el-Emîn el-Muḥibbî*, 123.

⁹⁵ en-Nablusî, *el-Ḥaḳîkatü ve 'l-mecâz fi rihleti Bilâdi 'ş-Şâm ve Mısr ve 'l-Ḥicâz*, 15.

İKİNCİ BÖLÜM

2. EL-MUHİBBÎ'YE YAZILAN MERSİYELERİN MUHTEVÂ BAKIMINDAN İNCELENMESİ

2.1. Arap Edebiyatında Mersiye

Mersiye bütün toplumlarda yaygın olan bir şiir türüdür çünkü ölümün olduğu yerde mersiye de varlığını göstermektedir. Mersiye sanatı da Arap edebiyatında yüzyıllardır varlığını sürdürmektedir. Her zaman savaş halinde olan Araplar ölen sevdiklerine ağıt yakmışlardır.⁹⁶ Mersiye, şiir temalarının arasında en sadık duyguları içeren şiir türüdür, çünkü şairlerin methedilen ve onun için ağlanan kişiden artık hiçbir menfaat beklentisi bulunmamaktadır. Mersiyelerin muhtevası, vefat eden kişinin ölüm şekline ve ölümün meydana geldiği şartlara bağlı olarak farklılık göstermiştir.⁹⁷

“Lisânü'l-‘Arab” sözlüğünde rişâ’ (رثاء) olarak geçen mersiye kavramı, “ölüye ağıt yakmak, ölüye ağlamak” anlamlarına gelmektedir. Terim anlamı ise şairin, bir kişinin ölümü üzerine duyduğu üzüntüyü tasvir etmesi ve dinleyicide veya okuyucuda hüznü uyandırmasıdır. Şair, üzgün olduğunu ifade eder ve üzüntüsünü doğru ve dürüst bir şekilde anlatmakla yetinmelidir. Mersiye, mübalağadan uzak olmalıdır.⁹⁸ İbn Reşîk el-Ğayravânî’ e göre ise rişâ’ ile medih arasındaki tek fark, mersiyede kastedilen kişinin ölü olması ve şairin bu duruma işaret etmesidir.⁹⁹ Bazı şairlere göre mersiyelerin en güzeli Muslim b. el-Velîd’in (ö. 208/823) şu beytidir:¹⁰⁰ [Tavîl]

أَرَادُوا لِيُخَفُّوا قَبْرَهُ عَنْ عَذْوِهِ فَطِيبُ ثَرَابِ الْقَبْرِ دَلَّ عَلَى الْقَبْرِ

Mezarını düşmanından gizlemek istediler, ama mezar toprağının güzel kokusu mezara delalet etti.

Kendine mersiye yazan ilk kişinin de Yezîd b. Hazzâk (ö. [?]) olduğu düşünülmektedir. Mersiyesi şu şekilde başlamıştır:¹⁰¹ [Basîl]

هَلْ لِلْفَتَى مِنْ بَنَاتِ الدَّهْرِ مِنْ وَاقِي أَمْ هَلْ لَهُ مِنْ جَمَامِ الْمَوْتِ مِنْ رَاقِي

İnsanı zamanın felaketinden koruyan var mı? Ya da ölümün gerçekleşmesine karşı muska veren var mı?

⁹⁶ Şevkî Dayf, *er-Rişâ’* (Kahire: Dârü'l-Me‘ârif, 1955), 9.

⁹⁷ Ziyâeddin İbnü'l-Eşîr, *el-Meşelü's-sâ'ir fî edebî'l-kâtib ve 'ş-şâ'ir* (Mısır: Dâru Nahdeti Mısır, ts.), 2/48.

⁹⁸ Muhammed el-Nüveyhî, *Şekâfetü'n-nâkıdî'l-edebî* (Kahire, 1949), 338.

⁹⁹ el-Ğayrevânî, *el-'Umde*, 2/147.

¹⁰⁰ el-Ğayrevânî, *el-'Umde*, 2/150.

¹⁰¹ Dayf, *er-Rişâ’*, 30.

Arap edebiyatında meşhur mersiyelerin arasında el- Hânsâ' bint 'Amr'ın (ö. 24/645) kardeşini Sahr'a yazdığı mersiyeler de vardır. Örnek olarak şu beyti zikredebiliriz:¹⁰² [Basîf]

يَا عَيْنُ مَا لَكَ لَا تَبْكِينَ شَكَايَا إِذْ رَأَى دَهْرٌ وَكَانَ الدَّهْرُ رِيَايَا

Ey göz, neyin var da taşıp ağlamıyorsun? Oysa zaman altüst etti; zaten zaman hep dehşet vericidir.

Arap mersiyelerinden söz ederken, İmam Hüseyin için yazılan mersiyelere değinmek kaçınılmazdır. Zira bu hususta yazılan mersiyelerin sayısı oldukça çoktur ve onun öldürüldüğü günden günümüze kadar yazıla gelmiştir. Onun için söylenen ilk mersiye beyitlerinden biri şu beyitlerdir:¹⁰³ [Tavîl]

مَرَزْتُ عَلَى أَبْيَاتِ آلِ مُحَمَّدٍ فَلَمْ أَرَهَا أُمَّتَالَهَا يَوْمَ حَلَّتِ
وَأَنَّ قَتِيلَ الطِّفْلِ مِنْ آلِ هَاشِمٍ أَذَلَّ رِقَابَ الْمُسْلِمِينَ فَذَلَّتِ

Âl-i Muhammed'in yurtlarına uğradım; onları yerleştikleri günkü hâlleri gibi görmedim.

Taff (Kerbelâ)'da öldürülen, Hâşim oğullarından olan kişi, Müslümanların boyunlarını zelil etti; onlar da zelil oldular.

Endülüs dönemine gelindiğinde, özellikle Kurtuba'nın düşüşünden sonra, şehir mersiye türü öne çıkmıştır. Bu mersiyelerde acı çekme ve üzülmünün yanı sıra geçmiş hatırlatma ve azimleri harekete geçirme unsurları da yer alır. Endülüs için yazılan bir mersiye şu ifadelerle başlamıştır:¹⁰⁴ [Tavîl]

سَأَبْكِي وَمَا يُجْدِي عَلَى الْفَانِتِ الْبُكََا بِعَبْرَةٍ لَيْسَ يَرْقَى غُبُورُهَا

Geçmiş olan için ağlamanın faydası olmasa da ağlayacağım; öyle gözyaşlarıyla ki akışı hiçbir çareyle durdurulamaz.

Şehir mersiyeleri arasında, 257 yılında yıkılan Basra'ya yazılan mersiye de yer alır. İbnür-Rûmî (ö. 283/896) bu konuda şu beyitle başlayan mersiyesini söylemiştir:¹⁰⁵ [Hafîf]

بَيْنَمَا أَهْلُهَا بِأَحْسَنِ حَالٍ إِذْ رَمَاهُمْ عَيْدٌ بِاصْطِلَامٍ

Halkı en iyi hâllerindeyken, ansızın köleler onları yok edici bir felaketle vurdu.

¹⁰² Hânsâ' bint 'Amr, *Dîvânü'l-Hânsâ*, thk. Enver Ebû Süveylim (Ürdün-Amman: Dâr 'Ammâr, 1988), 148.

¹⁰³ 'İzzeddin İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh* (Beyrut-Lübnan: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1987), 3/442.

¹⁰⁴ Ali Şubh, *el-Binâ'ü'l-fennî li's-şûreti'l-edebîyye fi's-şi'r* (Mısır: el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türâs, 1996), 371.

¹⁰⁵ Şubh, *el-Binâ'ü'l-fennî li's-şûreti'l-edebîyye fi's-şi'r*, 367-368.

Görüldüğü üzere mersiye şiiri; kişisel mersiye, dinî mersiye ve şehir mersiye gibi çeşitli türlere ayrılmaktadır. Araştırmacılar mersiye'yi nedb (ağlama), tebîn (övgü) ve 'azâ (sabır) olmak üzere üç bölümde ele almışlardır.¹⁰⁶

2.2. el-Muhibbî'ye Mersiye Yazan Şairler

el-Muhibbî'nin vefatı üzerine dönemin birçok şairi tarafından mersiyeler kaleme alınmıştır. Mersiyelerin incelenmesine geçmeden önce, bu şiirleri yazan şairlerin hayatları ve edebî kişilikleri hakkında kısaca bilgi verilmesi uygun görülmüştür.

2.2.1. Muhammed b. Mahmud es-Sü'elâtî (ö. 1132/1720)

eş-Şâfi'î, ed-Dimaşkî, es-Sü'elâtî, el-Halvetî nispesiyle tanınmıştır. Fıkıh, ferâ'iz, hesap ve nahiv ilimlerini tahsil etmiş, Emevî Camii'nde fetva sorularının yazımıyla meşgul olmuştur. Hicrî 1132 yılında Cemâziyelevvel ayının on ikinci günü perşembe günü vefat etmiş ve Mercüd-Dehdâh'ta defnedilmiştir.¹⁰⁷ Kendisine el-'Osmânî nisbesini veren şair, el-Muhibbî'ye ait müsveddeleri *Zeylû Nefhati'r-reyhâne* adlı eserinde bir araya getirmiş; bunun yanı sıra el-Muhibbî hakkında kaleme alınan mersiyeleri de eserin sonuna eklemiştir.¹⁰⁸

2.2.2. Mustafa eş-Şammâdî (ö. 1137/1724)

Seyyid Hasan b. Seyyid Muhammed'in oğludur. Edebiyatçı ve yazar olup Osmanlı Devleti'nde mîrî kâtipliği görevinde bulunmuştur.¹⁰⁹ Dimaşk'ta seyyid olarak tanınmıştır. el-Muhibbî, onun biyografisini aktarırken bazı şiirlerini de nakletmiştir. Ancak babasının adını Hasan yerine Hüseyin olarak kaydetmiştir.¹¹⁰

eş-Şammâdî nisbesi, Suriye'de bulunan Şammâd adlı köye dayanmaktadır. Ailenin atalarının bu köyde ikamet ettiği anlaşılmaktadır. Baba tarafından seyyidlik nesebine sahip oldukları belirtilmiş ve bu durum 985/1577 yılında resmen ilan edilmiştir. Neseblerini Dimaşk'ta görev yapan bazı kadıların huzurunda ispat ettikleri kaydedilmektedir. Bu çerçevede başlarına yeşil işaret koydukları, bazılarının ise yeşil sarık kullandığı ifade edilmektedir.¹¹¹

Mustafa eş-Şammâdî, el-Muhibbî'ye ilk mersiye yazan şairdir.¹¹² el-Muhibbî'nin de kabrinin bulunduğu Dimaşk'ta yer alan Mercüd-Dehdâh mezarlığına defnedilmiştir.¹¹³

¹⁰⁶ Dayf, *er-Riâ'â*, 5.

¹⁰⁷ el-Murâdî, *Silküd-Dürer fî A'yâni'l-Karni's- Sâni 'Aşer*, 1988, 4/124.

¹⁰⁸ Muhibbî, *Zeylû nefhati'r-reyhâne*, 6/444.

¹⁰⁹ el-Murâdî, *Silküd-Dürer fî A'yâni'l-Karni's- Sâni 'Aşer*, 1988, 4/179.

¹¹⁰ Muhibbî, *Zeylû nefhati'r-reyhâne*, 6/175.

¹¹¹ el-Muhibbî, *Hulâşatu'l-eser fî 'ayâni'l-karni'l-hâdiye 'aşar*, ts., 1/49.

¹¹² Muhibbî, *Zeylû nefhati'r-reyhâne*, 6/429.

¹¹³ Muhibbî, *Zeylû nefhati'r-reyhâne*, 6/175.

2.2.3. İbnü'l-Harrât (ö. 1649/1730)

Tam adıyla Şâdık b. Muhammed b. Hüseyin b. Muhammed el-Harrât el-Hanefî ed-Dimaşkî, edebiyatçı ve şairdir. İdarî ve hukukî sahalarda çağının önde gelen isimlerinden biri olup şer'î hükümlere vukûfiyetiyle tanınmıştır. Dimaşk'ta el-Bâb Mahkemesi'nde nâiplik görevini üstlenmiştir. Abdülganî en-Nablusî'den ders almış ve onun kızıyla evlenmiştir. Öğrenimini el-'Umeriyye Medresesi'nde sürdürmüştür. Hayatı ve ilmî şahsiyeti hakkında bilgiler Şeyh Saîd es-Semmân tarafından nakledilmiştir.¹¹⁴ el-Muhibbî, onun biyografisini aktarırken bazı şiirlerine de yer vermiştir.¹¹⁵ Abdülganî en-Nablusî ile aynı yıl vefat eden İbnü'l-Harrât, Dimaşk'ta el-Bâbü's-Şağîr Mezarlığı'na defnedilmiştir.¹¹⁶

2.2.4. Muhammed b. Ahmed el-Kencî (ö. 1150/1739)

Ahmed b. Mahmud el-Kencî'nin (ö. 1107/1695-1696) oğludur. Babası, Dimaşk'ta Meydân Mahkemesi'nde nâiplik görevinde bulunmuştur. el-Muhibbî, Muhammed el-Kencî'nin biyografisini aktarırken hayatına dair bazı bilgiler vermiş ve şiirlerinden örnekler nakletmiştir.¹¹⁷

el-Kencî nisbesi, ailenin köken itibarıyla İsfahan ile Hûzistan arasında bulunan¹¹⁸ Gence şehrine dayanmaktadır.¹¹⁹ el-Muhibbî, Muhammed el-Kencî'yi fazilet ve yetkinlik bakımından babasına benzeterek övmüş; biyografisinde bazı şiirlerine de yer vermiştir.¹²⁰

2.2.5. Zeynüddin b. Muhammed b. Sultân (ö. 1122/1710-1711)

Zeynüddin b. Muhammed b. Ebû Bekir, Kemâleddîn b. Sultân el-Hanefî ed-Dimaşkî adıyla tanınmıştır. 1018/1609-1610 yılında Dimaşk'ta doğmuş, edebî yönüyle tanınmıştır. Dimaşk'taki askerî teşkilatta başkâtiplik görevinde bulunmuş, bir süre de mahkeme reisliği yapmıştır. Emir Mencek Paşa ed-Dimaşkî'nin (ö. 1080/1669) yakın çevresinde yer almış; edebiyatçılar ve fazilet sahibi kimselerle yakın ilişkiler kurmuştur.¹²¹

¹¹⁴ Murâdî, *Silkü'd-dürer fî a'yâni'l-karni's-sânî 'aşer*, 1988, 2/192.

¹¹⁵ Muhibbî, *Zeylû nefhati'r-reyhâne*, 6/184.

¹¹⁶ Murâdî, *Silkü'd-dürer fî a'yâni'l-karni's-sânî 'aşer*, 1988, 2/198.

¹¹⁷ Muhibbî, *Zeylû nefhati'r-reyhâne*, 6/51.

¹¹⁸ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân* (Beyrut: Dâru Şâdir, 1977), 4/482.

¹¹⁹ Muhibbî, *Zeylû nefhati'r-reyhâne*, 6/49.

¹²⁰ Muhibbî, *Zeylû nefhati'r-reyhâne*, 6/55.

¹²¹ Murâdî, *Silkü'd-dürer fî a'yâni'l-karni's-sânî 'aşer*, 1988, 2/118.

Biyografisi el-Muhibbî tarafından da yazılmıştır.¹²² Yeteneğini ortaya koyan şiirler kaleme almış; el-Murâdî, onun el-Muhibbî'ye yazdığı mersiyesini nakletmiştir. Zeynüddin b. Muhammed, Dimaşk'ta el-Bâbü's-Şağîr Mezarlığı'na defnedilmiştir.¹²³

2.2.6. Abdurrahman b. İbrâhim b. Ahmed el-Ḥanefî ed-Dimaşkî (ö. 1138/1725-1726)

İbnü Abdürrezzak künyesiyle bilinmektedir. 1075/1664 yılında doğmuş; Abdülganî en-Nablusî, Ebü'l-Mevâhib el-Ḥanbelî (İbn Bedr el-Müftî) (ö. 1126/1714), Abdullah el-‘Aclûnî (ö. 1162/1749) ve Muhammed el-Kâmilî gibi dönemin önde gelen âlimlerinden ilim tahsil etmiştir. Fakih, âlim ve şair olan İbn Abdürrezzak, Dimaşk'ta es-Sinâniyye Camii'nde hatiplik görevinde bulunmuştur. Miras ilmine dair yaklaşık dört yüz beyitten oluşan manzum eserini *Ḳalâ'idü'l-menẓûm fî müntekâ ferâ'izi'l-‘ulûm* adıyla kaleme almış, ardından bu eseri *Neşrü'l-le'âlî'l-mefhûm şerhu Ḳalâ'idü'l-menẓûm* adlı kapsamlı bir şerhle açıklamıştır. Fıkıh alanında ise Şeyh ‘Alâeddin el-Ḥaskefî'nin *ed-Dürrü'l-muhtâr şerhu Tenvîri'l-ebşâr* adlı eserine *Mefâtihu'l-esrâr ve levâ'ihu'l-efkâr* adıyla bir şerh yazmış; bu çalışmayı namaz bahsinin sonuna kadar tamamlamış, nikâh kitabına dair ise seçkin ve derin tahliller içeren bir bölüm kaleme almıştır. Bunların yanı sıra bir şiir divanı ile bir hutbeler divanı da bulunmaktadır.¹²⁴

el-Muhibbî tarafından *Zeylû Nefhati'r-reyhâne* adlı eserde ele alınmış ve bazı şiirlerinden örneklere yer verilmiştir.¹²⁵

2.2.7. Mustafa et-Terzî (ö. 1160/1746)

Tam adıyla Mustafa b. Ahmed Paşa b. Hüseyin b. İsmail b. Burhâneddîn eş-Şâfi'î ed-Dimaşkî'dir. Dimaşk'ta doğmuş ve burada vefat etmiştir. el-Ġazzî, ona “et-tabîb el-feylesûf” (doktor filozof) lakabını vermiş ve bazı şiirlerini nakletmiştir.¹²⁶ Babası Ahmed Paşa (ö. 1089/1678), emîrül-ümerâ olup Filistin bölgesindeki Lecûn emirliğini ve çeşitli idarî görevleri üstlenmiştir. Mustafa et-Terzî, tıp ve edebiyat alanlarında tanınmıştır.¹²⁷ el-Muhibbî, onun biyografisinde iyi bir şahsiyete sahip olduğunu belirtmiş ve kendisiyle görüşüğünü ifade etmiştir.¹²⁸

¹²² Muhibbî, *Zeylû nefhati'r-reyhâne*, 6/186-188.

¹²³ Murâdî, *Silkü'd-dürer fî a'yâni'l-ḳarni's-sânî 'aşer*, 1988, 2/119.

¹²⁴ Murâdî, *Silkü'd-dürer fî a'yâni'l-ḳarni's-sânî 'aşer*, 1988, 2/266-267.

¹²⁵ Muhibbî, *Zeylû nefhati'r-reyhâne*, 6/206-208.

¹²⁶ ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, 2002, 7/229.

¹²⁷ Murâdî, *Silkü'd-dürer fî a'yâni'l-ḳarni's-sânî 'aşer*, 1988, 4/166-167.

¹²⁸ Muhibbî, *Zeylû nefhati'r-reyhâne*, 6/234.

Dimaşk valisi ve Şam hac emiri olan Vezir Es'ad Paşa'nın, Şam askerleri tarafından öldürülmesi sırasında Mustafa et-Terzî'nin oğlu da öldürülmüş; evi yağmalanmış, serveti azalmış ve hastalıkları artmıştır. Mustafa et-Terzî, Dimaşk'ta Mercü'd-Dehdâh Mezarlığı'na defnedilmiştir.¹²⁹

2.2.8. Süleyman el-Kâtib el-Ḥamevî (ö. 1117/1705-1706)

Süleyman b. Nûrullah b. Abdülatif el-Ḥamevî ed-Dimaşkî ve es-Sevârî nisbesiyle tanınmıştır. Dimaşk'a yerleşmiş; burada o dönemde 'Aclânî ailesinin yürüttüğü Nakîbü'l-eşrâf makamıyla yakın ilişkiler kurmuş ve bu görevin kâtipliğini üstlenmiştir. 'Aclânî ailesi tarafından kendisine itibarlı bir mevki verilmiş; geçimi ve ihtiyaçları vefatına kadar karşılanmıştır. Süleyman el-Kâtib, şiirlerinin önemli bir kısmını onların methine tahsis etmiş olup bir şiir divanı bulunmaktadır. Edebî yönü ve yazı maharetiyle tanınmış; çok sayıda eserin kendi hattıyla kaleme alındığı kaydedilmiştir.¹³⁰ Bu sebeple el-Kâtib (yazar) lakabıyla anılmış olmalıdır.

Emîn el-Muḥibbî, onu kalem ve mürekkep ehli, belagati güçlü bir edip olarak nitelemiş; zarif tabiatlı, zihni berrak, üslubu açık ve hoş bir şahsiyet olduğunu vurgulamıştır. el-Muḥibbî, şiirlerini bizzat inceleyerek seçkin beyitleri ayıkladığını ve derlenmiş eserlerinden beğendiği kısımları kitabına aldığını ifade etmiştir¹³¹. Süleyman el-Kâtib yaşadığı dönemde el-Muḥibbî'yle birçok kez görüşmüştür.¹³² Dimaşk'ta el-Bâbü's-Şağîr Mezarlığı'na defnedilmiştir.¹³³

2.2.9. Ebû's-Su'ûd el-Mütenebbî (ö. 1127/1715)

Yahya b. Muḥyiddîn b. Muhammed b. Yahya b. Abdülhak olup el-Muḥibbî ile birçok kez görüşmüş; el-Muḥibbî de onun bazı şiirlerini nakletmiştir. el-Mütenebbî, el-'Abbâsî, eş-Şâfi'î ve ed-Dimaşkî nisbesiyle tanınmıştır. Vaiz, şair ve tanınmış bir edebiyatçıdır.¹³⁴ eş-Şihâb Ahmed el-Ğazzî'nin (ö. 1061/1651) fıkıh ve hadis derslerine katılmıştır. Ayrıca İlyas b. İbrâhim el-Kürdî'nin (ö. 1138/1726) farklı alanlardaki derslerine iştirak etmiş ve bazı yolculuklarında ona eşlik etmiştir. Abdülkadir et-Tağlibî'den (ö. 1135/1723) Miras hukuku ilmini öğrenmiştir. Bunun yanı sıra Abdülganî en-Nablusî ed-Dimaşkî (ö. 1143/1731), İsmail el-Yâzicî (ö. 1121/1709), Şeyh Muhammed b. Abdülhadi (ö. 1123/1711) ve Şeyh Abdülkadir el-'Umerî'den (ö. 1100/1688) ilim tahsil etmiştir. Şeyh İbrâhim el-Kûrânî (ö. 1101/1689), Ebû'l-Mevâhib el-Ḥanbelî (ö. 1126/1714) ve Şeyh Ebû's-Su'ûd et-Tâcî el-Kebâkibî ile de ilmî ilişkileri olmuştur.

¹²⁹ Murâdî, *Silkü'd-dürer fî a'yânî'l-karnî's-sânî 'aşer*, 1988, 4/178.

¹³⁰ Murâdî, *Silkü'd-dürer fî a'yânî'l-karnî's-sânî 'aşer*, 1988, 2/167-168.

¹³¹ el-Muḥibbî, *Nefhatu'r-reyhâne ve raşhatu tılâi'l-hâne*, 1968, 1/510.

¹³² el-Muḥibbî, *Nefhatu'r-reyhâne ve raşhatu tılâi'l-hâne*, 1968, 1/508-516.

¹³³ Murâdî, *Silkü'd-dürer fî a'yânî'l-karnî's-sânî 'aşer*, 1988, 2/182.

¹³⁴ Muḥibbî, *Zeylû nefhati'r-reyhâne*, 6/254.

Ayrıca Şeyh Seyyid Selman el-Kâdirî ed-Dimaşkî (ö. 1161/1748) ile de temas kurmuştur. Bunun yanı sıra *Medâ'ihü'l-ḥaḍarât bi-lisâni'l-işârât* adlı bir divanı bulunmaktadır.¹³⁵

2.2.10. Muhammed b. es-Semmân (ö. 1189/1775)

es-Semmân lakabıyla tanınan mutasavvıf âlim, kâmil ve mürşit bir şahsiyettir. 1130/1718 yılında Medine'de doğmuş, burada yetişmiş ve ilim tahsil etmiştir. Şeyh Muhammed b. Süleyman el-Kürdî'den (ö. 1194/1780) ilim almış, Seyyid Mustafa b. Kemâleddîn el-Bekrî'den (ö. 1162/1749) Ḥalvetiyye tarikatına intisap etmiş; vird, zikir, irşad ve seyr ü sülûk faaliyetlerini ikamet ettiği yerde sürdürmüştür. Bu yer, Hz. Ebû Bekir eş-Şiddîk'a nispet edilen ve Medrese-i Sincâriyye olarak bilinen mekân olup dönemin Medine'sine farklı beldelerden gelen ziyaretçi ve talebelere ev sahipliği yapmıştır. Nazım ve nesir türlerinde eserler kaleme alan müellifin, recez vezninde yazılmış ve farz namazlardan sonra okunan bir tevessül kasidesi bulunmaktadır. İbadete düşkün, zâhid ve sâlih bir hayat sürmüş; çok sayıda talebe ve mürit yetiştirmiştir. 1189/1775 yılı Zilhicce ayında vefat etmiş ve Bakî' Kabristanı'na defnedilmiştir.¹³⁶

2.2.11. Abdülhay el-Ḥâl (ö. 1117/1705)

Tam adıyla Abdülhay b. Ali b. Muhammed b. Mahmud eṭ-Ṭâlevî olup İbnü't-Ṭavîl yahut el-Ḥâl lakabıyla tanınan, Dimaşk'lı ve Hânefî mezhebine mensup bir edebiyatçıdır. Farklı şiir temalarında eserler kaleme almış; özellikle mevâliyâ (Arap halk edebiyatında halk diliyle yazılıp söylenen nazım şekillerinden biri)¹³⁷ ve muvaşşah tarzında şiirler yazmıştır. Halk arasında yaygın olarak dolaşan bir şiir divanı da bulunmaktadır. Edebiyat alanında ayrıca hoş hikâyeler ile güzel şiirleri bir araya getirdiği *Mürûrû's-sibâ ve 'ş-şümûl sūrûru's-şebâ ve 'l-meşmûl* adlı eserini telif etmiş ve bu eseri on kısma ayırmıştır.¹³⁸ Bunun yanında çeşitli edebî risaleler kaleme almış;¹³⁹ hiciv ve müstehcen şiirler de yazmıştır. el-Muḥibbî, yazdığı bir şiirde el-Ḥâl'ı methederek şöyle demiştir:¹⁴⁰ [Recez]

تَدْعُو بَوَاعِنَّا إِلَى الْخُبِّ
فَاحْتِ رَوَائِحَهَا عَلَى الْمَخْبِ
عَشْرًا مِنَ الْحَسَنَاتِ فِي الْخُبِّ

مَا الْخَالُ إِلَّا حَبَّةُ الْقَلْبِ
أَوْ قِطْعَةٌ مِنْ مِسْكَ نَافِجَةٍ
أَوْ نُقْطَةٌ الْأَلْفِ الَّتِي حُسِبَتْ

¹³⁵ Murâdî, *Silkü'd-dürer fi a'yâni'l-karni's-sânî 'aşer*, 1988, 1/58-59.

¹³⁶ Murâdî, *Silkü'd-dürer fi a'yâni'l-karni's-sânî 'aşer*, 1988, 4/60-61.

¹³⁷ İsmail Durmuş, "Mevâliyyâ", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004).

¹³⁸ Murâdî, *Silkü'd-dürer fi a'yâni'l-karni's-sânî 'aşer*, 1988, 2/242; Muḥibbî, *Zeylû nefhati'r-reyhâne*, 6/138.

¹³⁹ Muḥibbî, *Zeylû nefhati'r-reyhâne*, 6/149.

¹⁴⁰ Muḥibbî, *Zeylû nefhati'r-reyhâne*, 6/152.

el- Hâl, içimizdeki dürtüleri sevgiye çağıran kalbin bir tanesinden başka bir şey değildir.

Ya da kokusu dostların üzerine yayılan misk dolu bir kese gibidir.

Yahut elifin bir noktasıdır ki, sevgide on sevap değerinde sayılmıştır.

Abdülhay el-Ḥâl, 3 Rebî'ü's-sânî 1117 tarihinde vefat etmiş olup Dimaşk'ta Mercüd-Dehdâh Mezarlığı'na defnedilmiştir.¹⁴¹

2.3. Mersiyelerin Muhtevâ Bakımından İncelenmesi

Mersiye şiirinde konu birliği mevcuttur. Özellikle dürüstlük kavramı en önemli hususlardandır. Ölüden bir menfaat bekleyişi olması mümkün olmadığından dolayı şair duygularına sadık kalmış; mersiyede duygularını sadece tasvir ederek bizlere saf bir şekilde nakletmiştir. Mübalağa yaparak değil de tecrübesini anlatarak okuyucu etkilediği düşünülmektedir.

Mersiyeler, ölüm karşısında duyulan gerçek acı ve hüznü yansıtmaları sebebiyle okuyucu üzerinde güçlü bir etki bırakmaktadır. Bu özellikleriyle övgü ve hiciv gibi şiir türlerinden ayrılan mersiyeler, samimiyyetin en belirgin şekilde hissedildiği edebî türlerden biri olarak kabul edilmektedir.¹⁴²

2.3.1. Ağlama (Nedb)

Ölünün arkasından gözyaşı dökmek, mersiyelerde doğal olarak işlenen bir konudur. Arapçada bûka' (بُكَاء) kelimesi ağlamakla çıkan ses demek iken; beka (بَكَ) ise, gözyaşı dökmek anlamına gelmektedir.¹⁴³ Bununla birlikte bu kelime ağıt yakmak anlamı da taşımaktadır.¹⁴⁴ Örneğin; Ahmed el-Kencî, el-Muḥibbî'ye yazdığı mersiyesinde bu kelimeyi rişâ'anlamında kullanarak şöyle demiştir:¹⁴⁵

سَأُبْكِيكَ يَا فَرْدَ هَذَا الْوَجُودِ بِمَا لَيْسَ يُبْكِي بِهِ الْأَوَّلُونَ

Ey bu dünyanın biricigi! geçmişlere yapılmayan bir şekilde sana ağıt yakacağım.

Mersiye, şiddetli feryat üzerine kurulmuştur.¹⁴⁶ Mersiyelerde ağlama ifadesi *nedb* olarak kullanılmıştır. Nedb; ölüye yas tutmak ve ağlamak anlamlarına gelmektedir. Sert kalpleri eriten etkili ifadeler ve hüznü sözlerle ölünün ardından ağlamak ve sızlamaktır.¹⁴⁷

¹⁴¹ Murâdî, *Silkü'd-dürer fî a'yânî'l-karnî's-sânî 'aşer*, 1988, 2/253.

¹⁴² Ahmed Emîn, *Feyzü'l-hâtır* (İngiltere: Hindâvî Müessesesi, 2011), 1/275.

¹⁴³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, ed. Abdullah Ali el-Kebîr vd. (Kahire: Dârü'l-Me'ârif, ts.), 337.

¹⁴⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 338.

¹⁴⁵ Muḥibbî, *Zeylû nefhati'r-reyhâne*, 6/433.

¹⁴⁶ el-Ḳayrevânî, *el-'Umde*, 2/153.

¹⁴⁷ Dayf, *er-Rişâ'*, 12.

Mersiyelerde ağlama teması derin ve ayrıntılı bir şekilde tasvir edilmiştir. Ağlama, gözyaşı, üzüntü, felaket, musibet ve acı gibi kelimeler sıklıkla kullanılmıştır. Şairlerin hayalinde canlanan birbirinden farklı ağlama sahneleri, mersiyeleriyle hayat bulmuştur. Zeynüddin b. Sultân mersiyesinde ağlamayı yalnızca gözlerden akan yaş değil, kalpten kan akıtmak şeklinde tasvir etmiş ve şöyle demiştir:¹⁴⁸

أَمِينُ النَّأ خَانَ الزَّمَانُ بِفَقْدِهِ فَأَبْكَى دَمًا مِنْ حَرِّ قَلْبٍ وَأَكْبَادَ

Övgülerin emini, zaman onun kaybolması ile ihanet etti. Yanan kalplerden ve ciğerlerden kanlı gözyaşları akıttı.

Abdürrahman b. İbrâhim b. Abdürrezzak, şiirinde hüznün ve kederin yoğunluğunu, gözyaşlarının kesintisiz akışı ve kalbin derin bir acıyla sarsılması üzerinden dile getirmiş; mersiyesine şu beyitle başlamıştır:¹⁴⁹

خَطْبُ أَلَمٍّ وَأَلْمُعُ تَنَقَّطَرُ وَنَوَائِبُ مِنْهَا الْحَشَا تَنَقَّطَرُ

Büyük bir felaket baş göstermiş, gözyaşları damla damla akmaktadır; içi parçalayan musibetler ise yüreği sarsmaktadır.

Buradaki fiil-i muzâri, üzüntünün yenilenmesine ve devam etmesine işaret etmiştir.

el-Muhibbî'ye yazılan mersiyelerde sıkça ağlamaya ve gözyaşı dökmeye teşvik eden ifadeler rastlanmaktadır. Çünkü şairlere göre ölüm, gözyaşlarıyla karşılanması gereken büyük bir musibettir. İbnü'l-Harrâṭ Muhammed Şâdık b. Muhammed, el-Muhibbî'nin ölümü üzerine dostlarına şöyle seslenmiştir:¹⁵⁰

وَاسْتَمَطِرَا لِي دَمْعًا مِنْ جُفُونِكُمَا فَإِنْ جَفَنِي جَفَّ الْيَوْمَ مَاطِرُهُ

Gözlerinizden benim yerime gözyaşı yağdırın çünkü bugün gözümde yağın yağ kurudu.

Dostuna seslenerek birlikte ağlamaya davet eden diğer şairimiz Mustafa eş-Şammâdî, mersiyesine şu beyitlerle başlamıştır:¹⁵¹

كُنْ خَلِيلِي عَلَى الْبُكَاءِ مُعِينًا وَأَفِضْ مَاءَ مُقْلَتَيْكَ مَعِينًا
وَأَبْكَى دَمًا مِنْ حَرِّ قَلْبٍ وَأَكْبَادَ هُرِّ مَوْلَى الْأَنْامِ هَذَا الْأَمِينَا

Dostum ağlamada yardımcı ol ve gözyaşını pınar gibi akıt.

Bu emin olan, insanların efendisi, çağın gözbebeği, zamanın biricigi için ağla.

¹⁴⁸ Muhibbî, *Zeylû nefhati'r-reyhâne*, 6/437.

¹⁴⁹ Muhibbî, *Zeylû nefhati'r-reyhâne*, 6/437.

¹⁵⁰ Muhibbî, *Zeylû nefhati'r-reyhâne*, 6/423.

¹⁵¹ Muhibbî, *Zeylû nefhati'r-reyhâne*, 6/429-430.

Muhammed b. Ahmed el-Kencî, aynı şekilde dostlarından yardım isteyerek ve gözlerini aşırı ağlamaya davet ederek mersiyesinin başında şöyle demiştir:¹⁵²

قَفَا صَاحِبِيَّ أَعَيْنَا الْحَزِينَ وَيَا عَيْنُ سَجِي عَلَى مَا لَقِينَا

Durun ey iki dostum, üzülene yardım edin. Ey göz, yaşadıklarımızdan dolayı yaşlarını akıt.

Burada şairin iki hayalî arkadaşına nida etmesi, Cahiliye dönemi şairleri taklit etmesini göstermektedir.

Mustafa eş-Şammâdî, mersiyesinin son beyitlerinde gözyaşını yalnızca göz kapakları arasından süzülen damlalar olarak değil, aksine erimiş kalplerden doğan pınarlar olarak tasvir etmiş ve şöyle demiştir:¹⁵³

وَدُمُوعُ الْعُيُونِ لَيْسَتْ دُمُوعًا مِنْ جُفُونٍ يَخَالُهَا النَّاطِرُونَ
إِنَّمَا هَذِهِ الْقُلُوبُ لَقَدْ ذَا بَثَّ بِئَارِ الْأَسَى تَفِيضُ عُيُونًا

Gözyaşları görenlerin sandığı gibi gözden akan gözyaşları değildir.

Ancak onlar, hüznün ateşinde eriyip pınar gibi akan kalplerdir.

Ancak o üzüntü ateşinde eren ve pınar gibi akan kalplerdir

el-Hâl'in da ona benzer bir beyitte gözyaşlarının tükendiğini, artık gözlerinden akan damlaların ruhundan geldiğini ifade ettiği ve şöyle dediği görülmektedir:¹⁵⁴

أَمَا أَنَا فَالِدَّمَغُ جَفَّ وَهَذِهِ قَطَرَاتُ رُوحٍ قَدْ بَذَلْتُ مُنْجَعًا

Benim ise gözyaşım kurudu ve bunlar isteyerek harcadığım ruh damlalarıdır.

Bu mersiyelerde ağlama sadece insana mahsus bir fiil olmamakla birlikte ilimler, yaşanan faziletli durumlar da ağlamaya ve ağıt yakmaya eşlik etmiştir. Bunun en güzel örneklerinden birisini Muhammed b. es-Semmân, mersiyesinde ilimlerin ve sanatların derin ağlayışını tasvir etmiştir ve şöyle demiştir:¹⁵⁵

يَا وَيْحَ مِنْ بَعْدِهِ غُلُومٌ نَعْنُهُ مِنْ قَبْلِ أَنْ يُفَارِقَ
وَيَا شَقًّا حَالِ كُلِّ قَنْ رَأَاهُ مِنْ دَمْعِهِ عَقَائِقَ
قَدْ أَقْسَمَ الْمَجْدُ يَوْمَ وَلَّى سِوَاهُ فِي النَّاسِ لَا يُرَافِقَ
وَقَالَتْ الْمَكْرُمَاتُ دَعْنِي أَمُوتُ بِالْحُزْنِ فِي الْمَضَائِقِ

¹⁵² Muhibbî, *Zeylû nefhati'r-reyhâne*, 6/433.

¹⁵³ Muhibbî, *Zeylû nefhati'r-reyhâne*, 6/430.

¹⁵⁴ Muhibbî, *Zeylû nefhati'r-reyhâne*, 6/436.

¹⁵⁵ Muhibbî, *Zeylû nefhati'r-reyhâne*, 6/443.

Daha ayrılmadan önce ona ağıt yakan ilimlerin vah haline.

İnci taneleri gibi gözyaşları ile ona yas tutan her sanatın hali ne kötüdür.

Onun gittiği gün, şan yemin etti ki “insanlar içinde ondan başkası dost olamaz.”

Erdemler ise dedi ki: “Bırak dertler içerisinde hüznle öleyim.”

Görüldüğü gibi bu mersiyeler âlime yazıldığı için *nedb* feryat edilerek değil de sadece derin üzüntüyü anlatan ifadelerle anlatılmıştır.

2.3.2. Övgü (Te'bîn)

İbn Manzûr'un *Lisânü'l-'Arab* adlı eserinde (مدح) ifadesi “medih (övgü), hicvin zıddı ve yüceltmek için güzel söz söylemek” anlamlarına gelmektedir.¹⁵⁶ İbn Reşîk el-Ğayravânî, medih ile rişâ' arasında hiçbir fark olmadığını ancak mersiyede hitap edildiği kişinin öldüğüne işaret eden bir şeyin var olduğunu söylemiştir.¹⁵⁷

İslâm'la birlikte şairler, Allah'ı, Peygamber'i, velileri ve âlimleri de övmeye başlamışlardır. Övgü temasında cömertlik, adalet ve ilim gibi meziyetler ön plandadır. el-Muhibbî için kaleme alınan mersiyelerin övgü temalarında ise şairlerin onu özellikle ilmi, eserleri ve ahlâkıyla tanınan ailesiyle övdükleri görülür. Mersiyelerinde genellikle ağlama kısmını işledikten sonra övgüye başvurdıkları görülmektedir. Bu övgü, acıyı hafifletme ve kaybı kabullenme hususunda yardımcı olabilmektedir. Bu sebeple övgü bölümü çoğu zaman mersiyelerin büyük bir kısmını oluşturmaktadır. Ayrıca mersiyelerde övgü bölümü *te'bîn* olarak da bilinmektedir.¹⁵⁸

2.3.2.1. Şahsiyetine övgü

İbnü'l-Harrât, el-Muhibbî'yi överken onun ilmî vasıflarının yanında şahsî niteliklerini de zikretmiştir. O, doğduğundan beri kemal sıfatlarıyla anılmış, zekâsı, üstün kavrayışı ve insanları hayran bırakan dehasıyla tanınan bir kimse olup faziletlerle dolu bir denize benzetilmiştir.¹⁵⁹

نَظَامُ عَقْدٍ لَّأَلِي الْقَضَلِ نَائِرُهُ	الْأَلَمَعِيُّ الْأَمِينُ الْبَحْرُ طَوْدُ غُلَا
أَوْصَافُهُ الْغُرُّ مَنْ وَاقَى يُنَاطِرُهُ	الْعَالِمُ الْجَهْدُ النَّحْرِ مَنْ بَهَرَتْ
بَحْرُ الْقَضَائِلِ كُنْزُ الْعِلْمِ نَاشِرُهُ	فَرْدُ الزَّمَانِ وَجِيدُ الْعَصْرِ عَالِمُهُ
يُنَشِّرُ آدَابَهُ زَادَتْ مَفَاخِرُهُ	مَنْ حَازَ فِي الْمَهْدِ أَنْوَاعَ الْكَمَالِ وَمَنْ

¹⁵⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 4156.

¹⁵⁷ el-Ğayrevânî, *el-'Umde*, 2/147.

¹⁵⁸ Dayf, *er-Rişâ'*, 54.

¹⁵⁹ Muhibbî, *Zeylû nefhati'r-reyhâne*, 6/432.

Dâhi, güvenilir, derin bilgin ve yüce dağdır. O erdem incilerini bir araya getirip saçandır.

Kendisiyle münazara yapmaya gelenleri güzel sıfatlarıyla büyüleyen, âlim, bilgili.

Zamanın biriciği, çağın eşsiz bilgini, erdemlerin denizi odur, ilmin hazinesi ve ilmin yayıcısı odur.

Ta beşikteyken her türlü mükemmelliğe erişen ve edebiyat eserlerinin yaymasıyla övünçleri artan kişidir o.

Muhammed b. es-Semmân, mersiyesinin büyük bir kısmını övgüye tahsis etmiştir. Şair yeni ve güzel bir ifade kullanmış; evreni bir satranç tahtasına, el-Muhibbî'yi ise oyundaki en önemli taş olan şaha, diğer insanları ise piyon taşlarına benzetmiş ve şöyle demiştir:¹⁶⁰

كَأَنَّهُ الشَّاهُ حَيْثُ كُنَّا بِرُقْعَةِ الْكَوْنِ كَالْبَيَاقِ

Sanki o, şah idi; biz ise kâinatın tahtasında piyon gibiydik.

Su'ûdî b. Yahya el-'Abbâsî, el-Muhibbî'nin şahsiyetinin herkes tarafından örnek alınacak kadar değerli olduğunu ifade etmiş ve onu şöyle övmüştür:¹⁶¹

وَقَدْ كُنْتَ فَرْدًا فِي الْمَكَارِمِ وَاحِدًا وَزَهْرُ الْمَعَالِي مِنْ رِيَاضِكَ يُقْطَفُ
وَفِيكَ عُيُونُ الْفَضْلِ قَرَّتْ وَمُذْنَأَى مُحَيَّاكَ أَضْحَتْ بِالْمَدَامِغِ تَذْرَفُ

Faziletlerde eşi olmayan biri idin sen, yüce erdemlerin çiçekleri senin bahçelerinden toplanırdı.

Faziletin gözleri sende huzur bulmuştu, sen uzak düşünce gözyaşlarıyla dolup taşar oldu.

et-Terzî, el-Muhibbî'ye yönelik bu övgülerin zamanla kaybolmayacağını; aksine doğudan batıya kadar yayılıp onun adıyla birlikte anılmaya devam edeceğini şu beytinde ifade etmektedir:¹⁶²

لِكِنَّهُ أَبْقَى الْجَمِيلِ مِنَ النَّأَا حَتَّى يُصَاجِبَ مُنْجِدًا مَعَ مُتَّهِمِ

Ancak o, güzel övgüyü kalıcı kıldı; ta ki bu övgü, Necid'li ve Tihâme'li insanlarla dolaşsın. (Doğudan batıya kadar onunla birlikte anılmaya devam eder.)

¹⁶⁰ Muhibbî, *Zeylû nefhati'r-reyhâne*, 6/442.

¹⁶¹ Muhibbî, *Zeylû nefhati'r-reyhâne*, 6/441.

¹⁶² Necid ve Tihâme Arap yarımadasında meşhur yerlerdir.

2.3.2.2. İlmine ve kitaplarına övgü

Muhammed b. es-Semmân, el-Muhibbî'nin faziletlerini, üstün olduğu meziyetlerini, zekâsını, edebi zarafetini ve yazmış olduğu kitaplarını şöyle övmüştür:¹⁶³

كَمْ مُشْكِلٍ خَلَّهٗ سَرِيعًا وَجَاءَ بِالْمَقْصَدِ الْمُطَابِقِ
وَكَمْ أَتَى فِي رَقِيقٍ نَظْمٍ كَمَا نَسِيمُ الصَّبَاحِ رَائِقِ
وَكَمْ لَهُ مِنْ مُؤَلَّفَاتٍ عَنْ فَضْلِهِ أَصْبَحَتْ نَوَاطِقِ

Nice zorlukları hemen çözdü, maksada tam olarak ulaştı.

Ne kadar zarif dizeler söyledi, sabah esintisi gibi hoş ve saf.

O kadar çok eseri vardır ki; hepsi onun faziletini dile getirir oldu.

Mustafa eş-Şammâdî, el-Muhibbî'nin ilmini övmek ve üstün tutmak maksadı ile şöyle demiştir:¹⁶⁴

أَلَمَعِيَّ حَوَى بَدِيعَ مَعَانٍ لَيْسَ يَخْوِي الْبَدِيعُ مِنْهَا الدُّوَانِ

Güzel anlamları kaplayan büyük dahi. Bedî olan (Bedî'üzzamân el-Hemedânî) güzelliklerin en aşağısına bile erişemez.

Burada el-Bedî' tabiriyle kastedilen kişi, Bedî'üzzamân el-Hemedânî'dir. Onun şiir ve nesir yazmada usta olduğu bilinmekle beraber istiare, kinaye ve tevriye gibi edebî sanatlara da geniş yer verdiği görülmektedir.¹⁶⁵ Şair ise, Bedî' ilmiyle tanınan Bedî'üzzamân'a kıyasla el-Muhibbî'nin bu ilimde ondan daha üstün olduğunu söylemektedir.

Süleyman el-Kâtib el-Hamevî, el-Muhibbî'nin ilimlerdeki üstünlüğünü şu beyitlerde zikretmiştir:¹⁶⁶

جَهْدُ الْأَلْسُنِ الثَّلَاثِ فِي كُلِّ لِسَانٍ مُنْهَنٍّ يُبْدِي فُتُونًا
ذُو الْمَعَانِي الْمُخَدَّرَاتِ الْوَاتِي لَمْ يَحْزَنْ قَبْلَهُ الْمُفْلِقُونَ
فِي نَظْمٍ مِنَ الْبَلَاغَةِ يَخْوِي مِنْ نَفْسِ الْكَلَامِ ذُرًّا تَمِينًا
يَتْرُكُ الصِّدْقَ لَا يُحِيرُ جَوَابًا حِينَ يَرْوِيهِ عِنْدَهُ الْمُتَشِدُّونَا
مَنْ أَتَى آخِرًا فَفَاقَ ابْنَ خَاقَا نَ وَتَجَلَّ الْخَطِيبُ فِي الْأَوَّلِينَا
إِنَّ أَتَارَكَ الْجَسَانَ الْبَوَاقِي غُصَصٌ لَا تُشِيعُهَا الشَّامِتُونَا
رَاغَ عَنْهَا التَّعَالِيُّ وَقَدْ كَا نَ يُجِيدُ التَّنْزِيفَ وَالتَّدْوِينَا

¹⁶³ Muhibbî, *Zeylû nefhati'r-reyhâne*, 6/442-443.

¹⁶⁴ Muhibbî, *Zeylû nefhati'r-reyhâne*, 6/430.

¹⁶⁵ Ömer Ferrûh, *Târîhu'l-edebi'l-'arabî: el-'uşûrü'l-'Abbâsiyye* (Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, 1981), 2/595-597.

¹⁶⁶ Muhibbî, *Zeylû nefhati'r-reyhâne*, 6/434-435.

*Üç dilin ustası (Arapça, Türkçe, Farsça) ve her birinde sanatlar meydana getiriyor.
O kendisinden önce yeteneklilerin ele geçiremediği gizlenmiş kıymetli anlamların sahibidir.
O anlamlar güzel sözlerden nefis inci içeren belagat düzeni içerisinde.
Ona soru sorulduğunda öyle doğru cevap verir ki, karşıtı düşünülemez, herkes susup kalır.
O eski âlimlerden Haṭīb'in oğlunu ve İbnü Ḥâkân'ı geçen ve sonradan gelendir.
Senin bıraktığın güzel eserler alay edenlerin yutamadığı lokmalardır.
es-Se'âlibî bile onlara erişememiştir; oysa o, telif ve yazımda son derece mahirdi.*

Şair, ilk beyitte el-Muḥibbî'nin Arapça, Türkçe ve Farsça olmak üzere bildiği üç dile işaret etmektedir. Ardından anlam ve belâgat bakımından onun üstünlüğünü dile getirmekte, devamında ise üç büyük âlimi zikrederek el-Muḥibbî'nin ilimde onlardan daha ileri bir konumda bulunduğunu vurgulamaktadır. Bunlardan ilki İbnü Ḥâkân'dır (ö. 924/1518); asıl adı Muhammed b. Yahya b. 'Ubeydullah b. Yahya olup künyesi Ebû Ali'dir. Abbasî Devleti'nde el-Muḥibbî Billâh döneminde 299/911 yılında vezirlik görevinde bulunmuş, edebiyatçı ve âlim bir şahsiyet olarak tanınmıştır.¹⁶⁷ İkincisi Neclü'l-Haṭīb olup burada kastedilen, meşhur tarihçi, edebiyatçı ve vezir Lisânüddîn İbnü'l-Haṭīb'tir (ö. 776/1374).¹⁶⁸ Üçüncüsü ise edebiyatçı es-Se'âlibî'dir (ö. 429/1037-1038); Arap edebiyatının önemli isimlerinden biri olup özellikle *Yetîmetü'd-dehr* adlı eseriyle tanınmıştır.¹⁶⁹

el-Hâl ise el-Muḥibbî'yi överken şu beyti söylemiştir:¹⁷⁰

قُسُّ الْفَصَاحَةِ لَا يُقَاسُ بِهِ وَلَوْ جَارَاهُ فِي نَطْقٍ لَرَأَى مُرَوَّعًا

Onunla belâgatin Kıss'u kıyaslanamaz; söz söylemede onunla yarışsa bile ürktüp giderdi.

Kıss'tan kastedilen kişi, Kıss b. Sâ'ide el-İyâdî'dir. Fasih ve hikmetli sözleriyle tanınmış olup Hz. Peygamber (s.a.v.), onun sözlerine hayranlık duyduğunu ifade etmiştir.¹⁷¹

2.3.2.3. Ailesine övgü

el-Muḥibbî ailesi Dimaşk'ta ilmiyle tanınan bir ailedir. el-Muḥibbî'nin öğrencisi Abdurrahman el-Cîzî eṭ-Ṭabaṭabî,¹⁷² onu ve ailesini methettiği bir kasidede onun nesebinin Hz. Ali'ye dayandığını zikretmektedir:¹⁷³

¹⁶⁷ el-Muḥibbî, *Nefḥatu'r-reyhâne ve raşḥatu tılâi'l-hâne*, 1968, 1/48; ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, 2002, 7/135.

¹⁶⁸ Ahmed el-Hâşimî, *Cevâhirü'l-edeb fî edebiyâtı ve inşâ'i luğati'l-'Arab* (Dârül-Fikr, ts.), 2/463; el-Muḥibbî, *Nefḥatu'r-reyhâne ve raşḥatu tılâi'l-hâne*, 1968, 2/47.

¹⁶⁹ Tefîk Rüşti Topuzoğlu, "Seâlibî", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009).

¹⁷⁰ Muḥibbî, *Zeylî nefhati'r-reyhâne*, 6/436.

¹⁷¹ Abdülkâdir el-Bağdâdî, *Hiżânetü'l-edeb ve lübâbü lisâni'l-'Arab* (Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1997), 2/89-91.

¹⁷² Muhammed Emîn el-Muḥibbî, *Nefḥatu'r-Reyhâne ve Raşḥatu Tılâi'l-Hâne*, 1968, 5/659.

¹⁷³ el-Muḥibbî, *Nefḥatu'r-reyhâne ve raşḥatu tılâi'l-hâne*, 1969, 5/659.

عَلَيَّ حُسْنِي لَه الْأَصْلُ كَافِلُ

لِفَاطِمَةَ الرَّهْرَاءِ الْبَتُولِ أَنْتِ سَابِقُهُ

Nesebi Fâtıma ez-Zehrâ el-Betûl'e dayanır, Ali ve Hüseyin neslindendir; soyu bu asâleti doğrular.

İbnü'l-Harrâ, el-Muhibbî'nin şahsiyetini övüp yüceliğini ve şerefini vurguladıktan sonra nesep övgüsüne geçmiştir. Muhibbiddîn ailesinin itibarı ve toplum üzerindeki etkisine değinerek bu ailenin erdemlerinin eşsizliğini ifade etmiş ve şöyle demiştir:¹⁷⁴

بِفَضْلِهِ فِي الْوَرَى تَسْمُو شَعَائِرُهُ

خَدْنُ الْعَلَا رُكْنُ بَيْتٍ لَمْ يَزَلْ أَبَدًا

مِنْهُ الْمَكَارِمُ تُزْرِي مَنْ يُفَاجِرُهُ

فَذَاكَ بَيْتُ مُجِبِّ الدِّينِ لَا بَرَحَتْ

O, yüceliğin dostu; faziletiyle insanların arasında daima törelerini yükselen ailenin dayandığıdır.

O aile, Muhibbiddîn ailesidir. Faziletler, ona karşı büyüklük taslayanı daima küçük düşürür.

Muhammed b. Ahmed el-Kencî, el-Muhibbî'nin asil bir soya mensup olduğunu şu beyitte vurgulamıştır:¹⁷⁵

وَذَا الْحَسَبِ الطَّاهِرِ الْمُسْتَبِينَا

أَخَا الْفَضْلِ وَالْعِلْمِ وَالْإِزْتِقَا

Erdemlik, yücelik ve ilim sahibidir. Şerefli ve bilinen soy sahibidir.

et-Terzî de sadece el-Muhibbî'yi övmekle yetinmeyip onun tüm dedelerini de methetmiştir:¹⁷⁶

زَاكِي الْجُدُودِ إِلَى الْفَخَارِ الْأَقْدَمِ

فَرُغَ نَمَاهُ مِنَ الْمَعَالِي مَخْتَدٌ

Yüce bir kökten beslenip yükselen bir daldır; soyu temizdir ve en eski şerefe dayanır.

Süleyman el-Kâtib el-Hamevî, el-Muhibbî ailesini överek şöyle demiştir:¹⁷⁷

هَرِ فَخْرُ السُّلَالَةِ الطَّاهِرِينََا

الشَّرِيفُ الْحَسِيبُ ذَا النَّسَبِ الْبَا

عَنْ جُدُودٍ لَمْ تَلْقَ فِيهِمْ ضَرِيْنَا

حَائِزُ الْمَجْدِ وَالْفَضَائِلِ إِثْنَا

يَنْ مَنْ كَانَ عُمْدَةَ الطَّالِبِينََا

الْأَدِيبِ الْأَرِيبِ فَرُغَ مُجِبِّ الدِّ

O şerefli, saygın, üstün soylu ve şerefli sülalenin övünç kaynağıdır.

O, şeref ve faziletleri, cimriliğin görülmediği atalarından miras olarak elde eden biridir.

Usta edebiyatçı, Muhibiddîn ailesinin dalı, talebelerin ustası odur.

¹⁷⁴ Muhibbî, *Zeylû nefhati'r-reyhâne*, 6/432.

¹⁷⁵ Muhibbî, *Zeylû nefhati'r-reyhâne*, 6/433.

¹⁷⁶ Muhibbî, *Zeylû nefhati'r-reyhâne*, 6/439.

¹⁷⁷ Muhibbî, *Zeylû nefhati'r-reyhâne*, 6/434.

Abdurrahman b. İbrâhim b. Abdürrezzak, el-Muhibbî'nin fazilet ve iyilikle tanınan bir ailenin mensubu olduğunu şu beyitte dile getirmiştir:¹⁷⁸

نَسْلُ الْمَيَامِينِ الْكَرَامِ وَمَنْ لَهُمْ فِي الْخَافِقِينَ فَضَائِلٌ لَا تُحْصَرُ

Doğuda ve batıda sayısız iyilikler yapan cömert ve bereketli insanların çocuğudur.

Görüldüğü üzere, el-Muhibbî için kaleme alınan mersiyelerde övgü önemli bir yer tutmaktadır. el-Muhibbî, ilmî şahsiyeti ve değerli eserleriyle tanınan bir âlimdir. Ailesi de Dimaşk'ın köklü ve saygın ailelerinden biri olup asalet, ilim ve ahlâkı bir arada temsil etmektedir. Bu nedenle mersiyelerdeki övgü, hem hüznü hafifletmekte hem de onun kaybının sıradan olmadığını ortaya koymaktadır.

2.3.2.4. Hatıralar

el-Muhibbî'ye mersiye yazan şairler, ölünün anılarını beyitleri arasında yeniden canlandırmışlardır. Anılara, yaşadıkları olaylara ve onları birleştiren mekânlara mersiyelerinde yer ayırmışlardır ve keşke (يا ليت) lafzını kullanarak o günlerin geri gelmesini umut etmişlerdir.

İbnü'l-Harrâţ, el-Muhibbî ile birlikte ilim öğrendiği geçmiş günlerini hatırlamış ve o güzel günlere rahmetle bakmıştır. el-Muhibbî onun için düşüncelerini ve duygularını hoş bir ortamda paylaştığı vefalı dost olduğunu ifade ederek şöyle demiştir:¹⁷⁹

يَا لَيْتَ شِغْرِي وَالْأَيَّامُ غَايِرَةٌ مِنْ بَعْدِهِ هَلْ أَرَى خِلًا أَسَامِرُهُ
أَيَّامُ كُنَّا بِمَا يُمْلِي نُذَاكِرُهُ

Zaman aldatıcı olduğu halde keşke ondan sonra sohbet edebileceğim bir dost bulsaydım.

Allah onunla birlikte geçirdiğimiz o günler bereketli eylesin; o günler bize yazdıklarını müzakere ettiğimiz günlerdi.

Süleyman el-Kâtib el-Hamevî, el-Muhibbî'yle geçirdiği o güzel anları ve aralarındaki geçen latifeleri ve ilim müzakeresini hatırlamış ve el-Muhibbî'nin ahlakını ve sohbetini özleyerek şöyle demiştir:¹⁸⁰

لَيْتَ شِغْرِي مِنْ بَعْدِ تِلْكَ السَّجَايَا أَلْ
بِالنِّكَاتِ الْعَذَابِ وَالْأَدَبِ الْغَضِّ
غُرَّ مَنْ ذَا بِلُطْفِهِ يُسَلِّينَا
وَحُسْنِ الرُّوَا يَسُرُّ الْحَزِينَ

O yüce huylarından sonra şimdi kim nezaketiyle bizi teselli edecek, bilmiyorum!

¹⁷⁸ Muhibbî, *Zeylû nefhati'r-reyhâne*, 6/483.

¹⁷⁹ Muhibbî, *Zeylû nefhati'r-reyhâne*, 6/432.

¹⁸⁰ Muhibbî, *Zeylû nefhati'r-reyhâne*, 6/435.

İnce esperileriyle, taze edebiyatıyla ve dış görüşünün güzelliğiyle hüznü sevindiren kim olacak?

Muhammed el-Maḥmūdî, el-Muḥibbî ile yaptığı sohbetlerini özlemiş ve o mutlu günlerin geçmesinden dolayı yüreğinin yandığını ve sızladığını ifade etmiştir. Zamanı gözleri olan bir insana benzetse de gözleri onları göremediği için mutlu olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca kıskananların gözlerinin onlara uzak olduğunu ve yaşadığı o günlerin ilim tahsili için gayretle toplandıkları günler olduğunu şöyle dile getirmiştir:¹⁸¹

كَأَنَّتْ عُيُونُ الدَّهْرِ عَنَّا سَاهِيَةً	يَا لَيْتَ شِعْرِي أَيْنَ أَوْقَاتُ مَضَّتْ
وَلَهُزْ عِطْفَاءً وَالْحَوَاسِدُ نَائِيَةً	نَجْنِي ثَمَارَ الْعِلْمِ مِنْ رَوْضِ الْمُنَى
أَوَاهُ مِمَّا قَدْ لَقِيتُ لِفَقْدِهَا	أَوَاهُ مِمَّا قَدْ لَقِيتُ لِفَقْدِهَا

Ah keşke bilseydim, geçen o günler nerede; o günlerde zamanın gözleri bizden habersizdi.

Arzu bahçesinden ilim meyvelerini topluyor, hasetçiler uzakta kalırken gurur ve sevinç içinde dolaşıyorduk

Ah, onu kaybetmekten neler çektim. Ah, içimde olanlardan.

Görüldüğü üzere şairler, Muhammed Emîn el-Muḥibbî ile geçirdikleri güzel günlere duydukları özlemi “يَا لَيْتَ شِعْرِي” ifadesiyle dile getirmişlerdir. Bu ifade, şiirlerde hasret, hüznün ve geçmişe duyulan özlemin ortak bir yansıması olarak dikkat çekmektedir.

2.3.3. Sabır (‘Azâ)

Mersiye yalnızca üzüntü, ağlama ve özleminden ibaret değildir. İslamiyet’te şairler, ölüm karşısında kaderi kabullenmeyi, Allah’ın iradesine rıza göstermeyi ve büyük acıya rağmen sabırla dayanmayı iman göstergesi olarak ele almışlardır.

Mersiyelerde sabır, ‘azâ adı altında işlenmektedir. ‘azâ; musibetler karşısında güzel bir şekilde dayanmak, Allah’ın takdirine razı olmak ve vaat ettiği güzel sevabı umarak O’nun emrine teslim olmaktır.¹⁸²

Cahiliye dönemi şiirlerinde feryat dolu beyitlere ve isyana davet eden çağrılara sıkça yer verilmektedir. Bunun en güzel örneklerinden biri, Tarafe b. el-‘Abd’in meşhur mu‘allağasında görülmektedir:¹⁸³ [Tavîl]

وَشُقِّيَ عَلَى الْجَيْبِ يَا ابْنَةَ مَعْبِدٍ	فَإِنْ مِتُّ فَانْعِمِي بِمَا أَنَا أَهْلُهُ
--	--

¹⁸¹ Muḥibbî, *Zeylū nefḥati’r-reyhâne*, 6/443.

¹⁸² Muhammed el-Müberred, *Kitâbü’t-te‘âzî ve’l-merâsî* (Beyrut: Dârü’l-Kütübî’l-‘İlmiyye, 1996), 9.

¹⁸³ Ebû ‘Abdullâh Ḥuseyn ez-Zevzenî, *Şerḥu Mu‘allağâti’s-seb‘a* (Dârü İhyâ’i’t-Türâsî’l-‘Arabî, 1423 / 2002), 133.

Eğer ölürsem bana layık şekilde ağıt yak. Yakanı yırtıp yas tut ey Ma'bed'in kızı.

Cahiliye döneminde kadınlar, ölümün ardından yas alameti olarak en kötü kıyafetlerini giyer, saçlarını kazır; yalınayak dolaşır yahut yüzlerini dövmek amacıyla ayakkabılarını kullanırlardı. el-Ḥansâ'nın (ö. 24/645 [?]) bu geleneğe işaret eden beyti şöyledir:¹⁸⁴ [Vâfir]

بِعَاقِبَةٍ فَإِنَّ الصَّبْرَ خَيْرٌ مِنْ التَّغْلِيْنِ وَالرَّأْسَ الْخَلِيقِ

Sabret; çünkü sabrın akıbeti, iki nalından ve tıraş edilmiş baştan daha hayırlıdır.

Ebü'l-Ḥasan el-Medâ'inî (ö. 225/840) demiş ki: “Cahiliye döneminde Araplar, sevap beklentisi ve ceza korkusu olmaksızın sabrı yüceltmişlerdir. Sabrı bir erdem olarak görmüş, aşırı feryat ve üzüntüyü ayıplamışlardır. Hilm ile süslenmeyi; zayıf ve aciz görünmekten kaçınmayı tercih etmişlerdir. Hatta en yakınlarını kaybettiklerinde dahi üzüntülerini dışa vurmamaya özen göstermişlerdir.”¹⁸⁵

Evs b. Ḥacer (ö. 620),¹⁸⁶ meşhur şiirine teselli ve sabra çağıran şu beyit ile başlamıştır:¹⁸⁷ [Münserih]

أَيُّهَا النَّفْسُ أَجْمَلِي جَزَعًا إِنَّ الَّذِي تَخْذِرِينَ قَدْ وَقَعَا

Ey nefis, feryat ve aşırı üzüntüden uzak dur. Korktuğun şey artık olmuştur.

İslâmiyet'ten sonra ölüm musibeti Müslümanı sabra sevk etmiş ve imanını güçlendirmiştir. Bu anlayışla şairlerin dilinden sabra ve tevekküle çağıran, kaderde Allah'ın hikmetini ortaya koyan beyitler dökülmüştür. Sâbık el-Berberî (ö. 141/758) de musibetlere karşı sabır konusunda şöyle demiştir:¹⁸⁸ [Ṭavîl]

وَإِنْ جَاءَ مَالًا تَسْتَطِيعَانِ دَفْعَهُ فَلَا تَجْزَعَا مِمَّا قَضَى اللَّهُ وَاصْبِرَا

Eğer karşı koyamayacağın bir musibet gelirse, Allah'ın takdir ettiğine üzülme; sızlanma ve sabret.

Muhammed Emîn el-Muḥibbî için kaleme aldığı mersiyyede şair Muhammed b. es-Semmân sabrı, Allah'a sığınmayı ve bu büyük musibet karşısında yalnızca O'ndan yardım dilemeyi öğütlemiştir. Bu musibetin dehşetini kıyamet gününün dehşetine benzetmiş; her iki durumun da insanı derinden sarsıp saçlarını ağartacak derecede etkili olduğunu ifade etmiştir. Mersiyesinde şu beyti söylemiştir:¹⁸⁹

¹⁸⁴ Ḥansâ' bint 'Amr, *Dîvânü'l-Ḥansâ*, 63.

¹⁸⁵ Müberred, *Kitâbü't-te'âzî ve'l-merâsî*, 7.

¹⁸⁶ Ḥayrüddîn ez-Ziriklî, *el-A'lâm* (Lübnan: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1986), 2/31.

¹⁸⁷ Müberred, *Kitâbü't-te'âzî ve'l-merâsî*, 21.

¹⁸⁸ Muhammed el-Müberred, *el-Kâmil fî'l-luğa ve'l-edeb* (Kahire: Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, 1997), 2/33.

¹⁸⁹ Muḥibbî, *Zeylû nefhati'r-reyhâne*, 6/442.

تَسْبِيْبٌ مِنْ هَؤُلَاءِ الْمَقَارِقِ

الصَّبْرُ بِاللَّهِ فِي مُصَابٍ

Dehşetinden şakakları ağaran bir musibetten dolayı Allah'a dayanarak sabretmek lazım.

Mustafa et-Terzî, el-Muhibbî'nin sabrını sükûnetle tarif etmiştir; zira başına bir musibet geldiğinde mecburiyetten ya da korkundan değil, kendi iradesiyle sabretmiştir. Korkakça ya da telaşla değil, aslan gibi güçlü ve heybetli durmuştur. Ve şöyle demiştir:¹⁹⁰

بِسُكُونٍ جَاشٍ مِثْلَ جَاشِ الضَّيْعَمِ

إِنِّي لَأَصْبِرُ لِلْخُطُوبِ تَجَلُّدًا

Aslan gibi bir soğukkanlılıkla felaketlere karşı dayanıp sabrederim.

Su'ûdî b. Yahya el-Abbâsî el-Mutenebbî, Allah'a teslim olmayı şu beyitlerinde öğütlemiştir:¹⁹¹

وَصَبْرًا لِرُزْءٍ بَعْضُهُ لَيْسَ يُوصَفُ

فَخَلَّ خَلِيلِي مَا تَرُومُ مِنَ الْمُنَى

فَمَا لِأَمْرِي عَمَّا مَضَى اللَّهُ مَصْرَفُ

وَسَلِّمْ إِلَى مَوْلَاكَ فِي كُلِّ حَالَةٍ

Ey dostum, ulaşmayı arzuladığın emelleri bir kenara bırak ve bir kısmı bile tasvir edilemeyen bu musibete sabret.

Her halde Rabbine teslim ol; çünkü hiçbir insanın Allah'ın takdirinden başka bir yolu yoktur.

el-Muhibbî'ye yazılan mersiyeler, genç yaşta vefat eden bir âlim için kaleme alınmış olmalarına rağmen, hikmet yüklü ve sabra teşvik eden beyitleriyle dikkat çekmektedir. Bu durum, sabrın mersiyelerde kaybın doğurduğu acıyı hafifletici bir unsur ve ölüm karşısında psikolojik dayanıklılığın bir göstergesi olarak ele alındığını göstermektedir.

2.3.3.1. Dua

Dua, Allah'tan bir şey istemek ve Allah'tan af ve rahmet dilemek gibi anlamlara gelmektedir.¹⁹² Dua bölümü el-Muhibbî'ye yazılan mersiyelerin neredeyse hepsinde yer almıştır. Dua anlamı vermek için bazen emir fiil bazen mâzî fiil tercih edilmiştir. el-Muhibbî'nin özellikle ilmî açıdan ümmete olan katkılarından dolayı en güzel duaları aldığı anlaşılmaktadır. Şairler, duanın etkisinin ölüyle birlikte sona ermemesini, aksine sonsuza kadar sürmesini istemişler. Bu fikri dile getirmek için doğada gördükleri sürekli ve tekrar eden şeylerden örnekler vermişlerdir. Güvercin, kumru ve kuş imgeleri kullanarak üzüntülerini ve özlemlerini anlatmışlar. Hayal güçleriyle duayı sanatsal bir ürüne çevirmişlerdir. Ayrıca bu

¹⁹⁰ Muhibbî, *Zeylû nefhati'r-reyhâne*, 6/439.

¹⁹¹ Muhibbî, *Zeylû nefhati'r-reyhâne*, 6/441.

¹⁹² İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 1385.

durum Arap edebiyatında çokça kullanılan üsluplardan biridir. Kays b. el-Mülevvaḥ (ö. (ö. 70/690 [?]) bir kasidesinde şu beyitleri dile getirmektedir:¹⁹³

فَوَاللّٰهِ مَا أَنَسَاكَ مَا هَبَّتِ الصَّبَا وَمَا نَاحَتْ الْأَطْيَارُ فِي وَضَحِ الْفَجْرِ
وَمَا لَاحَ نَجْمٌ فِي السَّمَاءِ وَمَا بَكَتْ مُطَوَّقَةٌ شَجْوًا عَلَى فَنَنِ السِّدْرِ

Rüzgâr estikçe, kuşlar fecir vaktinde inledikçe, yemin ederim seni unutmam.

Gökte bir yıldız parladıkça ve hüznü bir güvercin sidre dalında ağladıkça...

Muhammed b. Ahmed el-Kencî, Allah'ın el-Muḥibbî'yi her türlü kötülükten korumasını dilemiştir. Çünkü Allah'a ve ahirete iman, insanın hayatının sona ermesinin onun için hayrın da şerrin de sona erdiği anlamına gelmediğini gerektirir. Bu yüzden Allah'tan onun kötü bir akıbetten korunmasını istemiştir. Ardından gelen beyitte ise el-Muḥibbî için sadece cenneti dilemekle yetinmemiş; Allah'tan ona cennetin en yüksek makamlarını ve sâlihlerin en yüce derecelerini vermesi için dua etmiştir. Bütün duasını, güvercinlerin ötüşü gibi etrafında gördüğü tekrarlanan doğa unsurlarıyla ilişkilendirmiştir. Güvercinlerin ötüşünü bile, hüznü insanı ağlatabilecek bir tür ağıt gibi işitmiştir. Ve şöyle demiştir:¹⁹⁴

عَلَيْكَ مِنَ اللَّهِ أَوْفَى الرِّضَا وَلَا زِلْتُ مِنْ كُلِّ سُوءٍ أَمِينَا
وَصَيَّرَ مَثْوَاكَ أَعْلَى الْجَنَانِ وَأَوَّلَاكَ فِي ذُرْوَةِ الصَّالِحِينَ
مَدَى الدَّهْرِ مَا غَرَدْتَ فِي الرُّبَا حَمَامُ الْأَرَاكِ فَأَبْكَتْ حَزِينَا

Allah'ın en kapsamlı rızası seninle olsun Her zaman bütün kötülüklerden korunmuş ol.

Allah en yüksek cennetlere yerleştirsin seni ve sâlihlerin zirvesine getirsin seni.

Erâk (misvak) ağacının güvercinleri ötüp hüznü gönülleri ağlattığı müddetçe.

et-Terzî, el-Muḥibbî'ye hem türbeye esen hem yağmur gibi yağın ve sulayan bir rahmet dilemiştir:¹⁹⁵

فَكَسَاكَ مِنْ حُلَلِ الْجَنَانِ مَوَاهِبًا فَاللّٰهُ يَمْنَحُهَا جَزَاءَ الْمُتَنَعِمِ
وَهَمَى عَلَى ذَاكَ الضَّرِيحِ حَيَا الرِّضَا يَهْدِي إِلَيْكَ لَطَائِفًا مِنْ مُكْرَمِ
أَبْدًا وَتُلْفَحُ ثَرْبُ قَبْرِكَ نَسَمَةً مِنْ طَيِّبِ رُوحٍ تَحْتُنِ وَتَرْحُمِ
وَسَقَاكَ عَنْ دَمْعِ الْأَسَى سُحْبُ السَّمَاءِ تَهْمِي عَلَيْكَ مِنَ الْعَمَامِ الْمُزْرَمِ

¹⁹³ Ebû Bekir el-Vâlibî, *Dîvânü Kays b. el-Mülevvaḥ Mecnûnû Leylâ* (Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999), 34.

¹⁹⁴ Muḥibbî, *Zeylû nefhati'r-reyhâne*, 6/433-434.

¹⁹⁵ Muḥibbî, *Zeylû nefhati'r-reyhâne*, 6/440.

Sana cennet hüllelerinden nice nimetler giydirsin; çünkü Allah, iyilik edenlerin karşılığını verendir..

İkram eden Allah'tan bir lütfu olarak, o mübarek türbenin üzerine rıza yağmuru daima yağsın.

Merhamet ve şefkat dolu bir ruhun kokusu ile kabrinin toprağına bir esinti essin.

Gökyüzünün bulutları, gözyaşları yerine seni sulasın. Şimşekli bulutlardan üstüne yağmur yağsın.

Su'ûdî b. Yahya el-'Abbâsî, Allah'ın Rahman ismini özellikle kullanmıştır, çünkü el-Muhibbî için Allah'tan rahmet dilemekte bu isim en uygun olanıdır. Büyük üzüntüsü içinde, güvercinin sesini bile sanki sevdiklerinin yokluğuna ağlayan bir ağıt gibi duyar olmuştur. O güvercinler ötüp durdukça Allah'ın rahmetinin de devam etmesi için dua etmiştir. Ve şöyle demiştir:¹⁹⁶

وَقُلْ رَحْمَةُ الرَّحْمَنِ تَسْقِي ضَرِيحَ مَنْ	تَنَاءَى وَأَبْقَى لِي حَشَاءَ تَلَاهُفُ
مَدَى الدَّهْرِ مَا وَرَقَاءَ بَائَتْ مِنَ الْجَوَى	تَنُوحُ عَلَى إِلْفٍ لَهَا وَتُرْفَرُفُ
وَأِنْسَانُ عَيْنِ الْمَجْدِ ذَابَ مِنَ الْأَسَى	عَلَى فَقْدِ إِنْسَانٍ بِهِ الْفَخْرُ يَشْرَفُ

Ve de ki: Rahman'ın rahmeti uzaklaşan ve bana özlem dolu bir kalp bırakanın mezarını sulasın.

Sonsuza dek, dostu için ağlayıp çırpınan güvercin hasretten yanıp uzaklaştığında.

Övüncü şerefliendiren kişinin kaybı yüzünden yüceliğin, içi kederden eridiğinde.

Muhammed b. es-Semmân, Allah'tan yalnızca bir rahmet dilemekle yetinmemiş; “rahmet” kelimesini çoğul olarak kullanarak birçok rahmet talep etmiştir. O, Allah'tan istenen rahmetlerin gökyüzünün yağmurlarını aşan bir bolluğa sahip olmasını, kuşlar uçtukça ve şimşekler çaktıkça sürüp gitmesini dilemiş ve şöyle demiştir:¹⁹⁷

عَلَيْكَ مِنِّي تَرْحُمَاتٌ	تَفُوقُ بِالْهَلِّ كُلَّ وَادِقٍ
مَا لَاحَتْ الْوُرُقُ فِي الرَّوَابِي	وَلَاخَ بِالْأَبْرَقَيْنِ بَارِقٍ

Yağışı ile bütün yağmurları geride bırakan rahmet dilekleri, benden sana gelsin.

Ebrekayn'de yıldırım gürledikçe, tepelerde güvercin inledikçe...

¹⁹⁶ Muhibbî, *Zeylû nefhati'r-reyhâne*, 6/441.

¹⁹⁷ Muhibbî, *Zeylû nefhati'r-reyhâne*, 6/443.

Ebrekayn, Basra ile Mekke arasında bulunan bir menzilin adıdır ve şairler tarafından sıkça zikredilen bir mekândır.¹⁹⁸ Abdülganî en-Nablusî'nin bir beyti şu şekildedir:¹⁹⁹

أَمْ بُرُوقٌ بِالْأَبْرَقَيْنِ تَرَاءَتْ لِعُيُونِ الْمُتَيَّمِ الْمَشْجُونِ

Yoksa Ebrekayn üzerinde beliren şimşekler mi tutkun ve kederlinin gözlerine göründü?

Muhammed el-Maḥmûdî, büyük üzüntüsünden dolayı, yağmuru bulutların gözyaşı olarak görmüştür. Her yağmur yağdığında ya da bir güvercin inlediğinde, Allah'tan vefat eden için rahmet diler. Ayrıca Allah'ın rıza bulutlarının merhumun üzerine yağması için dua edip şöyle demiştir:²⁰⁰

فَعَلَيْهِ رَحْمَةٌ رَبَّنَا طُولَ الْمَدَى وَسَحَابُ الرِّضْوَانِ تَهْطُلُ هَامِيَه
مَا نَاحَتْ الْأَطْيَارُ فَوْقَ عُصُونِهَا أَوْ أَسْبَلَتْ دَمْعاً سَحَابٌ بَاكِيه

Rabbimizin rahmeti zaman boyunca onun üzerine olsun, ilâhî rızâ bulutları da üzerine durmaksızın yağsın.

Kuşlar dalların üzerinde her inlediğinde, ağlayan bulutlar her gözyaşı döktüğünde.

Bu hoş edebi üslupla şairler, mersiyeleri de dualarını da şiirle ölümsüzleştirmiştir.

2.3.3.2. Kader ve kazâ

Kader İslam inancına göre; her şeye ait özel karardır. Varlıkların birer birer yokluktan varlığa gelmeleridir. Kaza ise; yaratma, yazma, farz kılma, hüküm verme, bir şeyin oluşundan haber verme anlamlarına gelmektedir.²⁰¹ Cahiliye dönemi insanı için ölüm çözülmemiş bir bulmaca niteliği taşıırken, İslam dininin gelişiyle bu olgu anlamlandırılmış ve daha açık bir çerçeveye oturtulmuştur.²⁰²

el-Muḥibbî'ye yazılan mersiyelerde şairler, kader ve kazaya delalet eden geceler, zaman ve dehr gibi kavramlara yer vermişlerdir. Kadere ve kazaya razı olmak, İslam inancında teslimiyetin bir gereği olarak kabul edilmektedir. Bu mersiyelerde şairler, yaşattıkları musibetler sebebiyle geceye, zamana ve dehre sitem etmişler; buna karşılık kader ve kaza kavramlarına hürmet göstermiş ve ilahî takdire boyun eğmişlerdir.

İbnü'l-Harrâṭ, ayrılış sabahının doğmasından duyduğu üzüntüyü dile getirerek zamanın ayrılığını bir hükme bağlamamış olmasını arzu etmiştir. Ancak sonunda buna rağmen kadere razı olduğunu ve onu inkâr edemeyeceğini vurgulayarak şu beyitleri söylemiştir:²⁰³

¹⁹⁸ Muḥibbî, *Cene'l-cenneteyn fi nev'ayî'l-müşenneyeyn*, 13.

¹⁹⁹ Muḥibbî, *Zeylû nefhati'r-reyhâne*, 6/327.

²⁰⁰ Muḥibbî, *Zeylû nefhati'r-reyhâne*, 6/444.

²⁰¹ Şerafettin Gölcük - Süleyman Toprak, *Kelâm* (Konya: Tekin Kitapevi, 2016), 278.

²⁰² Âtif Muhammed Ken'ân, "Felsefetü'l-mevt fi kaşîdeti'r-rîşâ" 'inde şu'arâ'î Hüzeyl", *Havliyyâtü'l-Âdâb ve'l-'Ulûmi'l-İctimâ'îyye* 28/271 (2007), 29.

²⁰³ Muḥibbî, *Zeylû nefhati'r-reyhâne*, 6/431.

شُمُوسُهُ بَلْ وَلَا لَاحَتْ بَشَائِرُهُ
فَلَا رَعَى اللَّهُ مَا أَهْدَتْ بَوَادِرُهُ
مَا بَيْنَنَا وَمَضَتْ فِينَا أَوَامِرُهُ
أَيَّامٌ تَشْغَلُنِي عَمَّا أُخَاذِرُهُ
أَجْنِي الْأَمَانِي وَتُجْنِي لِي أَرْهَارُهُ
وَلَا يَرَى الْقَلْبَ مَيِّ مَا يُكَدِّرُهُ
لَوْحُ الْوُجُودِ قَضَاءً لَسْتُ أَنْكَرُهُ

بُسْ الصَّبَاحُ صَبَاحُ الْبَيْنِ مَا طَلَعَتْ
أَيْدِي لَنَا جَمَلِ الْأَكْدَارِ مَطْلَعُهُ
وَلَيْتَ لَا كَانَ دَهْرٌ بِالْفِرَاقِ قَضَى
يَا طَالَمَا بَتُّ أَخْشَى غَدْرَهُ وَأَرَى أَلْ
وَطَالَمَا بَتُّ فِي رَوْضِ الْمُنَى زَمَنًا
لَا أَخْشَى طَارِقًا فِي الدَّهْرِ يَطْرُقُنِي
لَكِنَّمَا قَلَمُ الْأَكْدَارِ خَطٌّ عَلَى

Ayrılığın sabahı ne kötü bir sabahıdır; ne güneşleri doğdu ne de müjdeleri göründü.

Doğuşu bize türlü sıkıntıları gösterdi; Allah, ilk belirtilerinin getirdiklerine bereket vermesin.

Ayrılıkla aramızdakini bitiren ve sözleri bize geçen bu zaman keşke olmasaydı.

Ne çok geceler onun hilesinden korkarak geçirdim; günlerin beni sakındığım şeyden alıkoyduğunu görüyorum.

Uzun bir süre umutların bahçesinde kaldım. Ben dilekleri topluyorum ve bahçenin çiçekleri bana toplanıyor idi.

Zamanın getirdiği hiçbir bela beni korkutmaz; kalbimde onu bulandıracak hiçbir şey yoktur.

Ancak kederlerin kalemi varlık tahtasına inkâr etmediğim bir kaza yazdı.

Süleyman el-Kâtib el-Hamevî, Emîn el-Muhibbî'nin vefatı karşısında duyduğu derin üzüntüyü dile getirerek, eğer mümkün olsaydı onu en değerli canlarla fidye edeceklerini; ancak Allah'ın takdir ettiği bu hükmü geri çevirmeye hiçbir gücün yetmeyeceğini şu beyitlerle ifade etmiştir:²⁰⁴

بِأَعَزِّ النَّفُوسِ مَنَا الْأَمِينَا
وُسْعِنَا حِيلَةً تَرُدُّ الْمَنُونَا

لَوْ يَفِدِي الْحَيِّ مَيِّتًا لَفَدَيْنَا
غَيْرَ أَنَّ الْقَضَاءَ حُمٌّ وَمَا فِي

Eğer diri olan biri öleni feda edebilse, Emîn için aramızdaki en kıymetli kişileri feda ederdik.

Ancak kaza gerçekleşti ve elimizde ölümü defedecek hiçbir hile yoktur.

Muhammed b. Ahmed el-Kencî ise zamanı suçlamıştır; çünkü zaman ona karşı vefasızlık göstermiştir. Dehr (دهر) kelimesini burada zaman veya vakit anlamında kullanmıştır. Başına gelen o musibetin sebebini de zamana bağlayarak şöyle demiştir:²⁰⁵

وَمَا كَانَ ظَنِّي بِهِ أَنْ يَخُونَا

لَقَدْ خَانَ دَهْرِي وَعَزَّ الْإِقَا

²⁰⁴ Muhibbî, *Zeylû nefhati'r-reyhâne*, 6/434.

²⁰⁵ Muhibbî, *Zeylû nefhati'r-reyhâne*, 6/433.

Zaman beni aldattı, kavuşmak zorlaştı, oysa onun bana ihanet edebileceğini hiç sanmazdım.

Mustafa et-Terzî, ölümden söz ederken zamanın insanlarla oynayan ve hâlden hâle sürekli değişen bir yapıda olduğunu vurgulamıştır. Zamanın bu değişkenliğini yılan benzetmiştir. Yani zaman aynı tabiat üzerinde kalmaz. Bunu anlatırken şair yine dehr kelimesini kullanıp şu şekilde ifade etmiştir:

وَالدَّهْرُ فِي أَطْوَارِهِ مُتَلَاعِبٌ بِالنَّاسِ فِي حَالَاتِهِ كَالْأَرْقَمِ

Zaman, değişen hâlleri içinde insanlarla yılan gibi oynayıp durmaktadır.

Şiirlerde “zaman” kavramı doğrudan kullanılmak yerine, onun parçaları sayılabilecek günler, sabahlar ve geceler gibi ifadeler de zikredilmiştir. et-Terzî, mersiyesinin devamında el-Muhibbî’nin vefatıyla gelen musibeti gecelere atfederek şöyle demiştir:²⁰⁶

لَيْتَ اللَّيَالِي لَا عَدَّتْنَا فِي الَّذِي أَضَحَّتْ لَهُ كُلُّ الْمَنَاقِبِ تَتَمِي

Keşke geceler, bütün faziletlerin kendisine nispet edildiği bu kişiyi bizden almasaydı.

İbnü’l-Harrâṭ mersiyesinin devamında günlerin bir parçası olan geceler tarafında aniden ihanete uğradığını da söylemiştir. Zamanın bir parçası olan bu gecelerin ona yaptığını, sanki onu ayrılıkla fırlatıp atmışlar gibi şöyle tasvir etmiştir:²⁰⁷

إِنَّ اللَّيَالِي خَانَتْنِي عَلَى عَجَلٍ وَقَدْ رَمَتْنِي بِبَيْنٍ كُنْتُ أَخْذَرُهُ
حَتَّى فَقَدْتُ الَّذِي قَدْ كَانَ فِي أَمْلِي أَنِّي أَسَاهَمُهُ عُمْرِي وَأَشْطَرُهُ

Geceler beni ansızın aldattı ve beni korktuğum ayrılıkla karşı karşıya bıraktı.

Nihayet, ömrümü paylaşmayı ve birlikte yaşamayı umduğum kişiyi kaybettim.

Abdurrahman b. İbrâhim b. Abdürrezzak, zamanın insana karşı değişken ve güvenilmez tavrını dile getirerek, onun bazen dostça görünse de sonunda insana ihanet ettiğini şu beyitle ifade etmişti:²⁰⁸

فَاعِنُ أَخِي عَلَى الزَّمَانِ وَلَمْ يَزَلْ يَفْتَرُ عَنْ فَرْعٍ وَلَكِنْ يَغْدِرُ

Ey kardeşim, zamana karşı bana yardımcı ol. Çünkü o hep görünüşte gülümserdir ama sonunda ihanet eder.

²⁰⁶ Muhibbî, *Zeylû nefhati'r-reyhâne*, 6/440.

²⁰⁷ Muhibbî, *Zeylû nefhati'r-reyhâne*, 6/432.

²⁰⁸ Muhibbî, *Zeylû nefhati'r-reyhâne*, 6/437.

2.3.3.3. Hikmet

Hikmet, sözlükte “en iyi şeylerin en iyi ilimlerle bilinmesi”, hakîm ise, “ilim sahibi” veya “sanatların inceliklerini iyi bilen ve onları ustalıkta yapan kimse” anlamlarına gelmektedir.²⁰⁹

Şairin mesajı filozofun mesajına benzemektedir. Her ikisi de gerçeği ortaya çıkarmayı ve dinleyici veya okuyucuya iletmeyi amaçlar veya amaçlamalıdır. Filozof ile yazar arasındaki temel fark, filozofun mesajını dinleyicinin veya okuyucun aklına, yazarın ise kalbine iletmesidir. Bu nedenle filozof, mantığa daha uygun olan öncüller kullanır. Edebiyatçı ise kalbe uygun olan hayal ve zarif bir üslup kullanır.²¹⁰

Emîn el-Muhibbî'ye yazan şairlerin ustalığı, tecrübeleri ve zekâlarının yanı sıra Osmanlı döneminde yaşanan yoğun fikri hayat, farklı kültürlerin birbirlerini tanınması, büyük coğrafyada gezerek ilim adamlarının birbirleri ile buluşması da etkili olmuştur. Ayrıca Dimaşk'ın konumundan dolayı her yerden âlimlerin gelmesi onların hayata bakışına da katkı sağlamıştır.²¹¹

Mustafa eş-Şammâdî'nin tüm yaşadığımız hayat, ahiret için sadece bir geçiş durağından ibaret olup bu dünya bizi asıl hedefimizden alıkoymamalıdır; çünkü hem biz hem de bu dünya yok olmaya mahkumuz' fikri şu beyitlerinde ortaya konmuştur:²¹²

غَيْرَ أَنَّ الْمَوْتَ حَوْضٌ وَكُلُّ وَارِدُهُ وَخَيْرُنَا السَّابِقُونَ

Ancak ölüm bir havuzdur ve hepimiz ondan tadacağız ve en hayırlımız önden gidenlerdir.

يَا لَعَمْرِي وَلَيْسَ ذَا الْعُمْرِ إِلَّا الْـ جَسَدٌ لِلْقَبْرِ وَالْوَرَى عَابِرُونَ

فَالسَّعِيدُ السَّعِيدُ مَنْ لَيْسَ يَغْـ تَرُّ بِدَارٍ فَلَاؤُهَا يُفْنِينَا

Ömrüme yemin olsun ki; ömür mezara giden bir köprüden başka bir şey değildir ve insanlar (üzerinden) geçmektedir.

Gerçekten mutlu olan kişi, yokluğu ile yok olacağımız yuvaya aldanmaz.

el-Mutenebbî ona benzer bir beytinde şöyle söylemiştir:²¹³ [Kâmil]

فَالْمَوْتُ أَتٍ وَالنُّفُوسُ نَفَائِسُ وَالْمُسْتَعْرِ بِمَا لَدَيْهِ الْأَحْمَقُ

Ölüm mutlaka gelecektir; canlar ise çok kıymetlidir. Ama sahip olduğu şeylerle gururlanan kimse, aslında ahmaktır.

²⁰⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 951.

²¹⁰ Emîn, *Feyzü'l-hâtır*, 1/274.

²¹¹ Paşa, *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî*, 76.

²¹² Muhibbî, *Zeylû nefhati'r-reyhâne*, 6/430.

²¹³ Muhibbî, *Zeylû nefhati'r-reyhâne*, 6/434.

İbnü'l-Harrâţ ölüm musibetiyle yüz yüze geldiğinde ve hocasını kaybettiğinde, ölüme hiç kimsenin mâni olamayacağını, dünyadaki gücün ve ilmin ne kadar büyük olursa olsun bir anda bitebileceğini anladığını ifade etmiştir. Ölümün her zaman insanlardan iyi olanları seçip, onları erken yakaladığını düşünmüş ve bu düşüncelerini şöyle aktarmıştır:²¹⁴

وَهَذِهِ الدَّارُ لَا تُبْقِي عَلَى أَحَدٍ	وَطَارِقُ الْمَوْتِ مَغْلُوبٌ مُصَادِرُهُ
فَلَا تُغَرِّتُكَ أَيَّامٌ بِهَا وَصَلَتْ	وَلَا يَغُرَّتْكَ ذَهْرٌ بِتَّ تَشْكُرُهُ
كَمْ هَدَمْتُ أَرْبَعًا بِالْمَجْدِ عَامِرَةً	وَبَيْتٍ عَزَّ بِهَا زَاخَتْ مَاتِرُهُ
وَالْمَوْتُ مَا زَالَ نَقَادًا كَمَا نَقَلُوا	وَالْعِفْدُ لَا تُجْتَنَّى إِلَّا جَوَاهِرُهُ

Bu dünya kimseye kalmaz ve ölüme çağıran ile savaştan mağluptur

Kendisinde yükseldiğin günler seni aldatmasın. Müteşekkîr gecelediğin günler de seni aldatmasın.

(O günler) şeref ile ayakta doğan nice evler yıktı ve nice izzet evinin kahramanlığı o günler sebebi ile yok oldu.

Ölüm, rivayet edildiği gibi daima seçip ayırandır; bir gerdanlıktan da yalnızca değerli cevherler alınır.

Süleyman el-Kâtib el-Hamevî, ölümün kaçınılmaz olduğunu şu hikmetli beytinde dile getirmiştir:²¹⁵

إِنَّمَا تِلْكَ الْمَزِيَّةُ كَأْسٌ	كُلُّنَا مِنْ مُدَامِهَا شَارِبُونَ
-------------------------------------	-------------------------------------

Ancak ölüm hepimizin şarabından içeceğimiz bir kadehtir.

²¹⁴ Muhibbî, *Zeylû nefhati'r-reyhâne*, 6/431-432.

²¹⁵ Muhibbî, *Zeylû nefhati'r-reyhâne*, 6/434.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. MERSİYELERİN ŞEKİL VE ÜSLUP BAKIMINDAN İNCELENMESİ

Mersiyeler, muhtevalarının yanı sıra şekil ve üslup özellikleri bakımından da incelenmeye değer edebî metinlerdir. Şairler, duygu ve düşüncelerini ifade ederken şiirin şekil unsurlarından ve dilin estetik imkânlarından yararlanmışlardır. Bu çerçevede el-Muhibbî'ye yazılan mersiyeler; mukaddime, tehalluş ve hâtıme gibi şekil unsurları ile vezin, kafiye, kelime kadrosu ve beyân ile bedî' sanatları bakımından ele alınacaktır.

el-Muhibbî için kaleme alınmış mersiyeler okunduğunda, şairin büyük bir titizlikle betimlediği duygularla karşılaştıldığı; bu duyguların okur üzerinde etkili olduğu ve okurun şairin hislerini aşama aşama onunla birlikte yaşadığı görülmektedir.

3.1. Kaside Yapısı

Ḳudâme b. Ca'fer'e (ö. 337/948) göre şiir dört unsurdan oluşmaktadır. Bunlar: lafız, mana, vezin ve kafiye'dir. Güzel şiir bu unsurları birbirine uyum sağlandığı şiirdir.²¹⁶

3.1.1. Muḳaddime

Muḳaddime, kasidenin ruhuna uygun olmalı ve kasidedeki her kelime, kendisinden sonra gelen kelimeyle anlam ve yapı bakımından bağlı olmalıdır. Mersiye dışındaki konularda ise muḳaddime; ağlama, ayrılık ve zamanın ihaneti gibi temalarla başlamamalıdır.²¹⁷ Başlangıç güzel ve zarif olursa, dinleyiciyi devamını duymaya teşvik eder.²¹⁸ Çünkü şairlerin en maharetlisi, başlangıcını ve matla beytini etkileyici yazandır.²¹⁹

İbnü'l-Eşîr (ö. 637/1239), muḳaddimenin iyi olmasını belagatin beş temel unsurundan biri saymıştır. Şairin sözün başlangıcını amaçlanan anlama işaret edecek şekilde kurmalıdır. Eğer söz tebrik içinse tebrik, eğer taziye içinse taziye olduğu daha baştan anlaşılmalıdır. Bu şekilde sözün daha başlangıcından neyin kastedildiğini anlaşılmalıdır.²²⁰

²¹⁶ Ḳudâme b. Ca'fer, *Naḳdü's-si'r*, ed. Muhammed 'Abdümün'im Ḥafâcî (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 70; Bedevî Ṭabâne, *Ḳudâme b. Ca'fer ve'n-Naḳdü'l-edebî* (Kahire: Mektebetü'l-Enclu el-Mısıriyye, 1969), 158.

²¹⁷ Muhammed İbn Ṭabâtabâ, *İyârü's-si'r*, ed. 'Abbâs 'Abdüsâtîr (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005), 126.

²¹⁸ Ebû Hilâl el-'Askerî, *eş-Şinâ'ateyn*, ed. Ali Muhammed el-Becâvî - Muhammed Ebû'l-Faḍl İbrahim (Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, ts.), 457.

²¹⁹ Ziyâeddin İbnü'l-Eşîr, *el-Meşelü's-sâ'ir fî edebî'l-kâtib ve's-şâ'ir* (Mısır: Dâru Nahḍeti Mısır, ts.), 3/101.

²²⁰ İbnü'l-Eşîr, *el-Meşelü's-sâ'ir fî edebî'l-kâtib ve's-şâ'ir*, ts., 3/96.

Cahiliye şiirlerinin sadece atlâl ve nesîb ile başladığını söylemek doğru değildir. Muḳaddime bölümünde gençlik, kahramanlık, hayal, gece ve şikâyet temalarını de içermekteydi.²²¹

el-Eşma'î (ö. 216/831), Ebû Hilâl el-'Askerî (ö. 400/1005) ve Ebû 'Amr b. el-'Alâ (ö. 154/770), mersiyeler arasında en güzel başlangıcın Evs b. Hacer et-Temîmî'nin (ö. 620) şu beyitle başlayan mersiyesi olduğu konusunda görüş birliğine varmışlardır:²²² [Kâmil]

أَيُّهَا النَّفْسُ أَجْمَلِي جَزَعًا إِنَّ الَّذِي تَحْذَرِينَ قَدْ وَقَعَا

Ey nefis, feryat ve aşırı üzüntüden uzak dur. Korktuğun şey artık olmuştur.

İslamî mersiyelerin en güzel muḳaddimelerinden birisi de; Ebû Temmâm'ın (ö. 231/845) şu beytiyle başlayan mersiyesidir:²²³ [Tavîl]

أَصَمَّ بِكَ النَّاعِي وَنُ كَانَ أَسْمَعَا وَأَصْبَحَ مَعْنَى الْجُودِ بَعْدَكَ بَلَقَعَا

Seni haber veren kişi işitir olsa bile sağır oldu; senin ardından cömertliğin mekânı ıssız oldu.

Abbasî döneminde Ebû Nüvâs (ö. 198/813), kendi kasidelerinde atlâl ile başlamayı bırakmamasına rağmen, şairlerin Cahiliye şairleri gibi kasidelerine atlâl ile başlamalarına karşı çıkmış ve şöyle söylemiştir:²²⁴ [Serî']

صِفَةُ الطُّلُولِ بِأَلَاغَةِ الْقُدَمِ فَاجْعَلْ صِفَاتِكَ لِأَيَّةِ الْكَرَمِ

Harabeleri tasvir etmek eskilerin belagatidir. Sen tasvirlerini bahçelerin kızına (şaraba) yönelt.

Cahiliye dönemi şairi el-Mürekkîş el-Ekber (ö. m. 552), katledilen amcasının oğlu Şa'labe b. 'Avf b. Mâlik için yazdığı mersiyesine atlâl tasviriyle başlamıştır. Kasidesinin muḳaddimesi şu şekildedir: ²²⁵ [Serî']

هَلْ بِالْدِّيَارِ أَنْ تُجِيبَ صَمَمَ لَوْ كَانَ رَسْمٌ نَاطِقًا كَلَّمَ
الدَّارُ قَفَرٌ وَالرُّسُومُ كَمَا رَقَّشَ فِي ظَهْرِ الْأَدِيمِ قَلَمُ
دِيَارُ أَسْمَاءَ الَّتِي تَبَلَّتْ قَلْبِي فَعَيْنِي مَاؤَهَا يَسْجُمُ

Bu diyarların hâli nedir ki cevap vermezler; yoksa onlarda sağırlık mı vardır? Eğer bir kalıntı konuşabilseydi, mutlaka konuşurdu.

²²¹ Hüseyin 'Atvân, *Muḳaddimetü'l-kaşîdeti'l-arabiyye fi's-şi'ri'l-Câhili* (Mısır: Dârü'l-Me'ârif, 1970), 237.

²²² 'Atvân, *Muḳaddimetü'l-kaşîdeti'l-arabiyye fi's-şi'ri'l-Câhili*, 211-212.

²²³ el-'Askerî, *eş-Şinâ'ateyn*, 453.

²²⁴ Şevkî Dayf, *Fünûnü'l-edebi'l-'arabî: en-naḳd* (Dârü'l-Me'ârif, 1962), 43.

²²⁵ el-Mürekkîşü'l-Ekber, el-Mürekkîşü'l-Aşgar, *Dîvânü'l-Mürekkîşeyn*, ed. Kârîn Sâdir (Beyrut: Dâru Sâdir, 1998), 67.

Yurt ıssızdır; kalıntıların hâli ise sanki derinin üzerine kalemle işlenmiş gibidir.

Onlar, kalbimi yıpratan Esmâ'nın diyarları. Bu yüzden gözyaşlarım dökülür.

Mersiyelerin muḳaddime bölümünde, medih ve hiciv şiirleri aksine genel olarak gazele başvurulmamıştır.²²⁶ Çünkü yazar sadece ölenin hakkında iyi bir imge çizmek ve duygusal zemin kurmayı arzulamış ve ona duyduğu hasrete, ölüm gibi bir musibete uğradığına odaklanmıştır.²²⁷

el-Muḥibbî'ye yazılan mersiyelerde muḳaddime bölümü, genellikle onun ölüm haberine hazırlanan bir giriş haline gelmiştir. Şairler, onun faziletlerini anlatan yumuşak bir girişle veya ayrılıktan şikâyet ederek hüznü bir girişle başlamışlardır. Muhammed b. es-Semmân ölümün getirdiği acılardan söz ederek mersiyesinin muḳaddime kısmında şöyle demiştir:²²⁸

مَا فَوْقَ خَطِّبِ الْمُنُونِ طَارِقُ	بَصَوْتِهِ يَصْدَغُ الْخَلَائِقُ
وَلَا سِوَى أَكْوَاسِ الْمَنَآيَا	تُذِيقُنَا خَمْرَةَ الْبَوَائِقُ
وَعَظِيمُ سَهْمِ الْمُنُونِ يُعْجِي	وَسَهْمُهُ لَا يَزَالُ رَاشِقُ
وَكُلُّ رُزْءٍ يَهُونُ إِلَّا	فِرَاقَكَ الْخَلِّ وَالْمُصَادِقُ

Ölüm felaketinden daha büyük bir musibet yoktur, sesiyle bütün kâinatı sarstır.

Bize bela şarabını tattıran, ölüm kadehlerinden başka bir şey değildir.

Ölümün oku dışında her şey aciz kalır; onun oku ise daima isabetlidir.

Dostundan ve arkadaşından ayrılman hariç her musibet kolaylaşır.

3.1.2. Tehalluş

Tehalluş, muḳaddimedeki şiirin ana konusuna geçişi ifade eder. Bu geçişte en önemli şart, ḥüsnü't-tehalluş, yani en uygun ve yerinde geçişin sağlanmasıdır.²²⁹ Şairin ustalığı, bir anlamı ele alıp sonra başka bir anlama geçmesinde, ilk anlamı ikinci anlamın nedeni haline getirmesinde yatar; böylece yazısında tutarlı bir akış sağlamış olmaktadır.²³⁰

el-Muḥibbî için yazılan mersiyeler incelendiğinde, tehalluşun kaside içinde doğal ve akıcı bir biçimde gerçekleştiği görülmektedir. Muḳaddimenin ana konuyla güçlü bir bağ kurması ve ḥüsnü't-tehalluş sayesinde kaside, bütüncül bir yapı arz etmektedir.

²²⁶ el-Ḳayrevânî, *el-'Umde*, 2/151.

²²⁷ el-Ḳayrevânî, *el-'Umde*, 2/147.

²²⁸ Muḥibbî, *Zeylû nefhati'r-reyhâne*, 6/441-442.

²²⁹ Yusuf Hüseyin Bekkâr, *Binâ'ü'l-kaşîde fi'n-naḳdi'l-'arabî el-ḳadîm* (Lübnan: Dârü'l-Endelüs, 1982), 292-293.

²³⁰ İbnü'l-Eşîr, *el-Meşelü's-sâ'ir fi edebi'l-kâtib ve's-şâ'ir*, ts., 3/121.

el-Kencî, zamanın vefasız olduğuna dair sözleriyle başlayarak onun babasını ve yakınlarını kaybetmesini ve onlar için söylediği mersiyeleleri hatırlayıp; ardından asıl konuya geçmiş ve bugün ise artık el-Muhibbî için mersiye söylediğini ifade etmiş ve şöyle geçiş yapmıştır:²³¹

لَقَدْ خَانَ دَهْرِي وَعَزَّ الْإِقَا وَمَا كَانَ ظَنِّي بِهِ أَنْ يَخُونَا
وَقَدْ كُنْتُ أَبْكِي أَبِي وَالْعَشِيرَ فَهَذَا أَنَا ذَا الْيَوْمِ أَبْكِي الْأَمِينَا

Zaman ihanet etti ve buluşmak zor oldu. Zamanın ihanet edeceğini sanmazdım.

Ben babam ve kabilem için ağlardım Bugün ise Emîn olan için ağlarım.

Süleyman el-Kâtib el-Hamevî, mersiyesinde el-Muhibbî'yi övdükten sonra onun dostlarının el-Muhibbî'yi sormak için gelmeleri üzerine dostlarına hüznle geri dönmelerini, el-Muhibbî'nin defnedildiği Mercü'd-Dehdâh Mezarlığına bir gönderme olarak "Ferâdis" ²³² adı verilen yerden uzaklaşmalarını söylemiştir. Şu beyitlerle girmek istediği asıl konuya girmiştir:²³³

رُبَّ خَلٍّ أَتَى يُسْأَلُ عَنْهُ فَأَجَبْنَاهُ عُدَّ كُتُبًا حَزِينًا
عَنْ فَرَادِيسٍ جَلَّقَ خُذُ يَمِينًا وَإِنَّكَ مَنْ كَانَ لِلْكَمَالِ قَرِينًا

Nice onu soran dost geldi, mutsuz ve üzüntülü olarak dön diye ona cevap verdik.

Şam'ın bahçelerinden uzaklaş ve mükemmelliğin eşi olmuş olan kişi için ağla.

Abdurrahman b. İbrâhim b. Abdürrezzak, mersiyesine zamandan ve onun vefasızlığından söz ederek başlamış; ardından, sanki bu vefasızlığa bir örnek teşkil ediyormuş gibi el-Muhibbî'nin vefatından bahsetmiştir:²³⁴

يَا طَالَمَا قَدْ كُنْتُ أَخْشَى خَطْبَهُ وَلَطَالَمَا قَدْ بَتُّ مِنْهُ أَحْزَرُ
حَتَّى رُمِيتُ بِفَقْدِ بَذْرِ كَامِلٍ وَمَضَى وَخَلَفَ مُهْجَةً تَتَفَطَّرُ

Onun felaketinden ne kadar uzun süre korktum ve ne kadar uzun süre ondan uyarmıştım.

Sonunda kusursuz bir dolunayı kaybetmekle sarsıldım, o gitti ve geride parçalanmış bir yürek bıraktı.

²³¹ Muhibbî, *Zeylû nefhati'r-reyhâne*, 6/433.

²³² İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 3375.

²³³ Muhibbî, *Zeylû nefhati'r-reyhâne*, 6/434.

²³⁴ Muhibbî, *Zeylû nefhati'r-reyhâne*, 6/437.

3.1.3. Hâtîme

Kasidelerde hâtîme bölümünün, sözün tamamlandığını hissettirecek nitelikte olması gerekir; öyle ki dinleyici anlamın sonuna ulaşıldığını fark etmeli ve devamına dair bir beklenti içinde olmamalıdır. Hâtîmedeki sözlerin kulakta yankı bırakması ve hafızada yer etmesi amaçlanır.²³⁵

el-Muhibbî'ye yazılan mersiyelelerin hâtîme bölümü iki şekilde kullanılmıştır. Şairlerin bir kısmı kasidelerini dua ile bitirirken diğer kısmı ise tarih düşürme sanatını kullanarak sanatlı bir hâtîme ile bitirmeyi tercih etmişlerdir.

3.1.3.1. Dua

el-Muhibbî için yazılan mersiyelelerin çoğunda onun iyi bir akıbetle kavuşacağı ümidi dile getirilmiştir. Çünkü ölüm, hakiki hayatın başlangıcı olarak görülmektedir. Şairler, onun bu kısa hayatının ardından beklediği ebedi hayata ulaşmasında Allah'tan af ve merhamet dilemişlerdir.

Mustafa eş-Şammâdî mersiyesinde Allah hakkında “En cömertlerin en cömerti (Ekremî'l-Ekremîn)” ifadesini kullanarak, umulan bu rahmet sıfatını vurguladıktan sonra Allah'ın affetmesi ve ölen şahıstan razı gelmesini ummuştur. Mersiyesinin son beytinde Allah'ın rahmetini güzel bir şiirsel tasvirle anlatmaktadır hatta anlatımında sanki Allah'ın kulundan razı olmasını gerektiren sebeplerin bir dili var da “Biz senden razıyız” diyormuş gibi hissettirmektedir. Mersiyesini şu beyitlerle bitirmiştir:²³⁶

فَلَقَدْ حَلَّ فِي جَنَّاتٍ خُلُودٍ	فِي جَوَارٍ لَّا تُكْرَمُ الْأَكْرَمِيْنَا
وَحَبَابٍ بِعَفْوِهِ ثُمَّ حَيٍّ	سَاهُ بِرِضْوَانِهِ فَقَارَ يَقِينَا
وَدَوَاعِي الرِّضَا عَلَيْهِ مِنَ اللَّـ	هِ تُنَادِيهِ مَرْحَبًا قَدْ رَضِينَا

Artık o, ebedi cennetlerde yerini buldu, kerem sahibi Allah'ın civarında.

Allah affi ile onu ödüllendirip ve rızası ile selamladı. O kesin olarak kazananlardan oldu.

Allah'ın rızasının gerekçeleri, hoş geldin biz senden razı olduk diye ona sesleniyor.

Abdurrahman b. Abdürrezzak, mersiyesinin hatime bölümünde merhumun vefatından sonra umulan Allah'ın rahmetini tasvir etmek için doğa unsurlarını kullanmıştır. Yağmur ve bulutlar gibi doğa unsurlarını ilahî merhametin sembolü olarak görmüştür. Kasidesini şöyle bitirmiştir:²³⁷

فَسَقَى ضَرْيَا ضَمَّهُ صَوْبُ الرِّضَا	وَعَدَا سَحَابُ الْعَفْوِ فِيهِ يُمَطِّرُ
مَا نَاحَتْ الْوُرُقَاءُ فَوْقَ أَرِيْغَةٍ	تَشْكُو الْفِرَاقَ وَمَا تَوَالَى الْأَعْصُرُ

²³⁵ el-Hâşimî, *Cevâhirü'l-edebe fî edebiyyâti ve inşâ'i luğati'l-'Arab*, ts., 2/34.

²³⁶ Muhibbî, *Zeylû nefhati'r-reyhâne*, 6/431.

²³⁷ Muhibbî, *Zeylû nefhati'r-reyhâne*, 6/438.

Rahmet rüzgârı onu içinde bulunduran kabri sulasın ve af bulutları üzerinde yağmur gibi yağsın.

Güvercinler sedirler üzerinde ayrılıktan şikâyet ederek ötüştükçe ve çağlar birbirini takip ettikçe...

İbnü'l-Harrât, mersiyesinin sonunda doğa unsurlarını kullanarak ilahî rahmet ve affi tasvir etmiştir. Kuşların ötüşü, rüzgârın esişi ve dalların sallanışı gibi tabiatı yer alan güzel manzaralar, Allah'ın kullarına olan rahmet ve mağfiretini hatırlatan unsurlar olarak sunulmuştur. Mersiyesinin son beyitlerinde şöyle demiştir:²³⁸

وَلَمْ تَزَلْ رَحْمَةُ الرَّحْمَنِ مَا طَلَعَتْ	شَمْسُ النَّهَارِ تُؤَافِيهِ وَتَغْمُرُهُ
مَا نَاحَ طَيْرٌ وَمَا هَبَّ النَّسِيمُ عَلَى	رَوْضِ الْأَجَارِعِ فَاهْتَزَّتْ نَوَاضِرُهُ
وَمَا أَتَاهُ بَشِيرٌ مِنْ عِنَايَتِهِ	بِالْعَفْوِ مِنْ رَبِّهِ حَقًّا يُبَشِّرُهُ

Rahman'ın rahmeti, gündüz güneşi doğdukça ona ulaşsın ve onu kuşatsın. Sabahın güneşi her çıktığında Rahman olanın rahmeti ona ulaşsın ve onu kapsasın.

Kuş ne zaman ağlarsa da, esinti ne zaman sert arazinin bahçelerine esip yemyeşil dallar sallansa da.

Allah'ın lütfundan her ne zaman müjdeleyici gelip rabbinden gerçek af ile müjdelerse de (rahman olanın rahmeti ona ulaşsın ve onu kapsasın.)

Şair el- Hâl, mersiyesiyle andığı el-Muhibbî için yenilenen, sürekli bir rahmet dileğinde bulunmuştur ve bu rahmeti üzerinde yatılan bir yatağa benzetmiştir.²³⁹

وَعَلَيْكَ تَثَرَى كُلُّ أَنْ رَحْمَةً	لِنَعْمَ جِسْمَكَ إِذْ غَدَّتْ لَكَ مَضْجَعًا
--	---

Her an üzerine ardı ardına rahmet insin, bedenini tamamen sarsın; o artık senin için bir döşek olmuştur.

Güvercin ağlamasının tasviri eski dönem şairlerin kullanılan bir tasvir olup²⁴⁰ el-Muhibbî'ye yazılan mersiyelede de sık kullanılmıştır.

3.1.3.2. Tarih düşürme

el-Muhibbî'ye mersiye yazan şairler, onun vefat tarihini unutulmaması ve kayda geçirilmesi gereken büyük bir musibet olarak değerlendirmişlerdir. Zira o, aynı zamanda binlerce kişinin doğum ve ölüm tarihlerini aktaran bir tarihçiydi. el-Muhibbî'ye mersiye yazan şairler, şiir yeteneklerini kullanarak o çağda yaygın olan tarih düşürme sanatına başvurmuş ve

²³⁸ Muhibbî, *Zeylû nefhati'r-reyhâne*, 6/432-433.

²³⁹ Muhibbî, *Zeylû nefhati'r-reyhâne*, 6/436.

²⁴⁰ el-Kayrevânî, *el-'Umde*, 2/241.

bu büyük musibetin tarihini sonraki nesillere aktaran beyitler kaleme almışlardır. Tarih düşürme sanatında her bir harf belirli bir sayıya karşılık gelmekte ve bu sayıların birlikte toplanmasıyla işaret edilen tarih ortaya çıkmaktadır.

Tarih düşürme sanatı; *et-târîhu 'ş-şi'ri* veya *et-te'rîhu 'l-harfî* olarak da bilinmektedir. Bu sanat, el-Muhibbî'nin yaşadığı dönemde yaygın hâle gelmiş; önemli olaylar ve tarihler çoğunlukla kasidelerin son beyitlerinde kaydedilmiştir.²⁴¹ Müslüman şairler hicrî takvimi kullanırlarken; Hristiyan şairleri ise miladi takvimi esas almışlardır.²⁴²

Harflerin sırası ve değerleri şöyledir:²⁴³

ز	و	ه	د	ج	ب	أ
7	6	5	4	3	2	1
ن	م	ل	ك	ي	ط	ح
50	40	30	20	10	9	8
ش	ر	ق	ص	ف	ع	س
300	200	100	90	80	70	60
غ	ظ	ض	ذ	خ	ث	ت
1000	900	800	700	600	500	400

Mustafa eş-Şammâdî, tarih düşerek el-Muhibbî'ye yazdığı mersiyesinin son beytinde şöyle demektedir:²⁴⁴

وَسَمِعْنَا هَوَاتِفَ الْغَيْبِ تُمْلِي
خَبْرًا مُقْلِقًا إِلَيْهِ صَغِينَا
إِنَّ تَارِيخَ مَوْتِهِ قَدْ فَقَدْنَا
أَوْحَدًا فِي زَمَانِهِ وَأَمِينَا

Gaybın seslerinden, kendisine kulak verdiğimiz endişe verici bir haber işittik.

Onun ölüm tarihi: “Biz, zamanın biricliğini ve emin olanı kaybettik.”

مَوْتِهِ	قَدْ	فَقَدْنَا	أَوْحَدًا	فِي	زَمَانِهِ	وَأَمِينَا
451	104	235	20	90	103	108

Toplam 1111 el-Muhibbî'nin vefat yılı olarak hesaplanmaktadır.

Süleyman el-Kâtib el-Hamevî'nin mersiyesinin son beytinin tamamı el-Muhibbî'nin vefat yılına işaret etmektedir.²⁴⁵

²⁴¹ Paşa, *Târîhu 'l-edebi 'l-Arabî*, 78-79.

²⁴² Kenan Demirayak, “Osmanlı Dönemi Arap Edebiyatında Tarih Düşürme Şiirleri ya da Şiirle Tarih Düşürme” 25 (2014), 91.

²⁴³ Mustafa İsmet Uzun, “Ebced”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1994), 10/68-70.

²⁴⁴ Muhibbî, *Zeylû nefhati 'r-reyhâne*, 6/431.

²⁴⁵ Muhibbî, *Zeylû nefhati 'r-reyhâne*, 6/435.

كُلَّمَا عَنَّ زَكَرُهُ قُلْتُ بَيْتًا هُوَ تَارِيخُ ذَا الْمَصَابِ يَقِينًا
رَحِمَ اللَّهُ سَيِّدِي وَعَزِيزِي وَصَدِيقِي أَغْنِي الْحَلِيمَ الْأَمِينًا

Ne zaman anılırsa gerçek olarak o musibetin tarihi olan beyti söyledim.

Allah hocama ve değerli dostuma rahmet eylesin sabırlı Emîn'i kastediyorum.

Toplam	الْأَمِينُ	الْحَلِيمُ	أَغْنِي	وَصَدِيقِي	وَعَزِيزِي	سَيِّدِي	اللَّهُ	رَحِمَ
1111	133	119	131	220	110	84	66	248

Zeynüddin b. Sultân, mukatta‘asında tarih düşürme yöntemini kullanmış ve mersiyesinin son mısraında el-Muhibbî'nin vefat yılına şu şekilde işaret etmiştir:²⁴⁶

فَزِدْ وَاحِدًا فِي الْعَدِّ وَاحْسُبْ مُؤَرَّخًا أَمِينُ الْمُحِبِّي قَدْ رَقِيَ جَنَّةَ الْهَادِي

Sayıya bir ekle ve tarih düşürerek hesapla: “Emîn el-Muhibbî, el-Hâdî'nin cennetine yükseldi.”

Toplam	الْهَادِي	جَنَّةُ	رَقِيَ	قَدْ	الْمُحِبِّي	أَمِينُ
1110	51	453	310	104	91	101

Bu sayıları topladığımızda 1110 çıkar ama şair bir sayı daha eklemek istediğini dile getirerek 1111 tarihine işaret etmiştir.

Muhammed el-Maḥmûdî, diğer şairlerin aksine târîḥu şî'rî kasidesinin sondan üçüncü beytinde vererek şöyle demiştir:²⁴⁷

لَا تَحْزَنُوا قَدْ جَاءَنَا تَارِيخُهُ ذَهَبَ الْمُحِبِّي لِلْجَنَانِ الْبَاقِيَّةُ
فَعَلَيْهِ رَحْمَةُ رَبِّنَا طُولَ الْمَدَى وَسَحَابُ الرِّضْوَانِ تَهْطُلُ هَامِيَّةُ
مَا نَاحَتِ الْأَطْيَارُ فَوْقَ عُصُونِهَا أَوْ أَسْبَلَتْ دَمْعًا سَحَابُ بَاكِِيَّةُ

Üzülmeysin; tarih bize şu şekilde geldi: “el-Muhibbî ebedî cennetlere gitti.”

Rabbimizin rahmeti daim onun üzerine olsun. Rıza bulutları başına bol bol yağsın.

Dallar üstünde kuşlar inledikçe, ya da ağlayan bir bulut gözyaşı döktükçe

Toplam	الْبَاقِيَّةُ	لِلْجَنَانِ	الْمُحِبِّي	ذَهَبَ
1111	149	164	91	707

²⁴⁶ Muhibbî, *Zeylû nefḥati'r-reyhâne*, 6/437.

²⁴⁷ Muhibbî, *Zeylû nefḥati'r-reyhâne*, 6/444.

el-Kâtib el-Ḥamevî	Ḥafîf	Mutlak	Nûn	31
Abdülhay el-Hâl	Kâmil	Mutlak	‘Ayn	19
Zeynüddin b. Sultan	Ṭavîl	Mutlak	Dâl	5
Abdurrahman b. İbrâhim	Kâmil	Mutlak	Râ’	25
Mustafa et-Terzî	Kâmil	Mutlak	Mîm	37
Su‘ûdî el-Mutenebbî	Ṭavîl	Mutlak	Fâ	15
Muhammed b. es-Semmân	Muḥalle‘u’l-Basîṭ	Mukayyed	Kâf	27
Muhammed el-Maḥmûdî	Kâmil	Mukayyed	Hâ’	17

Görüldüğü üzere, el-Muḥibbî için yazılan mersiyeler on kaside ve bir muḳaṭṭa‘adan oluşmaktadır. Zira üç ile altı beyitten oluşan şiirlere “muḳaṭṭa‘a” adı verilmektedir.²⁵⁶ Ayrıca mersiyelerde şairlerin en çok Kâmil bahrini tercih ettikleri görülmektedir. Revî harfleri arasında Nûn ön plana çıkarken, kafiye türleri içinde mutlak kafiye daha yaygın olarak kullanılmıştır.

3.3. Kelime Dağarcığı

Şiirde lafzın akıcı olması, harflerin mahreçleri bakımından kolay telaffuz edilebilir bulunması, fesahatin estetik parlaklığını taşıması ve her türlü kabalık ile çirkinlikten arınmış olması gerektiği belirtilmiştir.²⁵⁷

Fesahat, açıklık, açık ve düzgün ifade anlamlarına gelmektedir. “Fasih bir adam” veya “fasih bir söz” denildiğinde meramını en iyi şekilde ifade eden kişi ya da söz anlamı kastedilirken; “fasih bir dil” ifadesi ile akıcı ve rahat konuşulan bir üslup ifade edilmiştir.²⁵⁸

Görüldüğü üzere el-Muḥibbî’ye yazılan mersiyelerde mütevaḥḫayı övmek önemli bir tutumdur ve mersiyelerin büyük bir kısmını kapsamıştır. Bu bağlamda faḏl (fazilet) kelimesinin tekrarladığını görmekteyiz. Bunu etkileyen başka bir husus ise el-Muḥibbî’nin babasının isminin Faḏlullâh olması kanaatindeyiz.

eş-Şammâdî, el-Muḥibbî’yi ve ailesini överken şöyle demiştir:²⁵⁹

كَعْبَةُ الْفَضْلِ رُكْنُ بَيْتِ مُجِيبِ الدِّ
يَنْ كَهْفُ الْأَفْضَلِ الْمُحْسِنِينَ
فَأَقْ فِي الْفَضْلِ مَنْ مَضَى وَبِهِ الْ
فَخْرُ عَلَى الْأَوَّلِينَ لِلْآخِرِينَ

Fazilet kiblesi, Muḥibbiddîn ailesinin direği ve iyiliksever ve saygın insanların sığınağı olan (için ağla).

²⁵⁶ Hâşimî, *Mîzânü’z-zehab fî şinâ‘ati şî‘ri’l-‘Arab*, 31.

²⁵⁷ Kudâme b. Ca‘fer, *Naḳdû’ş-şî‘r*, 74; Tabâne, *Kudâme b. Ca‘fer ve’n-Naḳdû’l-edebî*, 193.

²⁵⁸ İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, 3419.

²⁵⁹ Muḥibbî, *Zeylû nefhati’r-reyhâne*, 6/430.

Geçmişlerden fazilet konusunda üstün oldu. O sonradan gelenler için öncekilere karşı övünç kaynağıdır.

Muhammed b. Ahmed el-Kencî, “faḍl” kelimesini yine el-Muḥibbî’yi ve ailesini överken kullanmıştır:²⁶⁰

أَخَا الْفَضْلِ وَالْعِلْمِ وَالْإِزْتِقَا وَذَا الْحَسَبِ الطَّاهِرِ الْمُسْتَبِينَا
دُؤُوا الْفَضْلَ كَأَنَّمَا إِذَا مَا رَأَوْ هُ خَرُّوا عَلَى "نَيْلِهِ" سَاجِدِينَ

Fazilet, ilim ve yücelik sahibi, tertemiz ve apaçık soy sahibidir.

İyilik sahipleri onu gördükleri zaman elbisesinin alt kısmına secde ederek düştüler.

Süleyman el-Ḥamevî de el-Muḥibbî’nin erdemliğini anlatırken onun ailesinden aldığına şöyle değinmektedir:²⁶¹

حَازِرَ الْمَجْدِ وَالْفَضَائِلِ إِرْتَا عَنْ جُدُودٍ لَمْ تَلَقَ فِيهِمْ ضَانِيَا
هُمْ شُهُودٌ عَلَى كَمَالِكَ وَالْفَضْ لِي غُدُولٌ يَا حَبِّذَا الشَّاهِدُونَ

O, şeref ve faziletleri, cimriliğin görülmediği atalarından miras olarak elde eden biridir.

Onlar senin mükemmelliğine ve faziletine âdil tanıklar, ne iyi tanıklardır.

el-Ḥâl, mersiyesinin birbirini takip eden bu üç beytinde “faḍl” kelimesini ve türevlerini kullanarak şöyle söylemektedir:²⁶²

نَعْيَ الشَّرِيفِ الْعَالِمِ النَّدْبِ الَّذِي حَازَ الْفَضَائِلَ قَبْلَ أَنْ يَتَرَعَّرَعَا
عَلَامَةُ الدُّنْيَا وَقَاضِيُهَا وَمَنْ فِي الْمَهْدِ غَيْمُ الْجَهْلِ عَنْهُ تَقَشَّعَا
طَلَعَ كُلِّ ثَنِيَّةٍ لِلْفَضْلِ لَوْ أَنَّ السَّحَابَ بِهَا يَمُرُّ تَقَطَّعَا

Şerefli âlim, ihtiyaçların karşılamasında hızlı, yetişkin olmadan önce faziletleri elde edenin ölüm haberini (dinle).

Dünyanın âlimi ve seçkini o, beşikte iken cehalet bulutları üzerinden temizlenmiş.

Faziletin bütün dağ yollarına gayretle çıkmış, oradan bulutlar geçse parçalanırdı.

el-Muḥibbî’nin adı Muhammed Emîn olduğu için ona yazılan mersiyelerde Emîn sıfatına birçok kez vurgu yapılmıştır. İbnü’l-Ḥarrâṭ mersiyesinde şu beyitlere dikkat çekmektedir:²⁶³

²⁶⁰ Muḥibbî, *Zeylû nefhati’r-reyhâne*, 6/433.

²⁶¹ Muḥibbî, *Zeylû nefhati’r-reyhâne*, 6/434-435.

²⁶² Muḥibbî, *Zeylû nefhati’r-reyhâne*, 6/436.

²⁶³ Muḥibbî, *Zeylû nefhati’r-reyhâne*, 6/432.

نَظَامُ عَقْدٍ لَّأَلِي الْفَضْلِ نَائِرُهُ

الْأَلَمِيُّ الْأَمِينُ الْبَحْرُ طَوْدُ عَلَا

يَرَاعُهُ بَيْنَ أَيْدِيهِ مَحَابِرُهُ

لَهْفِي عَلَيْهِ أَخَا فَضْلٍ لَقَدْ فَقَدْتُ

Dâhi, güvenilir, ilimde engin bir deniz ve yücelikte sağlam bir dağdır; fazilet incilerini dizen ve saçan.

Fazilet sahibine ne çok üzüldüm! Mürekkep hokkaları, onun elleri arasındaki kalEmîni kaybetti.

Abdurrahman b. İbrâhim b. Abdürrezzak, art arda üzüntü ifade eden sözcükleri (felaket, gözyaşları, musibetler, acılar, bela, ateş, ayrılık, dehşet, korku) kullanmayı tercih etmiştir. Bu kelimeler mersiye konusuna doğrudan bağlıdır ve metnin duygusal yoğunluğunu artırmaktadır. Şair mersiyesine şu etkileyici sözlerle başlamıştır:²⁶⁴

وَنَوَائِبُ مِنْهَا الْحَشَا تَتَقَطَّرُ

خَطْبُ أَلَمٍ وَأَنْمَعُ تَتَقَطَّرُ

وَفِرَاقُ إِلْفٍ نَارُهُ تَتَسَعَّرُ

وَجَلِيلُ رُزْءٍ قَدْ أَتَارَ لَوَاعِجًا

بُرْدُ الشَّبَابِ وَكُلُّ رُوعٍ يُنْشَرُ

وَمُصِيبَةٌ يُطَوَّى لِشِدَّةِ هَوْلِهَا

Büyük bir felaket baş göstermiş, gözyaşları damla damla akmaktadır; içi parçalayan musibetler ise yüreği sarsmaktadır.

Kalbin acıları tahrik eden büyük bela ve ateşi tutuşulan dosttan ayrılıştır.

Ve öyle bir musibet ki, dehşetinin şiddetinden gençliğin elbisesi katlanıyor ve tüm korku yayılıyor.

el-Muhibbî'ye yazılan mersiyelerde kullanılan dilin, mersiye konusuna uygun, açık ve sade olduğu; yabancı ve kapalı ifadelerden kaçınıldığı anlaşılmaktadır. Şairler, şiirlerinde özellikle el-Muhibbî'nin belirgin vasıflarını öne çıkaran ifadelerle başvurmuşlardır.

3.4. Beyân ve Bedî' Sanatlarının Kullanımı

Mersiyelerin edebî yönünü gösteren unsurlardan biri de beyân ve bedî' sanatlarının kullanımıdır. Bu sanatlar, duygu ve düşüncelerin daha etkili bir şekilde ifade edilmesine katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda el-Muhibbî'ye yazılan mersiyelerde yer alan beyân ve bedî' sanatlarından tespit edilen bazı örnekler ele alınacaktır.

²⁶⁴ Muhibbî, *Zeylû nefhati'r-reyhâne*, 6/473.

3.4.1. Beyân sanatları

Beyân, tek bir anlamı açıklık derecesi bakımından farklı yollarla ifade etmeyi sağlayan ilimdir.²⁶⁵

3.4.1.1. Teşbih

Beyân sanatlarının başında gelen teşbih; iki şeyin belirli bir edat (ك) gibi) aracılığıyla açık ya da takdiri olarak bir anlamda ortak olduklarına delâlet etmesidir.²⁶⁶ Teşbihin unsurları; benzeyen (müşebbeh), benzetilen (müşebbeh bih), teşbih edatı, benzetme yönü (vechü's-şebah), amacı ve çeşitleridir.²⁶⁷

Teşbihin, Arap şiirsel bilincinin bilgi ve anlamı kurma ve onları estetik biçimde inşa etme konusundaki özgün stratejisini temsil ettiği düşünülmektedir. Bu, kendine has bir bakışa ve anlam çıkarma ile istidlalde özgün bir mantığa sahip olan bir bilgi sistemidir. Bu sistemin temel unsurları ise varlık, olgular ve nesneler karşısında sahih bir duyarlılık, seçme, biçimlendirme ve yaratıcılıktır. Bu unsurlar çerçevesinde Arap şiirinin estetik değeri belirlenmiştir.²⁶⁸ Teşbihin işlevi, bir olgudaki estetik anlamı güçlendirmektir.²⁶⁹

et-Terzî'nin el-Muhibbî'ye söylediği şu beyitlerde teşbih sanatı kullanılmıştır:²⁷⁰

وَالذَّهْرُ فِي أَطْوَارِهِ مُتَلَاعِبٌ بِالنَّاسِ فِي حَالَاتِهِ كَالْأَرْقَمِ
لَوْ تَسْتَطِيعُ تِلْكَ السُّطُورُ لَأُجِيتَ بِمَدَامِغِ حُمُرٍ كَلَوْنِ الْعِنْدَمِ

Zaman, değişen hâlleri içinde insanlarla yılan gibi oynayıp durmaktadır.

Eğer o satırlar buna güç yetirebilseydi, koyu kırmızı renkteki gözyaşlarıyla silinirdi.

İlk beyitte, zaman الذَّهْرُ müşebbeh, yılan الْأَرْقَمِ müşebbeh bih ve كاف harfî teşbih edatıdır. İkinci beyitte ise مَدَامِغِ حُمُرٍ (kırmızı gözyaşları) müşebbeh, لَوْنِ الْعِنْدَمِ (‘andem rengi) müşebbehün bih, benzetme edatı yine (kâf) olup, benzetme yönü kırmızılıktır.

Şair, gözyaşını kırmızı boya rengine benzetir. Kırmızı renk burada acı ve hüznü duygularını simgeler. Bu ifade, teşbih ve mübalağa ile güçlü ve etkileyici bir hayal kurar. Böylece okuyucunun zihninde canlı bir görüntü oluşur ve anlatım daha derin bir anlam kazanır.

el-Hamevî, ölümü bir kadehe benzetmiş ve bunu şu beyitte dile getirmiştir.²⁷¹

²⁶⁵ Muhammed el-Kazvîni, *Telhîşü'l-Miftâh* (Pakistan: Mektebetü'l-Medîne, 2016), 125.

²⁶⁶ Atlâl Nurîm, *Cedîdû's-selâseti'l-fünûn fî şerhi'l-Cevheri'l-meknûn* (ed-Dârü'l-Beyzâ, 2007), 2/12.

²⁶⁷ el-Kazvîni, *Telhîşü'l-Miftâh*, 127.

²⁶⁸ Hilâl el-Cihâd, *Cemâliyyâtü's-şi'ri'l-'arabî* (Beyrut-Lübnan: Merkezü Dirâsâtü'l-Vaḥdeti'l-'Arabiyye, 2007), 430.

²⁶⁹ Cihâd, *Cemâliyyâtü's-şi'ri'l-'arabî*, 199.

²⁷⁰ Muhibbî, *Zeylû nefhati'r-reyhâne*, 6/493-440.

²⁷¹ Muhibbî, *Zeylû nefhati'r-reyhâne*, 6/434.

كُنَّا مِنْ مُدَامِهَا شَارِبُونَ

إِنَّمَا تَلَكُمُ الْمَنِيَّةُ كَأْسٌ

Ancak ölüm hepimizin şarabından içeceğimiz bir kadehtir.

Bu beyitte şair, ölümü bir kadehe benzeterek teşbih sanatına başvurmuştur: الْمَنِيَّةُ (ölüm) müşebbeh, كَأْسٌ (kadeh) müşebbehün bih konumundadır. Teşbih edatı zikredilmemiş olup ölüm doğrudan bir kadeh olarak ifade edilmiştir; bu yönüyle teşbih, belîğ teşbih niteliği taşımaktadır.

Muhammed b. es-Semmân, teşbih sanatı içeren şu beyti söylemektedir:²⁷²

مَتَّيَّمًا كَالْغَرِيبِ وَامِقٌ

مَنْ خَلَّفَ الْفَضْلَ فِي الْبَرَائِيَا

İnsanlar arasında onun ardından fazilet kaldı; garip ve seven bir âşık gibi tutkun bir hâlde.

Bu beyitte şair, teşbih sanatına başvurmuştur. Burada faziletin ardından kalan kimse müşebbeh, الْغَرِيبِ (yabancı) ise müşebbehün bihtir. Teşbih edatı ك (kâf) harfidir. Benzetme yönü ise yalnızlık ve yabancılık hâlidir.

Teşbih burada şairin yeni imgeler üretmedeki zekâsını yansıtmıştır. Şair, el-Muhibbî'nin vefatından sonra faziletlerin, kötülüklerin hâkim olduğu bir dünyada sanki yabancı kalmış gibi olduğunu tasavvur etmiştir.

3.4.1.2. İstiare

Bir varlığı başka bir varlığa benzetirken teşbihi açıkça ifade etmeyip, benzetilenin adını alarak benzetilen varlık yerine kullanma sanatıdır. Bu yolla, “Cesaretinde aslan gibi olan bir adam gördüm” denilmeyip “Bir aslan gördüm” ifadesi kullanılır.²⁷³ İstiareyi anlamak kulaklarla değil zihinlerle kavranılabilecek bir durumdur.²⁷⁴ Bu sebeple beyân ilmi içerisinde yer almaktadır.

el-Hâl, el-Muhibbî'yi yücelikte dağa benzetmiş, dağ ile el-Muhibbî arasındaki ortak niteliği açıkça zikretmeden “bir dağ gördüm” şeklinde ifade etmiştir. Buradaki şaşkınlık veren durum ise, yüksek bir dağın toprağın altına gömülmesidir. Şair, yükseklik ile gömülme gibi birbirine zıt iki unsuru bir arada barındıran bu tasviri zihnimize kurarak, el-Muhibbî'nin makamını ve yüce konumunu şu sözlerle aktarmıştır:²⁷⁵

فَرَأَيْتُ طَوْدًا تَحْتَهُ قَدْ أُودِعَا

قَدْ كَانَ عِلْمِي الطَّوْدُ مِنْ فَوْقِ النَّرَى

²⁷² Muhibbî, *Zeylû nefhati'r-reyhâne*, 6/442.

²⁷³ Abdülkâhir el-Cürânî, *Delâ'ilü'l-i'câz* (Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1984), 67.

²⁷⁴ Abdülkâhir el-Cürânî, *Esrârü'l-belâğa* (Beyrut-Lübnan: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1988), 15.

²⁷⁵ Muhibbî, *Zeylû nefhati'r-reyhâne*, 6/436.

Yüksek dağın toprağın üstünde olduğunu bilirdim ama sonra toprağın altına bırakılan yüksek dağı gördüm.

Mersiyesinin devamında başka bir istiare yapmıştır:²⁷⁶

رُزْءٌ بِكُلِّهِ أَنْخَ بِحَيْنَا فَالشَّمْلُ شُتِّتْ وَالْعَنَا قَدْ جُمِعَا

Göğsünün ağırlığıyla mahallemize çöken bir musibet geldi; birlik dağıldı, acılar ise bir araya toplandı.

Burada “رُزْءٌ” (musibet) ve “أَنْخَ” (konakladı) kelimelerinin birlikte kullanılmasında istiâre sanatı bulunmaktadır. Şair, musibeti açıkça bir deveye benzetmeden ona “konaklamak” fiilini nispet ederek canlı bir varlık gibi tasvir etmiştir. Ayrıca “dağıldı” ile “biriktirdi” ifadeleri arasında kurulan tıbâk sanatı, yaşanan acının şiddetini vurgulamaktadır.

İbnü'l-Harrât, istiare-i mekniyyenin kullandığı bir beytinde şöyle demiştir:²⁷⁷

فَالْجَهْلُ مِنْ بَعْدِهِ قَدْ بَاتَ فِي فَرْحٍ وَالْفَضْلُ فِي تَرْحٍ تَهْمِي مَحَاجِرُهُ

Onun akabinde cahillik mutluluk içerisinde. Fazilet ise keder içerisinde, göz çukurlarından yaşlar dökülür.

“فَالْجَهْلُ مِنْ بَعْدِهِ قَدْ بَاتَ فِي فَرْحٍ” ifadesinde, cehalet sanki sevinen bir insanmış gibi tasvir edilmiştir; benzetilen (insan) hazfedilmiş, onun gereklerinden biri olan sevinç zikredilmiştir. “وَالْفَضْلُ فِي تَرْحٍ تَهْمِي مَحَاجِرُهُ” ifadesinde de fazilet, ağlayan bir insan gibi tasvir edilmiştir; ona hüznün ve gözyaşı isnat edilmiştir.

Süleyman el-Kâtib el-Hamevî, şu beytinde istiare sanatını kullanmıştır:²⁷⁸

وَشَقَقْنَا قُلُوبَنَا مِثْلَ مَا شَقَّ عَلَيْهِ الْقَرِيضُ قَلْبًا حَزِينًا

Biz de kalplerimizi parçaladık; tıpkı şiirin, onun hüznü kalbini parçaladığı gibi.

Burada “شَقَّ الْقَرِيضُ قَلْبًا حَزِينًا” ifadesinde istiare örneği vardır. Şair, şiiri insana benzetmeden doğrudan “kalbi parçalama” fiilini kullanarak onu canlı bir varlık gibi tasvir etmiştir.

Su'ûdî b. Yahya el-'Abbâsî el-Mutenebbî, şu beyti söylemiştir:²⁷⁹

فَلَا غَرَوْ أَنَّ الدَّهْرَ بَعْدَكَ يَرْتَدِي بِتَوْبٍ جَدَادٍ وَالْمَسْرَّةَ يَأْتِفُ

Senden sonra zamanın yas elbisesi giymesi ve mutluluğu istememesi şaşırılacak şey değildir.

²⁷⁶ Muhibbî, *Zeylû nefhati'r-reyhâne*, 6/436.

²⁷⁷ Muhibbî, *Zeylû nefhati'r-reyhâne*, 6/432.

²⁷⁸ Muhibbî, *Zeylû nefhati'r-reyhâne*, 6/435.

²⁷⁹ Muhibbî, *Zeylû nefhati'r-reyhâne*, 6/441.

Burada istiâre sanatı görülmektedir. Şair, zamanı açıkça insana benzetmeden ona “yas elbisesi giyme” fiilini nispet ederek beşerî bir nitelik kazandırmıştır. Bu tür istiareye teşhis adı verilmektedir.²⁸⁰

3.4.2. Bedî‘ sanatları

Bedî‘ ilmi; sözün, hâlin gereğine (Muḳteḏâ’l-Ḥâl) uygunluğu ve delâletinin açık olması (anlam karmaşıklığından uzak bulunması) gözetildikten sonra onu güzelleştirmenin yollarını tanımayı sağlayan ilimdir. Lafzî ve manevî olarak iki kısma ayrılmaktadır.²⁸¹

Aşağıda el-Muḥibbî için söylenen mersiyelede en çok kullanılan Bedî‘ sanatlara dair bazı örnekler verilmiştir.

3.4.2.1. Cinas

Cinas, lafzî bedî‘ sanatlarından biridir. İki sözcüğün telaffuz bakımından aynı, anlam bakımından farklı olmasıdır. Tam cinas ise iki lafzın dört hususta birbiriyle uyuşmasıdır: harf türleri, harf sayısı, harekeler ve harflerin dizilişi. Nâḳış cinâs ise bu dört husustan birinin eksik olduğu cinas türüdür.²⁸²

el-Muḥibbî’ye yazılan mersiyele de cinas sanatı birçok yerde kullanılmıştır. Süleyman el-Kâtib el-Ḥamevî şöyle demiştir:²⁸³

فَقَدْ قَدْ أَتَارَ دَاءَ دَفِينَا	لَيْتَ قَلْبِي لَوْ صَارَ لَحْدَ دَفِينِ
يَنْ مَنْ كَانَ عُمْدَةَ الطَّالِبِينَ	الْأَدِيبِ الْأَرِيبِ قَرْعَ مُجَبِّ الدِّ
لَأَسْأَلْنَا مِنَ الْغُيُونِ غُيُونًا	قُلْتُ فَرَطُ الْبُكَاءِ لَوْ كَانَ يُجْدِي

Keşke kalbim gömülü bir ölünün mezarı olsaydı; onu kaybetmek içimde gizli bir dert uyandırdı.

Usta edebiyatçı, Muḥibbiddîn ailesinin dalı, talebelerin ustası için ağla.

Dedim ki; aşırı ağlamak işe yarıyorsa gözlerden pınarlar akıttırdık.

Defîn kelimesi ilk kullanımda ‘defnedilmiş kişi’, ikinci kullanımda ise ‘gizli’ anlamında kullanılmıştır. Bu, tam cinas örneğidir. Ayrıca (أديب, edebiyatçı) ile (أريب, akıllı) kelimeleri arasında bir harf farklılığı bulunduğundan nâkıs cinas vardır. (عيون) kelimesi ise ilk kullanımda

²⁸⁰ Şubh, *el-Binâ’ü’l-fennî li’ş-şûreti’l-edebîyye fi’ş-şî’r*, 183.

²⁸¹ el-Ḳazvîni, *Telḥîşü’l-Miftâḥ*, 171.

²⁸² el-Ḳazvîni, *Telḥîşü’l-Miftâḥ*, 193; Atlâl Nurîm, *Cedîdü’s-selâseti’l-fünûn fi şerḥi’l-Cevheri’l-meknûn* (ed-Dârü’l-Beyzâ, 2008), 3/34-35.

²⁸³ Muḥibbî, *Zeylû nefḥati’r-reyhâne*, 6/434.

‘göz’, ikinci kullanımda ‘pınar’ anlamında kullanılmıştır. Bu örnekte de tam cinas bulunmaktadır.

Mustafa eş-Şammâdî, ‘yardımcı’ anlamına gelen (مُعِين) ile ‘pınar,’ anlamındaki (مُعِين) kelimeleri arasında nâkış cinas sanatına başvurmuştur:²⁸⁴

كُنْ خَلِيلِي عَلَى الْبُكَاءِ مُعِينًا وَأَفِضْ مَاءَ مُقَاتَلِكِ مُعِينًا

Dostum ağlamada yardımcı ol ve gözyaşını pınar gibi akıt.

el-Ĥâl mersiyesinin şu beytindeki hayâ kelimesini arka arkaya kullanmıştır. İlkinde yağmur anlamına ikincisinde edep anlamına gelmektedir. Böylece güzel bir tam cinas örneği sunmuştur:²⁸⁵

فَسَقَى الْحَيَا جَدًّا تَضَمَّنَهُ الْحَيَا وَسَقَيْتَ فَضْلَكَ حَيْثُ كَانَ الْمَشْرَعَا

Yağmur edeb içeren bir mezarı suladı, sen öldüğün yerde faziletin ile sulandın.

Görüldüğü üzere cinas sanatındaki bu ses benzerliği ya da kelimelerin telaffuzundaki uyum, ifadeye güzel bir müzikal nitelik kazandırmakta ve kulağa hoş, hafif bir etki bırakmaktadır. Aynı kelimenin art arda, fakat farklı anlamlarda kullanılması, zihnin de şiirle etkileşime girmesini sağlar.

3.4.2.2. Tekrar

Tekrar lafzî bedî‘ sanatlarından biridir. Araplar, anlamı dinleyicinin zihninde daha güçlü şekilde vurgulamak için bu sanata başvurmuşlardır. Tekrar sanatına Kur’an’da ve Arap şiirinde sıklıkla yer verilmiştir.²⁸⁶ Bazı durumlarda tekrar, îcâzdan daha belîğ kabul edilmiştir. Tekrar sanatı özellikle vaaz ve musibet konularında uygun görülmüştür.²⁸⁷ el-Ĥâris b. ‘Abbâd (ö. 570), oğlu öldürüldüğünde musibetin büyüklüğünü göstermek için “قَرَّبَا مَوْضِعَ النَّعَامَةِ مِنِّي” “Na ‘âme’nin bulunduğu yeri bana yaklaştırın.” mısraını defalarca tekrarlamıştır.²⁸⁸

İbnü’l-Harrât, aşağıdaki beyitte keşke kelimesini her şatırın başında kullanmıştır. Şair, el-Muhibbî’nin hasetçisinin hem yaşamamasını hem de gözlerinin el-Muhibbî’yi görmemesini dilemiş; bu iki isteği ayrı ayrı vurgulamak amacıyla tekrar sanatına başvurmuştur:²⁸⁹

وَلَيْتَ مِنْ بَعْدِهِ لَا عَاشَ حَاسِدُهُ وَلَيْتَ لَوْ عَمِيَثَ عَنْهُ نَوَاطِرُهُ

²⁸⁴ Muhibbî, *Zeylû nefhati’r-reyhâne*, 6/429.

²⁸⁵ Muhibbî, *Zeylû nefhati’r-reyhâne*, 6/436.

²⁸⁶ el-‘Askerî, *eş-Şinâ’ateyn*, 199.

²⁸⁷ el-‘Askerî, *eş-Şinâ’ateyn*, 198.

²⁸⁸ el-‘Askerî, *eş-Şinâ’ateyn*, 200.

²⁸⁹ Muhibbî, *Zeylû nefhati’r-reyhâne*, 6/432.

Onun akabesinde keşke hasetçisi yaşamaz olsun ve keşke hasetçinin gözleri de göremez olsun.

Muhammed el-Maḥmûdî'nin acısını anlatmak için aşağıdaki beyitte ah kelimesini her şatırn başında kullanmıştır:²⁹⁰

أَوَاهُ مِمَّا قَدْ لَقِيتُ لِفَقْدِهَا أَوَاهُ مِمَّا حَلَّ فِي أَحْشَائِيهِ

Onları kaybettiğimden dolayı bana olanlardan ah ettim; içimde olanlardan ah ettim.

Abdurrahman b. İbrâhim b. Abdürrezzak الطالما kelimesini iki kez tekrarlamış; ilkinde zamandan korktuğu sürenin uzunluğuna dikkat çekmek için, ikincisinde ise, insanları uyardığı sürenin uzunluğunu vurgulamak amacıyla tekrarlamıştır.²⁹¹

يَا طَالَمَا قَدْ كُنْتُ أَحْشَى خَطْبَهُ وَلَطَالَمَا قَدْ بَتُّ مِنْهُ أَحْزَرُ

Felaketinden ne kadar uzun süre korktum ve ne kadar uzun süre ondan sakındırırdım?

Mustafa eş-Şammâdî, el-Muḥibbî'nin ölümünün ardından hikmet dolu beyitler söylemiş; gerçekten mutlu olan kişinin tarifini yapmıştır. Şair, bu anlamı pekiştirmek için السَّعِيدُ kelimesini arka arkaya iki kez tekrar etmiştir.²⁹²

فَالسَّعِيدُ السَّعِيدُ مَنْ لَيْسَ يَغْـ تَرُّ بِدَارٍ قَنَؤُهَا يُفْنِينَا

Gerçekten mutlu olan kişi, yokluğu ile yok olacağımız yuvaya aldanmaz

Mustafa eş-Şammâdî'nin bu beyti, Ebû'l-'Alâ el-Me'arrî'nin (ö. 449/1057) beytine anlam ve üslup bakımından benzemektedir.²⁹³ [Hafif]

فَاللَّيْبُ اللَّيْبُ مَنْ لَيْسَ يَغْتَرُّ رُبُّ كَوْنٍ مَصِيرُهُ لِلْفَسَادِ

Akıllı, gerçekten akıllı olan kişi; yok oluşa varacak olan dünyaya aldanmayan kimsedir.

Bu mersiyelerde tekrar sanatı çok yoğun kullanılmasa da, onun kullandığı beyitlerde dinleyicinin dikkatini uyandırmış ve şairin vermek istediği anlamı pekiştirmiştir.

3.4.2.3. Tıbâk

Tıbâk; bir cümle içinde birbirine zıt iki anlamın bir araya getirmesidir.²⁹⁴ el-Muḥibbî'ye yazılan mersiyelerde tıbâk sanatı sıklıkla kullanılmıştır. Bazı tıbak örnekleri şu şekildedir:

Mustafa eş-Şammâdî, tıbâk sanatını kullandığı bir beyitte şöyle demiştir:²⁹⁵

²⁹⁰ Muḥibbî, *Zeylû nefhati'r-reyhâne*, 6/443.

²⁹¹ Muḥibbî, *Zeylû nefhati'r-reyhâne*, 6/437.

²⁹² Muḥibbî, *Zeylû nefhati'r-reyhâne*, 6/430.

²⁹³ el-Hâşimî, *Cevâhirü'l-'edeb fî edebîyyâti ve inşâ'i luğati'l-'Arab*, ts., 2/457.

²⁹⁴ el-Kazvîni, *Telḥîşü'l-Miftâḥ*, 171.

²⁹⁵ Muḥibbî, *Zeylû nefhati'r-reyhâne*, 6/430.

فَاقَ فِي الْفَضْلِ مَنْ مَضَى وَبِهِ أَلْ

فَخَرُّ عَلَى الْأَوَّلِينَ لِلْآخِرِينَ

Geçmişlerden fazilet konusunda üstün oldu. O sonradan gelenler için öncekilere karşı övünç kaynağıdır.

Bu beyitte, “الأَوَّلِينَ” (öncekiler) ve “الْآخِرِينَ” (sonrakiler) kelimelerini bir arada kullanması, tıbâk sanatına örnek teşkil etmektedir.

el-Kâtib el-Hamevî, birinci beyitte el-Muhibbî'nin ölümü sebebiyle şairin mübalağaya başvurarak kasideyi iki şatra ayırdığını ileri sürmüştür. Buna göre bir şatır sağa, diğeri sola ayrılmıştır; “sağ” ve “sol” zıt anlamlı kelimelerdir. Tıbâk örneği kasidede şöyle geçmektedir:²⁹⁶

صَارَ شَطْرَيْنِ كُلُّ بَيْتٍ فَشَطْرٌ أَخَذَ يَسْرَةً وَشَطْرٌ يَمِينًا

Böylece her beyit iki yarım oldu; bir yarım sola bir yarım sağa geçti.

Abdurrahman b. İbrâhim b. Abdürrezzak, el-Muhibbî için yazdığı mersiyesinde tıbâk sanatını kullanmıştır. İlk beyitte “يُطَوَّى” (katlanır) ile “يُنْشَرُ” (yayılır) fiilleri arasında; ikinci beyitte ise “يَتَطَاوَلُ” (yükselmeye çalışır) ile “يَقْصُرُ” (yetersiz kalır) fiilleri arasında tıbâk sanatı bulunmaktadır:²⁹⁷

وَمُصِيبَةٌ يُطَوَّى لِشِدَّةِ هَوْلِهَا بُرْدُ الشَّابَابِ وَكُلُّ رَوْعٍ يُنْشَرُ
هَيْهَاتَ قُلِّ مَنْ بَعْدَهُ لِمَنْ ارْتَقَى يَتَطَاوَلُ الْجُوزَا بِفَهْمٍ يَقْصُرُ

Ve öyle bir musibet ki, dehşetinin şiddetinden gençliğin elbisesi katlanıyor ve tüm korku yayılıyor.

Ondan sonra gelen sınırlı anlayışla ikiz burcuna yükselmeye çalışana de ki: Ne kadar imkânsız işe kalkıştın.

Zeynüddin b. Sultân, el-Muhibbî için yazdığı mersiyesinde tıbâk sanatına yer vermiştir. Şiirinde sırasıyla “أَمِينُ” (emin/güvenilir) ile “خَانَ” (ihanet etti) ve “حَاضِرًا” (hazır bulunan) ile “بَادِي” (uzakta olan) kelimeleri arasında tıbâk sanatı bulunmaktadır. Bu kullanımlar şu beyitlerde geçmektedir:²⁹⁸

أَمِينُ النَّنَا خَانَ الزَّمَانُ بِفَقْدِهِ فَأَبْكَى دَمًا مِنْ حَرِّ قَلْبٍ وَأَكْبَادِ
وَمُذْ حَلَّ فِي الْأَزْمَاسِ لَاحَ لِي الرِّثَا لِنِصْغِي سَمَاعًا حَاضِرًا كَانَ أَوْ بَادِي

Övüncün emini, zamanı kaybolması ile ihanet etti, kalp ve ciğerden kanla ağlattı.

²⁹⁶ Muhibbî, *Zeylû nefhati'r-reyhâne*, 6/435.

²⁹⁷ Muhibbî, *Zeylû nefhati'r-reyhâne*, 6/437-438.

²⁹⁸ Muhibbî, *Zeylû nefhati'r-reyhâne*, 6/437.

O, kabirlerde konakladığından beri ağıt bana göründü ister hazır bulunsun ister uzakta olsun, dinleyen herkese kulak vermesi için...

et-Terzî'nin mersiyesinde “هَنَا” (rahat) ile “تَعَبَ” (yorgunluk) kelimeleri arasında tıbâk sanatı bulunmaktadır. Bu kullanım şu beyitte görülmektedir:²⁹⁹

إِنَّ اللَّيَالِيَّ لَا يُدْمِنُ عَلَى الْمَدَى تَعَبَ الْحَزِينِ وَلَا هَنَا الْمُتَنَعِمِ

Geceler bolluk içinde olanın mutluluğunu ve üzüntülünün yorgunluğunu her zaman daim kılmaz.

Muhammed el-Maḥmûdî, el-Muḥibbî için yazdığı mersiyesinde tıbâk sanatına yer vermiştir. Şiirinde “مَوْتَ” (ölüm) ile “الْبَقَا” (bekâ), “عُطِّلْتُ” (boş kaldı) ile “حَالِيَّةٌ” (süslü) ve “الدَّقَائِقُ” (ince) ile “الْوَافِيَّةُ” (kuşatıcı) kelimeleri arasında tıbâk sanatı bulunmaktadır. Bu kullanımlar şu beyitlerde geçmektedir:³⁰⁰

مِنْ بَعْدِ مَوْتِكَ صَارَ لَا يَرْجُو الْبَقَا مَنْ كَانَ ذَا عَقْلٍ وَأُذُنٍ وَاعِيَةٍ
بَكَ عُطِّلْتُ أَجْيَادُ آدَابٍ وَقَدْ كَانَتْ بِأُذُنِكَ الْمُتَنَزِّمِ حَالِيَّةٌ
الْجَهْدُ النَّقَادُ دُرَّةٌ شَامِنَا كُنْزُ الدَّقَائِقِ وَالْعُلُومِ الْوَافِيَّةِ

Artık faziletler için sığınılacak bir mağara kalmadı; parlak anlamlar sahibi el-Muḥibbî'den sonra.

Erdemli, zeki ve çağının eşi benzeri olmayandı; güzel ilimlerin her çeşidini elde etmişti.

Usta eleştirmen, Şam'ımızın incisi; ince bilgilerin ve kuşatıcı ilimlerin hazinesiydi.

Muhammed b. es-Semmân, el-Muḥibbî'ye yazdığı mersiyesinde tıbâk sanatını çokça kullanmıştır. Şu beytinde “مَشَارِقُ” (doğu) ile “مَغَارِبُ” (batı) kelimeleri arasında tıbâk sanatına başvurmuştur:³⁰¹

وَمَنْ بَكَتْ حَسْرَةً عَلَيْهِ مَغَارِبُ الْأَرْضِ وَالْمَشَارِقِ

Ona hasretle yeryüzünü doğusu ve batısını ağladı.

Görüldüğü gibi şairler, anlamın belirginleştirilmesi amacıyla tıbâk sanatından istifade etmişlerdir. Zira bir kelime ile karşıtı arasındaki anlamsal mesafenin genişliği, okuyucunun zihninde şairin iletmek istediği anlamın daha derin ve kapsamlı biçimde kavranmasına katkı sağlamaktadır.

²⁹⁹ Muḥibbî, *Zeylû nefhati'r-reyhâne*, 6/439.

³⁰⁰ Muḥibbî, *Zeylû nefhati'r-reyhâne*, 6/443.

³⁰¹ Muḥibbî, *Zeylû nefhati'r-reyhâne*, 6/442.

3.4.2.4. Tervriye

Tervriye; kastedilmeyen yakın anlamla, kastedilen uzak anlamı gizleme sanatıdır.³⁰²

Muhammed b. Ahmed el-Kencî, el-Muhibbî'nin sırasıyla *Nefḥatü'r-reyhâne*, *Zeylû Nefḥati'r-reyhâne* ve *Mâ Yu'avvelü 'Aleyhi fi'l-Muzâf ve'l-Muzâf İleyh* adlı eserlerine işaret etmiştir. Şair, bu eser adlarını hem gerçek isimleriyle hem de sözlük anlamlarını çağrıştıracak şekilde kullanmıştır. el-Muhibbî'nin ilimdeki üstünlüğünü ve saygınlığını dile getirerek şöyle demiştir.³⁰³

لَعْمَرِي لَقَدْ عَظَّرَ الْكَائِنَاتِ	بـ "نَفْحَةً" أَفْضَالِهِ مَا بَقِينَا
دُؤُو الْفَضْلِ كَانُوا إِذَا مَا رَأَوْ	هُ خَرُّوا عَلَى "ذَيْلِهِ" سَاجِدِينَ
وَكُلُّ تَرَاهُ "مُضَافاً إِلَيْهِ"	وَفِي كُلِّ عِلْمٍ لَهُ رَاجِعُونَا

Ömrüme yemin ederim ki! Kaldığımız sürece kâinatı erdemlerin esintisiyle kokulandırdı.

Fazilet sahipleri onu gördüklerinde eteğine secde ederek kapandılar.

Herkesin ona tabi olduğunu ve her bilgide ona müracaat ettiğini görürsün.

Muhammed b. es-Semmân mersiyesinde el-Muhibbî'yi överken şöyle demiştir:³⁰⁴

وَنَفْحَةُ الطَّيِّبِ مِنْهُ دَلَّتْ	بِأَنَّهُ زَهْرَةُ الْخَدَائِقِ
--------------------------------------	---------------------------------

Ondan yayılan güzel koku gösterir ki, O, bahçelerin çiçeğidir.

Beyitteki güzel koku "نَفْحَةُ الطَّيِّبِ" (güzel koku) ifadesi, el-Muhibbî'nin *Nefḥatü'r-reyhâne* adlı kitabına işaret etmiştir. O kitap yazarlıkta onun üstünlüğü ve bilgeliğini gösteren bir kitaptır. Onun eserini adı gibi güzel bir koku ve bir etkiye sahiptir.

el-Ḥamevî, aynı şekilde (nefḥat) kelimesinden hem güzel kokuyu hem de *Nefḥatü'r-reyhâne* adlı kitabı kastetmiştir.³⁰⁵

كُنْتُ رَيْحَانَنَا الَّذِي إِنْ شَمَمْنَا	نَفْحَةً مِنْ كَمَالِهِ تُنْشِينَا
--	------------------------------------

Sen, bizim reyhanımızdın; onun kemalinden bir esinti kokladığımızda o esinti bizi kendimizden geçirirdi.

Su'ûdî b. Yahya el-Abbâsî de tevriye sanatını aynı şekilde kullanmıştır. Mersiyesinde şöyle demiştir:³⁰⁶

³⁰² el-Kazvîni, *Telḥîşü'l-Miftâh*, 177.

³⁰³ Muhibbî, *Zeylû nefḥati'r-reyhâne*, 6/433.

³⁰⁴ Muhibbî, *Zeylû nefḥati'r-reyhâne*, 6/443.

³⁰⁵ Muhibbî, *Zeylû nefḥati'r-reyhâne*, 6/435.

³⁰⁶ Muhibbî, *Zeylû nefḥati'r-reyhâne*, 6/441.

إِذَا مَا شَذَّاهَا فَاحَ فَالطَّيِّبُ يَعْرِفُ

أَيَا رَوْضَةَ الْأَدَابِ كَمْ لَكَ نَفْحَةً

Ey edebiyat bahçesi! Senin nice esintilerin var ki, onun güzel kokusu yayıldığında hoş koku kendini belli eder.

Bu beyitte geçen “نَفْحَةً” (esinti) kelimesi, *Nefḥatü’r-reyhâne* ve *reşhetü tılâ’i’l-ḥâne* adlı esere bir gönderme olarak kullanılmıştır. Şair bu ifadeyle el-Muḥibbî’nin meşhur ve hacimli eserine telmihte bulunmuştur.

Aşağıdaki beyitte el-Ḥâl, emin kelimesinde hem yetkili anlamına hem de el-Muḥibbî’nin adına işaret etmiştir.³⁰⁷

وَأَلَى أَمِيْنُهُمَا مُجِيبًا مَنْ دَعَا

مَنْ لِلْفَصَاحَةِ وَالْبَلَاغَةِ بَعْدَمَا

Fesahat ve belâgatin yetkilisi ona çağırana (ölüme) icabet ederek gittikten sonra fesahat ve belâgate kim kaldı?

Bu mersiyeleleri yazan şairler, tevriye sanatını kullanarak kasidelerine estetik bir değer katmışlardır. Tevriyede incelik, yakın anlamın yanında uzak anlamın gizli olarak bulunmasına dayanır. Bu sayede şairler, şiir sanatları aracılığıyla hem okuyucunun zihnine hem de duygularına hitap etmişlerdir.

3.4.2.5. Taşrî‘

Zeynüddin b. Sultan mersiyesi hariç, el-Muḥibbî’ye yazılan tüm mersiyelelerin ilk beytinde taşrî‘ sanatı kullanılmıştır. Taşrî‘; beytin her iki mısraını kafiyeli yapma anlamına gelmektedir. Eski şairler bunu sıkça kullanmışlardır. Taşrî‘in bir beyitten fazla kullanılması şairin maharetine delalet edilmiştir.³⁰⁸ Örneğin; Muhammed el-Maḥmûdî kasidesine şu beyitle başlamıştır.³⁰⁹

وَعُيُونُهُ مِنْ أَجْلِ فَقْدِكَ بَاكِئَةً

أَضْحَتْ رُبُوعَ الْفَضْلِ بَعْدَكَ خَالِيَةً

Fazilet yurtları senden sonra bomboş kaldı ve onun gözleri seni kaybettiği için ağlar oldu.

el-Maḥmûdî mersiyesinin sonuna kadar aynı kafiyeyi kullanmıştır.

Abdülhay b. Ali b. eṭ-Ṭavîl el-Ḥâl mersiyesine şöyle bir muḳaddime yapmıştır ve kasidesinin tüm beyitlerinin sonunda aynı kafiyeyi kullanmıştır.³¹⁰

³⁰⁷ Muḥibbî, *Zeylû nefḥati’r-reyhâne*, 6/436.

³⁰⁸ Kudâme b. Ca’fer, *Naḳdû’ş-şî’r*, 86.

³⁰⁹ Muḥibbî, *Zeylû nefḥati’r-reyhâne*, 6/443.

³¹⁰ Muḥibbî, *Zeylû nefḥati’r-reyhâne*, 6/435.

لَوْهَى وَمَالَ إِلَى التَّرَى مُتَصَدِّعَا

لَوْ أَسْمَعُوا نَاعِيكَ رَضُوى إِذْ نَعَى

حُمِدْتُ عَلَى صَخْرٍ بَكَى وَاسْتَرْجَعَا

فَسَمَّا وَلَوْ ثَلَيْتُ مَآثِرَكَ الْتِي

Ölüm haberini veren kimseye söylediği şeyi Raḍvâ Dağı'na dinletseler yarılmış halde güçsüz düşüp toprağa eğilirdi.

Yemin ederim ki; övülmüş davranışların kayaya söylense, biz Allah'a aitiz ve ona döneceğiz deyip ağlardı.

Burada zikredilen Raḍvâ Dağı Medine'de bulunmaktadır. Birçok şair bu dağdan bahsetmiştir. el- Mutenebbî de Muhammed b. İshak'a yazdığı mersiyesinde aynı bu dağdan bahsetmiştir.³¹¹

رَضُوى عَلَى أَيْدِي الرِّجَالِ يَسِيرُ

مَا كُنْتُ أَمَلُ قَبْلَ نَعْيِكَ أَنْ أَرَى

Seni toprağa verdikten önce, Raḍvâ Dağı'nın adamların elleri üzerinde yürüdüğünü göreceğimi hiç ummazdım.

³¹¹ el-Hâşimî, *Cevâhirü'l-edeb fî edebiyyâti ve inşâ'i luğati'l-'Arab*, ts., 2/454.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. SONUÇ

Muhammed Emîn el-Muhibbî, Osmanlı duraklama dönemine tekabül eden 17. yüzyılda yaşamış ve hayatı boyunca ilme değer vermiş bir âlimdir. Fas, Şam, Anadolu gibi farklı bölgelerde çok sayıda öğrenciye hocalık yaptığı için tesiri de büyük olmuştur. Muhammed Emîn el-Muhibbî'nin kaleme aldığı eserlerinde yaşadığı dönemde var olan Arap ülkelerinin sosyal, siyasal ve kültürel hayatına ışık tutan bilgiler yer almaktadır. Ayrıca eserlerinde birçok şairin biyografisine yer vermesi, şiirlerini derlemesi ve onları muhafaza etmesi eserlerinin bir başka özelliğidir. Eserleri, devrin şiir anlayışına, şekil ve üslup yönünden dikkat çekmesi ve bunu okuyucuya yansıtması açısından büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda 17. yüzyıl Osmanlı döneminde binlerce âlimin yetiştiğini görmek mümkündür.

Bu çalışmada el-Muhibbî için kaleme alınan mersiyeler, muhteva, şekil ve üslup bakımından incelenmiştir. Şairlerin duygusal ve zihinsel heyecanını harekete geçiren, hayal güçlerini uyandıran sebep ölüm olmuştur. Böylece şiirde yaratıcı güçlerini bize samimiyetle gösterebilmişlerdir. İçerik olarak bu mersiyelerde genel olarak Arap mersiyelerinde olduğu gibi nedb, tebin ve aza işlenmiştir. Övgü, mersiyelerin büyük bir kısmını teşkil etmiştir.

Arap şairlerin el-Muhibbî'ye yazdıkları mersiyeler belâgat açısından değerlendirildiğinde, özellikle teşbih ve istiare sanatlarının yoğun biçimde kullanıldığı; bunun yanı sıra Bedî' sanatlarından özellikle tıbâk ve cinas sanatlarının da metinlerde dikkat çekici bir yer tuttuğu anlaşılmıştır. Klasik şiir sanatlarına ek olarak tarih düşürme sanatı da kullanılmıştır. Okuyucunun veya dinleyenin hem aklına hem kalbine tazmin, tevriye, tarih düşürme şiir sanatlarıyla birlikte dokunmuşlardır. Şairlerin dili genel olarak sade ve anlaşılır olup; garip ve kapalı lafızlardan uzak durulduğu görülmüştür. Okuyucunun kulağına hoş gelen bir yapı oluşturmuştur.

el-Muhibbî'ye yazılan mersiyelerde en yaygın tercih edilen bahrin kâmil bahri olduğu, bunu tavîl bahrinin takip ettiği görülmüştür. Sonuç olarak, el-Muhibbî'ye yazılan mersiyeler hem içerik hem de üslup bakımından klasik Arap mersiye geleneğinin özelliklerini yansıtmaktadır. Şairler sanatla duygu arasında bir birliktelik sağlamışlardır. Her şair kendi üslubu ile özgün bir şekilde el-Muhibbî'ye yakıştığı şekilde mersiyesini yazmıştır.

Bu çalışma kapsamında el-Muhibbî için mersiye yazan on bir şairin isimleri tespit edilmiş ve her biri kısaca tanıtılmıştır. Yapılan inceleme, bu dönemde yalnızca tanınmış şairlerin değil, bugün büyük ölçüde unutulmuş birçok şairin de eser verdiğini göstermektedir.

Her ne kadar bazı araştırmacılar Osmanlı Dönemi Arap şairlerinin şiir tekniği bakımından zayıf olduklarını ve şiirin asıl canlılığını modern dönemdeki Ahmed Şevkî ve Hâfız İbrahîm gibi yenilikçi şairlerin kazandığını iddia etseler de bu çalışma zikredilen genellemenin mutlak bir doğruluk taşımadığını göstermektedir. el-Muhibbî için yazılan mersiyelerin Osmanlı şiiri açısından önemli bir örnek teşkil ettiğini ve daha fazla araştırılmayı hak eden zengin bir belâgat birikimi ortaya koyduğunu göstermektedir. Bu mersiyelerde dil, vezin ve belâgat unsurları bakımından güçlü bir şiir geleneğinin devam ettiği görülmektedir.



KAYNAKÇA

- Arnavut, Muhammed. *Muṭâla'ât 'an Dimaşk ve bilâdi's-şâm el-cenûbiyye fî nihâyeti'l-karni's-sâdis 'aşer*. Dimaşk: Dârü'l-Haşâd, 1. Basım, 1993.
- Bağdâdî, Abdülkâdir. *Hizânetü'l-edeb ve lübâbü lisâni'l-'Arab*. Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 4. Basım, 1997.
- Bekkâr, Yusuf Hüseyin. *Binâ'ü'l-kaşide fî'n-naqdi'l-'arabî el-kadîm*. Lübnan: Dârü'l-Endelüs, 2. Basım, 1982.
- Bûrînî, el-Hasan. *Terâcimü'l-a'yân min ebnâ'i'z-zamân*. Dimaşk: el-Mecma'u'l-'İlmî el-'Arabî, 1959.
- Cihâd, Hilâl. *Cemâliyyâtü's-şi'ri'l-'arabî*. Beyrut-Lübnan: Merkezü Dirâsâtî'l-Vaḥdeti'l-'Arabîyye, 2007.
- Cürcânî, Abdülkâhir. *Delâ'ilü'l-i'câz*. Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1984.
- Cürcânî, Abdülkâhir. *Esrârü'l-belâga*. Beyrut-Lübnan: Dârü'l-Kütübî'l-'İlmiyye, 1. Basım, 1988.
- Dayf, Şevkî. *er-Risâ'*. Kahire: Dârü'l-Me'ârif, 4. Basım, 1955.
- Dayf, Şevkî. *Fî'n-naqdi'l-edebî*. Kahire: Dârü'l-Me'ârif, 9. Basım, 1962.
- Dayf, Şevkî. *Fünûnü'l-edebî'l-'arabî: en-naqd*. Dârü'l-Me'ârif, 5. Basım, 1962.
- Dayf, Şevkî. *'Aşru'd-düvel ve'l-imârât: eş-Şâm*. Kahire: Dârü'l-Me'ârif, 2. Basım, 1990.
- Demirayak, Kenan. "Osmanlı Dönemi Arap Edebiyatı Üzerine Değerlendirmeler". *Şarkiyat Mecmuası / Journal of Oriental Studies* 26 (2015), 31-62.
- Demirayak, Kenan. "Osmanlı Dönemi Arap Edebiyatında Tarih Düşürme Şiirleri ya da Şiirle Tarih Düşürme" 25 (2014), 87-124.
- Durmuş, İsmail. "Mevâliyyâ". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 29/426-427. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- el-Mürekkîşü'l-Ekber, el-Mürekkîşü'l-Aşgar. *Dîvânü'l-Mürekkîşeyn*. ed. Kârîn Sâdir. Beyrut: Dâru Şâdir, 1. Basım, 1998.
- Emîn, Ahmed. *Feyzü'l-hâtır*. İngiltere: Hindâvî Müessesesi, 2011.
- Ferrûh, Ömer. *Târîhu'l-edebî'l-'arabî: el-uşûrü'l-'Abbâsiyye*. Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, 1981.
- Ġazzî, Necmeddîn. *el-Kevâkibü's-sâ'ire fî a'yânî'l-mi'eti'l-'âşire*. Beyrut, 1. Basım, 1997.
- Gölcük, Şerafettin - Toprak, Süleyman. *Kelâm*. Konya: Tekin Kitabevi, 9. Basım, 2016.

- Ḥafâcî, Şehâbeddin. *Reyhânetü'l-elibbâ ve zehretü'l-hayâti'd-dünyâ*. Matba'atü 'Îsâ el-Bâbî el-Halebî ve Şürekâh, 1. Basım, 1967.
- Hamevî, Yâkût. *Mu'cemü'l-büldân*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru Şâdır, 1977.
- Ḥansâ' bint 'Amr. *Dîvânü'l-Ḥansâ'*. thk. Enver Ebû Süveylim. Ürdün-Amman: Dâr 'Ammâr, 1. Basım, 1988.
- Hâşimî, Ahmed. *Cevâhirü'l-edeb fî edebîyyâtı ve inşâ'ı lügati'l-'Arab*. 1 Cilt. Dârül-Fıkr, 30. Basım, ts.
- Hâşimî, Ahmed. *Cevâhirü'l-edeb fî edebîyyâtı ve inşâ'ı lügati'l-'Arab*. Dârül-Fıkr, 2 Cilt. 30. Basım, ts.
- Hâşimî, Ahmed. *Mizânü'z-zeheb fî şinâ'ati şî'ri'l-'Arab*. Dârü'l-Beyrûtî, 3. Basım, 2006.
- İbn Manzûr. *Lisânü'l-'Arab*. ed. Abdullah Ali el-Kebîr vd. Kahire: Dârü'l-Me'ârif, ts.
- İbn Manzûr. *Muhtaşaru Târîhi Dimeşk*. 29 Cilt. Dimaşk: Dârü'l-Fıkr, 1402.
- İbn Şâşo, Abdurrahman. *Terâcimü ba'di a'yâni Dimaşk*. Beyrut, 1886.
- İbn Ṭabâtabâ, Muhammed. *İyârü's-şî'r*. ed. 'Abbâs 'Abdüsâtir. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2. Basım, 2005.
- İbnü'l-Eşîr, Ziyâeddin. *el-Meşelü's-sâ'ir fî edebî'l-kâtib ve's-şâ'ir*. 2 Cilt. Mısır: Dâru Nahdeti Mısır, ts.
- İbnü'l-Eşîr, Ziyâeddin. *el-Meşelü's-sâ'ir fî edebî'l-kâtib ve's-şâ'ir*. 3 Cilt. Mısır: Dâru Nahdeti Mısır, ts.
- İbnü'l-Eşîr, 'İzzeddin. *el-Kâmil fî't-târîh*. Beyrut-Lübnan: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Basım, 1987.
- Ḳayrevânî, İbn Reşîk. *el-'Umde*. Mısır: Matba'atü's-Sa'âde, 2. Basım, 1955.
- Ḳazvînî, Muhammed. *Telhîşü'l-Miftâh*. Pakistan: Mektebetü'l-Medîne, 2. Basım, 2016.
- Ken'ân, Âtif Muhammed. "Felsefetü'l-mevt fî kaşîdeti'r-rişâ' inde şu'arâ'i Hüzeyl". *Havliyyâtü'l-Âdâb ve'l-'Ulûmi'l-İctimâ'iyye* 28/271 (2007).
- Ḳudâme b. Ca'fer. *Naḳdü's-şî'r*. ed. Muhammed 'Abdûlmün'im Ḥafâcî. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.
- Küçüksarı, Mücahit. *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden İbrâhîm es-Sefercelânî ve Şiirleri*. Konya: Çizgi Kitabevi, 2017.
- Melûhî, Abdülmün'in. "Muḥammed Emîn el-Muḥibbî ve Nefḥatü'r-reyhâne". *Mecma'u'l-lügati'l-'Arabîyye bi-Dimaşk* 42/1-2 (1967), 124-118.
- Muḥibbî, Muhammed Emîn. *Cene'l-cenneteyn fî nev'ayi'l-müşenneyeyn*. thk. Lecnetü İhyâ'i't-Türâşî'l-'Arabî. Dârü'l-Âfâki'l-Cedîde, 1. Basım, 1981.

- Muhibbî, Muhammed Emîn. *Hulâşatu'l-eser fî 'ayâni'l-karni'l-hâdiye 'aşar*. 1 Cilt. Beyrut: Dâru Şâdır, ts.
- Muhibbî, Muhammed Emîn. *Hulâşatu'l-eser fî 'ayâni'l-karni'l-hâdiye 'aşar*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru Şâdır, ts.
- Muhibbî, Muhammed Emîn. *Hulâşatu'l-eser fî 'ayâni'l-karni'l-hâdiye 'aşar*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru Şâdır, ts.
- Muhibbî, Muhammed Emîn. *Hulâşatu'l-eser fî 'ayâni'l-karni'l-hâdiye 'aşar*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru Şâdır, ts.
- Muhibbî, Muhammed Emîn. *Nefhatu'r-reyhâne ve raşhatu tılâi'l-hâne*. ed. Abdülfettâh Muhammed el-Hulv. 1 Cilt, 1968.
- Muhibbî, Muhammed Emîn. *Nefhatu'r-reyhâne ve raşhatu tılâi'l-hâne*. ed. Abdülfettâh Muhammed el-Hulv. 2 Cilt. 'Îsâ el-Bâbî el-Halebî ve Şürekâh, 1. Basım, 1968.
- Muhibbî, Muhammed Emîn. *Nefhatu'r-reyhâne ve raşhatu tılâi'l-hâne*. ed. Abdülfettâh Muhammed el-Hulv. 5 Cilt. 'Îsâ el-Bâbî el-Halebî ve Şürekâh, 1969.
- Muhibbî, Muhammed Emîn. *Zeylû nefhati'r-reyhâne*. ed. Abdülfettâh Muhammed el-Hulv. Kahire: 'Îsâ el-Bâbî el-Halebî ve Şürekâh, 1. Basım, 1971.
- Murâdî, Muhammed Halîl. *Silkü'd-dürer fî a'yâni'l-karni's-sânî 'aşer*. Beyrut: Dâru İbn Hâzm, 1 Cilt. 1988.
- Murâdî, Muhammed Halîl. *Silkü'd-dürer fî a'yâni'l-karni's-sânî 'aşer*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Hâzm, 1988.
- Murâdî, Muhammed Halîl. *Silkü'd-dürer fî a'yâni'l-karni's-sânî 'aşer*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Hâzm, 3. Basım, 1988.
- Müberred, Muhammed. *el-Kâmil fî'l-luğa ve'l-edeb*. Kahire: Dârü'l-Fikri'l-'Arabî, 3. Basım, 1997.
- Müberred, Muhammed. *Kitâbü't-te'âzî ve'l-merâşî*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1996.
- Nablusî, Abdülganî. *el-Hakîkatü ve'l-mecâz fî rihleti Bilâdi's-Şâm ve Mısr ve'l-Hicâz*. haz. Dr. Ahmed Abdülmecîd Hiredî. Mısır: el-Hey'etü'l-Mısrıyyetü'l-'Âmme li'l-Kitâb, 1986.
- Nurîm, Atlâl. *Cedîdü's-selâseti'l-fünûn fî şerhi'l-Cevheri'l-meknûn*. 2 Cilt. ed-Dârü'l-Beyzâ, 2007.
- Nurîm, Atlâl. *Cedîdü's-selâseti'l-fünûn fî şerhi'l-Cevheri'l-meknûn*. 3 Cilt. ed-Dârü'l-Beyzâ, 1. Basım, 2008.
- Nüveyhî, Muhammed. *Şekâfetü'n-nâkıdı'l-edebî*. Kahire, 1. Basım, 1949.
- Özaydın, Abdülkerim. "Bûrînî". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 6/439. İstanbul, 1992.
- Özkal, Ramazan. *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerden Muhammed Emîn el-Muhibbî ve Şiirleri*. Konya, 2022.

Öztürk, Mustafa. "Arap Ülkelerinde Osmanlı İdaresi". *Ortadoğu Özel Sayısı Ortadoğu Özel Sayısı / Middle East Special Issue* (2010), 326-351.

Paşa, Ömer Mûsâ. *Târîhu 'l-edebi 'l-'Arabî*. Dimaşk: Dârül-Fikr, 1998.

Şabbâğ, Leylâ. *el-Mücteme 'u 'l-'arabiyyü 's-sûrî fî ma'la 'i 'l-'ahdi 'l-'oşmânî*. Dimaşk: Menşûrâtü Vizâratî's-Şekâfe, 1973.

Şabbâğ, Leylâ. *Min a 'lâmi 'l-fikri 'l-'arabî fî 'l-'aşri 'l-'oşmâniyyi 'l-evvel: Muḥammed el-Emîn el-Muḥibbî*. Dimaşk, 1986.

Şâlihî, İbn Kennân. *el-Mevakibü 'l-İslâmiyye*. ed. Hikmet İsmail. Dimaşk: Menşûrâtü Vizâratî's-Şekâfe, 1993.

Şâlihî, İbn Kennân. *el-Mürûcü 's-sündüsiyyetü 'l-fesîḥa fî telḥîşi Târîhi 's-Şâlihiyye*. Dimaşk, 1947.

Samancı, Yusuf Sami. *Arap Şairlerinden Mencek Paşa el-Yusufî ve Şiiri*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2017.

Şubḥ, Ali. *el-Binâ 'ü 'l-fennî li 'ş-şûreti 'l-edebiyye fî 'ş-şî 'r*. Mısır: el-Mektebetü 'l-Ezheriyye li 't-Türâş, 1996.

Ṭabâne, Bedevî. *Ḳudâme b. Ca'fer ve 'n-Naḳdû 'l-edebî*. Kahire: Mektebetü 'l-Enclu el-Mısriyye, 3. Basım, 1969.

Topuzoğlu, Tefvik Rüştü. "Seâlibî". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 36/236-239. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

Uzun, Mustafa İsmet. "Ebced". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 10/68-70. İstanbul, 1994.

Vâlibî, Ebû Bekir el-. *Dîvânü Ḳays b. el-Mülevvaḥ Mecnûnû Leylâ*. Beyrut-Lübnan: Dârü 'l-Kütübî 'l-İlmiyye, 1999.

Zevzenî, Ebû 'Abdullâh Huseyn ez-. *Şerḥu Mu'allakâti 's-seb'a*. Dârü İhyâ 'i 't-Türâsi 'l-'Arabî, 1423/2002.

Zeydân, Corcî. *Târîḥü âdâbi 'l-luġati 'l-'arabiyye*. Kahire: Mü'essesetü Hindâvî li 't-Ta'lim ve's-Şekâfe, 2013.

Ziriklî, Ḥayrüddîn. *el-A 'lâm*. Dârü 'l-'İlm li 'l-Melâyîn, 1986.

Ziriklî, Ḥayrüddîn. *el-A 'lâm*. Lübnan: Dârü 'l-'İlm li 'l-Melâyîn, 7. Basım, 1986.

Ziriklî, Ḥayrüddîn. *el-A 'lâm*. Beyrut: Dârü 'l-'İlm li 'l-Melâyîn, 15. Basım, 2002.

'Askerî, Ebû Hilâl. *eş-Şinâ'ateyn*. ed. Ali Muhammed el-Becâvi - Muhammed Ebû 'l-Faḍl İbrahim. Dârü 'l-Fikri 'l-'Arabî, 2. Basım, ts.

'Aṭvân, Hüseyin. *Muḳaddimetü 'l-ḳaşîdeti 'l-'arabiyye fî 'ş-şî 'ri 'l-Câhilî*. Mısır: Dârü 'l-Me'ârif, 1970.

Mustafa eş-Şammâdî [Hafif]

وَأَفِضْ مَاءَ مُقْلَاتِيكَ مَعِينَا
 هُرْ مَوْلَى الْأَنَامِ هَذَا الْأَمِينَا
 عَصِرْ وَخَتْمُ الْأَكَارِمِ الْأَفْضَلِينَا
 يَنْ كَهْفُ الْأَفْضَلِ الْمُحْسِنِينَا
 لَا يُذَانِيهِ فِي الْعُلَا الرَّاقُونَا
 لَيْسَ يَخْوِي الْبَدِيعُ مِنْهَا الدُّونَا
 فَخَزْ عَلَى الْأَوَّلِينَ لِلْآخِرِينَا
 عُرْ وَلَوْ عَشْتُ فَوْقَ دَهْرِي سِنِينَا
 وَبَهَاءٍ فِي التَّرَبِّ أَمْسَى رَهِينَا
 طَفْتُ وَالظَّرْفُ وَالْحَجَا وَالسُّكُونَا
 يُجْتَنَّبِي فِي الْوُجُودِ كُنَّا قَدِينَا
 وَارْتُوهُ وَخَيْرُنَا السَّابِقُونَا
 جَسَرَ لِلْقَبْرِ وَالْوَرَى عَابِرُونَا
 تَرُّ بِدَارِ قَنَاؤُهَا يُفْنِينَا
 هُ لِيُمْلِي رِثَاءَهُ أَوْ يُبِينَا
 دَمْعُهُ فِي الطَّرُوسِ يُبْدِي الْأُنِينَا
 مِنْ مِدَادِ بَهَا سَوَادًا ثَرِينَا
 عَقَرْتُ فِي التَّرَابِ تَحْكِي الْحَزِينَا
 مِنْ جُفُونٍ يَخَالُهَا النَّاطِرُونَا
 بَثَّ بِنَارِ الْأَسَى تَفِيضُ عُيُونَا
 قَدْ أَبْتُهَا مِنْ قَبْلِهِ الْأَوَّلُونَا
 فِي جَوَارِ الْأَكْرَمِ الْأَكْرَمِينَا
 هَاهُ بِرَضْوَانِهِ فَفَارَ يَقِينَا
 هُ ثَنَادِيهِ مَرْحَبًا قَدْ رَضِينَا
 خَبَرًا مُقْلَقًا إِلَيْهِ صَغِينَا
 أَوْحَدًا فِي زَمَانِهِ وَآمِينَا

كُنْ خَلِيلِي عَلَى الْبُكَاءِ مُعِينَا
 وَابْنُكَ إِنْسَانٌ عَيْنِ الدَّ
 الْإِمَامِ الْهُمَامِ عَلَامَةُ الْـ
 كَعْبَةِ الْفَضْلِ رُكْنُ بَيْتِ مُجِبِّ الدَّ
 بَذُرْ عِلْمٍ رَقَى سَمَاءَ كَمَالِ
 الْمَعِي حَوَى بَدِيعَ مَعَانِ
 فَاقَ فِي الْفَضْلِ مَنْ مَضَى وَبِهِ الْـ
 لَسْتُ أَحْصِي يَسِيرَ أَخْلَاقِهِ الْـ
 لَهْفَ رُوحِي عَلَيْهِ كَنْزٍ وَقَارِ
 مَا دَفَنَّااهُ وَخَذَهُ بَلْ دَفَنَّا الْـ
 لَوْ يُفْقَدَى بِرُوحِ كُلِّ عَزِيزِ
 غَيْرَ أَنَّ الْمَمْنُونَ حَوْضُ وَكُلِّ
 يَا لَعَمْرِي وَلَيْسَ ذَا الْعُمْرُ إِلَّا الْـ
 فَالْسَّعِيدُ السَّعِيدُ مَنْ لَيْسَ يَغْـ
 قَدْ أَرَعْنَا الْيَرَاعَ حَتَّى دَعَوْنَا
 فَاتَّانَا مُنْجَسَ الرَّأْسِ يَهْمِي
 لَا تَظَنُّوا سُطُورَ تِلْكَ الْمَرَاثِي
 إِنَّمَا لَيْسَتْ ثِيَابَ جَدَادِ
 وَدُمُوعُ الْعُيُونِ لَيْسَتْ دُمُوعًا
 إِنَّمَا هَذِهِ الْقُلُوبُ لَقَدْ ذَا
 إِنْ يَكُنْ قَدْ قَضَى وَفَارَقَ دَارًا
 فَلَقَدْ حَلَّ فِي جَنَانِ خُلُودِ
 وَحَبَاهُ بِعَفْوِهِ ثُمَّ حَيَّـ
 وَدَوَاعِي الرِّضَا عَلَيْهِ مِنَ الْـ
 وَسَمِعْنَا هَوَاتِفَ الْغَيْبِ تُمْلِي
 إِنْ تَارِيخَ مَوْتِهِ قَدْ فَقَدْنَا

Ey dostum, gözyaşını pınar gibi akıtarak ağlamaya yardım et.
Bu emin olan (Emîn), insanların efendisi, çağın gözbebeği, zamanın biriciği için ağla.
İmam, yiğit, asrın allamesi, faziletli kıymetlilerin sonu için ağla.
Fazilet kiblesi, Muhibbiddîn ailesinin direği ve iyiliksever ve saygın insanların sığınağı olan (için ağla).
Mükemmellik semasında yükselen ilim ayıdır. Yüce insanlar yücelikte onun dengi olmazlar.
Güzel anlamları kaplayan büyük dahi. Bedi olan (Bedî‘üzzamân el-Hemedânî) güzelliklerin en aşağısına bile erişemez.
Geçmişlerden fazilet konusunda üstün oldu. O sonradan gelenler için öncekilere karşı övünç kaynağıdır.
Ömrüme yıllar eklenip yaşasam da güzel ahlakının birazını bile sayamam.
Ruhuma ne kadar yazık oldu ki, güzellik ve ağırbaşlılık defnesi topraklara rehin oldu.
Yalnız onu gömmedik, onunla beraber kibarlığı, zarafeti, akıllığı ve sakinliği de gömdük.
Dünyada var olan seçilmiş yüce kimselerin ruhlarını senin uğruna feda edilebilirse idi feda ederdik.
Ancak ölüm bir havuzdur ve hepimiz ondan tadacağız ve en hayırlımız önden gidenlerdir.
Ömrüme yemin olsun.ki; Ömür mezara giden bir köprüden başka bir şey değildir ve insanlar (üzerinden) geçmektedir.
Gerçekten mutlu olan kişi, yokluğu ile yok olacağımız yuvaya aldanmaz.
Kamış kalemi o kadar zorladık ki mersiyesini söylesin ya da ayrılsın.
Öyle olunca başı öne eğmiş halde gözyaşını satırlara dökerek ve inleyerek bize geldi.
O mersiyelerin satırlarındaki bize gösterdiği siyahı mürekkep sebebiyle olduğunu sanmayın.
Fakat toprağa defnedilen, acıyı anlatan ve yaslıyı andıran matem elbisesi ona giydirildi.
Gözyaşları görenlerin sandığı gibi gözden akan gözyaşları değildir.
Ancak onlar, hüznün ateşinde eriyip pınar gibi akan kalplerdir.
En mükemmel insanların yüz çevirdiği yuvadan ölüp ayrılmış olsa da.
Artık o, ebedi cennetlerde yerini buldu, kerem sahibi Allah'ın civarındadır.
Allah affı ile onu ödüllendirip ve rızası ile selamladı. O kesin olarak kazananlardan oldu.
Allah'ın rızasının gerekçeleri, hoş geldin biz senden razı olduk diye ona sesleniyor.
Gaybdan gelen seslerin ürkütücü bir haber verdiğini işittik ve ona kulak verdik.
Onun ölüm tarihi: “Biz, zamanın biriciğini ve emin olanı kaybettik.”

İbnü'l-Harrâṭ [Basîṭ]

الْقَلْبُ مِنْ هَوْلِهِ شَقَّتْ مَرَائِرُهُ
شُمُوسُهُ بَلْ وَلَا لَاحَتْ بِشَائِرُهُ
فَلَا رَعَى اللَّهَ مَا أَهْدَتْ بَوَادِرُهُ
مَا بَيَّنَّنَا وَمَضَتْ فِينَا أَوَامِرُهُ
أَيَّامُ تَشْغَلُنِي عَمَّا أَحَاذِرُهُ
أَجْنِي الْأَمَانِي وَتُجْنِي لِي أَزَاهِرُهُ
وَلَا يَرَى الْقَلْبُ مِنِّي مَا يُكَذِّرُهُ
لَوْحُ الْوُجُودِ قَضَاءً لَسْتُ أَنْكَرُهُ
وَطَارِقُ الْمَوْتِ مَغْلُوبٌ مُصَادِرُهُ
وَلَا يَغُرَّنْكَ دَهْرٌ بِتْ تَشْكُرُهُ
وَبَيْتٌ عَزَّ بِهَا زَاخَتْ مَائِرُهُ
وَالْعَقْدُ لَا تُجْتَبَى إِلَّا جَوَاهِرُهُ
نَدْبُ الْهُمَامِ الَّذِي عَزَّتْ نَظَائِرُهُ
فَلِنْ جَفْنِي جَفَّ الْيَوْمَ مَاطِرُهُ
مِنْ لَوْعَةٍ بَعْضُهَا مَا كُنْتُ أَخْصِرُهُ
وَقَدْ رَمْتَنِي بِبَيْنٍ كُنْتُ أَخْذَرُهُ
أَيَّيْ أَسَاهِمُهُ عُمْرِي وَأَشْطَرُهُ
نِظَامُ عَقْدِ لَالِي الْفَضْلِ نَائِرُهُ
أَوْصَافُهُ الْغُرُّ مَنْ وَاقَى يُنَاطِرُهُ
بَحْرُ الْفَضَائِلِ كَنْزُ الْعِلْمِ نَاشِرُهُ
يَنْشُرُ آدَابِهِ زَادَتْ مَفَاخِرُهُ

هَذَا الْمُصَابُ الَّذِي كُنَّا نُحَاذِرُهُ
بُنْسَ الصَّبَاحِ صَبَاحَ الْبَيْنِ لَا طَلَعَتْ
أَبْدَى لَنَا جُمْلَ الْأَكْدَارِ مَطْلَعُهُ
وَلَيْتَ لَا كَانَ دَهْرٌ بِالْفِرَاقِ قَضَى
يَا طَالَمَا بِتْ أَخْشَى غَدْرُهُ وَأَرَى الْـ
وَطَالَمَا بِتْ فِي رَوْضِ الْمُنَى زَمْنَا
لَا أَخْشَى طَارِقًا فِي الدَّهْرِ يَطْرُقُنِي
لَكِنَّمَا قَلَمُ الْأَكْدَارِ خَطٌّ عَلَى
وَهَذِهِ الدَّارُ لَا تُبْقِي عَلَى أَحَدٍ
فَلَا تَغُرَّنْكَ أَيَّامُ بِهَا وَصَلَتْ
كَمْ هَدَمْتُ أَرْبُعًا بِالْمَجْدِ عَامِرُهُ
وَالْمَوْتُ مَا زَالَ نَقَّادًا كَمَا نَقَّلُوا
فَيَا خَلِيلِي كُونَا مُسْعِفَيْنِ عَلَى
وَاسْتَمْطِرَا لِي دُمْعًا مِنْ جُفُونِكُمَا
وَحَدَّثَانِي عَمَّا حَلَّ فِي خَلْدِي
إِنَّ اللَّيَالِي خَائِتُنِي عَلَى عَجَلٍ
حَتَّى فَقَدْتُ الَّذِي قَدْ كَانَ فِي أَمْلِي
الْأَلَمْعِيُّ الْأَمِينُ الْبَحْرُ طَوْدُ عَلَا
الْعَالِمِ الْجَهْدُ النِّخْرِيرُ مَنْ بَهَرَتْ
فَرْدُ الزَّمَانِ وَجِيدُ الْعَصْرِ عَالِمُهُ
مَنْ حَازَ فِي الْمَهْدِ أَنْوَاعَ الْكَمَالِ وَمَنْ

جَدُنَ الْعُلَا رُكُنٌ بَيْتٍ لَمْ يَزَلْ أَبَدًا
 فَذَاكَ بَيْتٌ مُحِبِّ الدِّينِ لَا بَرَحَتْ
 لَهْفِي عَلَيْهِ أَخَا فَضْلٍ لَقَدْ فَقَدْتُ
 فَالْجَهْلُ مِنْ بَعْدِهِ قَدْ بَاتَ فِي فَرْحٍ
 يَا لَيْتَ شِعْرِي وَالْأَيَّامُ غَايِرَةٌ
 فَيَا سَقَى اللَّهِ أَيَّامًا بِهَا سَأَلْتُ
 وَلَا رَعَى اللَّهُ وَاشْيِ السُّوءِ حَيْثُ سَقَى
 وَلَيْتَ مِنْ بَعْدِهِ لَا عَاشَ حَاسِدُهُ
 وَلَمْ تَزَلْ رَحْمَةُ الرَّحْمَنِ مَا طَلَعَتْ
 مَا نَاحَ طَيْرٌ وَمَا هَبَّ النَّسِيمُ عَلَى
 وَمَا أَتَاهُ بَشِيرٌ مِنْ عَنَائَتِهِ
 بِفَضْلِهِ فِي الْوَرَى تَسْمُو شَعَائِرُهُ
 مِنْهُ الْمَكَارِمُ تُزْرِي مَنْ يُفَاخِرُهُ
 يَرَاعُهُ بَيْنَ أَيْدِيهِ مَحَابِرُهُ
 وَالْفَضْلُ فِي تَرْحٍ تَهْمِي مَحَاجِرُهُ
 مِنْ بَعْدِهِ هَلْ أَرَى خِلًّا أُسَامِرُهُ
 أَيَّامٌ كُنَّا بِمَا يُمْلِي نُذَاكِرُهُ
 مَا بَيْنَنَا بِالَّذِي كُنَّا نُحَازِرُهُ
 وَلَيْتَ لَوْ غَمِيتَ عَنْهُ نَوَاطِرُهُ
 شَمْسُ النَّهَارِ ثَوَافِيهِ وَتَغْمُرُهُ
 رَوْضُ الْأَجَارِعِ فَاهْتَرَّتْ نَوَاضِرُهُ
 بِالْعَفْوِ مِنْ رَبِّهِ حَقًّا يُبَشِّرُهُ

Bu, endişe ettiğimiz beladır. Dehşetinden kalbin canı parçalandı.

Ayrılığın sabahı ne kötü bir sabaktır; ne güneşleri doğdu ne de müjdeleri görüldü.

Doğuşu bize türlü sıkıntıları gösterdi; Allah, ilk belirtilerinin getirdiklerine bereket vermesin.

Ayrılıkla aramızdakini bitiren ve sözleri bize geçen bu zaman keşke olmasaydı.

Ne çok geceyi onun hilesinden korkarak geçirdim; günlerin beni sakındığım şeyden alıkoyduğunu görüyorum.

Uzun bir süre umutların bahçesinde kaldım. Ben dilekleri topluyor, bahçenin çiçekleri de bana toplanıyordu.

Zamanın getirdiği hiçbir bela beni korkutmazdı; kalbimde onu bulandıracak hiçbir şey yoktu.

Ancak kederlerin kalemi, varlık tahtasına inkâr etmediğim bir kaza yazdı.

Bu dünya kimseye kalmaz ve ölüme çağırانla savaşıan mağluptur.

Kendisinde yükseldiğin günler seni aldatmasın. Müteşekkir olarak gecelediğin günler de seni aldatmasın.

(O günler), şeref ile doğan nice evler yıktı ve nice izzet evinin kahramanlığı o günler sebebiyle yok oldu.

Ölüm, aktardıkları gibi hâlâ seçicidir. Gerdanlıkta sadece cevherler seçilir.

Ey iki dostum, benzeri nadir olan yiğit kişiye ağıt yakmada yardımcı olun.

Gözyaşlarınızdan bana gözyaşı yağdırın; çünkü bugün gözümün yağışı kurudu.

Ruhumdaki, azını bile kuşatamadığım acılardan bana bahsedin.

Geceler beni ansızın aldattı ve beni korktuğum ayrılıkla karşı karşıya bıraktı.

Nihayet, ömrümü paylaşmayı ve birlikte yaşamayı umduğum kişiyi kaybettim.

O; dahi, güvenilir, deniz ve yüce bir dağdır. Erdem incilerini bir araya getirip saçandır.

O; akıllı, uzman bir âlimdir. Güzel vasıfları, kendisiyle münazara edecek olanı büyüler.

O, zamanın biriciği, çağın eşsiz bilgini, erdemlerin denizi, ilmin hazinesi ve ilmin yayıcısıdır.

Ta beşikteyken her türlü mükemmelliğe erişen ve edebiyat eserlerini yaymasıyla övüncü artan kişidir o.

O, yüceliğin dostu; faziletiyle insanlar arasında daima törelerini yükselten ailenin dayanağıdır.

O aile, Muhibbiddîn ailesidir. Faziletler, ona karşı büyüklük taslayanı daima küçük düşürür.

Onun için ne çok üzüldüm ki fazilet sahibi hokkalar, ailesi arasında kamışlarını kaybetti.

Onun ardından cahillik mutluluk içerisinde. Fazilet ise mutsuzluk içinde gözyaşı dökmetedir.

Zaman aldatıcı olduğu halde keşke ondan sonra sohbet edebileceğim bir dost bulsaydım.

Allah onunla birlikte geçirdiğimiz o günler bereketli eylesin; o günler bize yazdıklarını müzakere ettiğimiz günlerdi.

Kötüyü haber veren ve aramızdakini korktuğumuz şeyle sulayanı Allah korumasın.

Onun ardından keşke hasetçisi yaşamasin ve hasetçinin gözleri de görmesin.

Rahmân'ın rahmeti, gündüz güneşi doğdukça ona ulaşsın ve onu kuşatsın.

Kuş ne zaman ağlarsa ve esinti ne zaman sert arazinin bahçelerine esip yemyeşil dalları sallarsa...

Allah'ın lütfundan her ne zaman bir müjdeleyici gelip Rabbinden gerçek af ile müjdelerse, Rahmân'ın rahmeti ona ulaşsın ve onu kapsasın.

Muhammed b. Ahmed el-Kencî [Müteḵârib]

وَيَا عَيْنُ سُحِّي عَلَى مَا لَقِينَا
وَيَا لَهْفَ قَلْبِي عَلَى الظَّاعِنِينَا
وَمَا كَانَ ظَنِّي بِهِ أَنْ يَخُونَا
فَهَا أَنَا ذَا الْيَوْمِ أَبْكِي الْأَمِينَا
وَذَا الْحَسَبِ الطَّاهِرِ الْمُسْتَبِينَا
وَسَادَ عَلَى قَوْمِهِ الْأَكْرَمِينَا
بـ"تَفْحَةٍ" أَفْضَالِهِ مَا بَقِينَا
هُ خَرُّوا عَلَى "ذَيْلِهِ" سَاجِدِينَا
وَفِي كُلِّ عِلْمٍ لَهُ رَاجِعُونَا
مِنْ الْمَوْتِ أَرْوَاحَنَا وَالْبَنِينَا
بِمَا لَيْسَ يُبْغَى بِهِ الْأَوْلُونَا
وَأَنْعِيكَ طَوْلَ الْمَدَى وَالسِّنِينَا
وَلَا زِلْتَ مِنْ كُلِّ سُوءٍ أَمِينَا
وَأُولَاكَ فِي ذُرْوَةِ الصَّالِحِينَا
حَمَامُ الْأَرَاكِ قَائِكْتَ حَزِينَا

قَفَا صَاحِبِي أَعْيْنَا الْحَزِينَا
وَيَا طَوْلَ شَوْقِي لِدَهْرِ مَضَى
لَقَدْ خَانَ دَهْرِي وَعَزَّ الْإِلْقَا
وَقَدْ كُنْتُ أَبْكِي أَبِي وَالْعَشِيرَ
أَخَا الْفَضْلِ وَالْعِلْمِ وَالْإِزْتِقَا
إِمَامَ رَقَى فِي بُرُوجِ الْكَمَالِ
لِعَمْرِي لَقَدْ عَطَّرَ الْكَائِنَاتِ
ذَوُو الْفَضْلِ كَانُوا إِذَا مَا رَأَوْ
وَكُلُّ تَرَاهُ "مُضَاقًا إِلَيْهِ"
فَلَوْ كَانَ يُفَدَى جَعَلْنَا فِدَاهُ
سَأْبِيكَ يَا قَرْدَ هَذَا الْوُجُودِ
وَأَمْلِي بِذِكْرِكَ حَتَّى الْإِلْقَا
عَلَيْكَ مِنْ اللَّهِ أَوْفَى الرِّضَا
وَصَيَّرَ مَثْوَاكَ أَعْلَى الْجَنَانِ
مَدَى الدَّهْرِ مَا غَرَّدَتْ فِي الرُّبَا

Ey iki dostum, durup üzülene yardım edin. Ey göz, uğruna karşılaştırdığımız şey için ağla.

Geçmiş zamana özlemim ne kadar uzadı ki; geçenler için kalbime ne kadar yazık oldu.

Zaman ihanet etti ve buluşmak zor oldu. Zamanın ihanet edeceğini sanmazdım.

Ben babam ve kabilem için ağlardım. Bugün ise emin olan için ağlıyorum.

Fazilet, ilim ve yücelik sahibi, tertemiz ve apaçık soy sahibidir.

Mükemmelliğin burçlarına yükselen bir imamdır; kavminin en soyluları arasında üstünlük kazanmıştır.

Ömrüme yemin olsun ki kaldığımız müddetçe iyiliklerin esintisiyle evreni güzel kokularla kokulandırdı.

Fazilet sahipleri onu gördüklerinde, eteğinin ucuna secde ederek kapanırlardı.

Hepsini de ona izafet edilmiş hâlde görürsün ve her türlü ilimde ona dönerler.

Feda edilseydi ruhlarımızı ve çocuklarımızı onun uğruna feda ederdik.

Ey bu dünyanın biricigi! Geçmişlere yapılmayan bir şekilde sana ağıt yakacağım.

Buluşmaya kadar senin zikrinle oyalanacağım; ömür ve yıllar boyunca senin yasını tutacağım.

Allah tarafından en kapsayıcı rıza senin üzerine olsun. Her zaman tüm kötülüklerden korunmuş olasin.

Allah seni en yüksek cennetlere yerleştirsin ve seni sâlihlerin başına getirsin.

Erâk (misvak) ağacının güvercinleri ötüp hüznü gönülleri ağılattığı müddetçe.

Süleyman el-Kâtib el-Hamevî [Haffî]

بَاعَزَ النَّفُوسَ مِنَّا الْأَمِيَنَا
وُسُوعِنَا حِيَلَةً تَزُدُّ الْمَمْنُونَا
كُلْنَا مِنْ مُدَامِهَا شَارِبُونَا
فَقَقْدُهُ قَدْ أَتَارَ دَاءٌ دَفِينَا
فَأَجَبْنَاهُ عُدَّ كُيُوبًا حَزِينَا
وَأَبْكَ مَنْ كَانَ لِلْكَمَالِ قَرِينَا
هَرَّ قَحْرَ السُّلَالَةِ الطَّاهِرِينَا
عَنْ جُدُودٍ لَمْ تَلَقَ فِيهِمْ ضَرِينَا
يَنْ مَنْ كَانَ عُقْدَةَ الطَّلِبِيَنَا
لِسَانٍ مِنْهُمْ يُبْدِي فُنُونَا
لَمْ يَحْزُهُنَّ قَبْلَهُ الْمُفْلِقُونَا
مِنْ نَفِيسِ الْكَلَامِ ذُرًّا ثَمِينَا
حِينَ يَزُوبُهُ عِنْدَهُ الْمُنْشِدُونَا
نَ وَنَجَلَ الْخَطِيبِ فِي الْأُولِينَا
لَاعَجَا فِي الضُّلُوعِ مِنَّا كَمِينَا
نُ بِهِ الْمَخَافِلُ الْأَكْمَلُونَا
نَفَحَةً مِنْ كَمَالِهِ تُنْشِينَا
—عُرَ مَنْ ذَا بِلُطْفِهِ يُسْلِينَا
وَحُسْنِ الرُّوَا يَسُرُّ الْحَزِينَا
غُصَصٌ لَا تُسَيِّغُهَا الشَّامِتُونَا
نَ يُجِيدُ التَّصْنِيفَ وَالتَّذْوِينَا
لِ غُدُولٍ يَا حَبِّدَا الشَّاهِدُونَا
فَلَقَدْ صِرْتُ لِلرَّثَاءِ قَرِينَا
—نُ بِفَقِيضِ الدُّمُوعِ اضْحَى ضَرِينَا
وَأَفِضْ مَاءَ مُقْلَاتِيكَ مَعِينَا
لَأَسْأَلْنَا مِنَ الْعُيُونِ عُيُونَا
عَلَيْهِ الْقَرِيضُ قَلْبًا حَزِينَا

لَوْ يَفْدِي الْحَيَّ مَيِّتًا لَفَدَيْنَا
غَيْرَ أَنَّ الْقَضَاءَ حُجْمٌ وَمَا فِي
إِنَّمَا تِلْكَ الْمَنِيَّةُ كَأْسٌ
لَيْتَ قَلْبِي لَوْ صَارَ لِحَدِّ دَفِينِ
رُبِّ خَلٍّ أَتَى يُسَائِلُ عَنْهُ
عَنْ فَرَادِيسِ جَلْقٍ خُذْ يَمِينَا
الشَّارِيفَ الْحَسِيبَ ذَا النَّسَبِ الْبَا
حَايَزَ الْمَجْدِ وَالْفَضَائِلِ إِرْتِنَا
الْأَدِيبَ الْأَرِيبَ فَرَعَ مُجِبِّ الدِّ
جَهِيذُ الْأَلْسُنِ الثَّلَاثِ فَفِي كُلِّ
ذُو الْمَعَانِي الْمُخَدَّرَاتِ الْوَاتِي
فِي نِظَامٍ مِنَ الْبَلَاغَةِ يَخُوي
يَتْرُكُ الضِّدَّ لَا يُحِيرُ جَوَابَا
مَنْ أَتَى آخِرًا فَفَقَّ ابْنُ خَاقَا
خَطَفْتُهُ يَدُ الْمَمْنُونِ وَأَبْقَيْتُ
أَيْهَا السَّيِّدُ الَّذِي كَانَ يَزِدَا
كُنْتُ رِيحَانًا الَّذِي إِنْ شَمَمْنَا
لَيْتَ شِعْرِي مِنْ بَعْدِ تِلْكَ السَّجَايَا الـ
بِالنِّكَاتِ الْعِذَابِ وَالْأَذَى الْغَضَى
إِنَّ أَتَارَكَ الْحِسَانِ الْبَوَاقِي
رَاغَ عَنْهَا التَّعَالِيُّ وَقَدْ كَا
هُمْ شُهُودٌ عَلَى كَمَالِكَ وَالْفَضَى
وَيْحَ قَلْبِي قَدْ كُنْتُ أَهْدِيكَ مَذْحَا
وَصَدِيقِي لِخَلِّهِ قَالَ وَالْجَفَى
كُنْ خَلِيلِي عَلَى الْبُكَاءِ مُعِينَا
فُلْتُ قَرِطَ الْبُكَاءِ لَوْ كَانَ يُجْدِي
وَشَقَقْنَا قُلُوبَنَا مِثْلَ مَا شَقَّى

مَارَ شَطْرَيْنِ كُلِّ بَيْتٍ فَشَطْرُ
أَخَذَ يَنْزَرَةً وَشَطْرُ يَمِينَا
فَسَقَى اللَّهَ تُرْبَهُ ثُمَّ حَيًّا
هُ بِرُوحِ الْفُرْدُوسِ حَيًّا فَحَيًّا
كُلَّمَا عَنْ ذِكْرِهِ قُلْتُ بَيْتًا
هُوَ تَارِيخُ ذَا الْمَصَابِ يَوْيُنَا
رَجَمَ اللَّهُ سَيِّدِي وَعَزِيزِي
وَصَدِيقِي أَغْنَى الْخَلِيمِ الْأَمِينَا

Diri olan öleni feda edebilseydi, Emîn için aramızdaki en kıymetli kişileri feda ederdik.

Ancak kaza gerçekleşti ve elimizde ölümü defedecek hiçbir hile yoktur.

Ancak ölüm, hepimizin şarabından içeceği bir kadehtir.

Keşke kalbim, gömülü bir ölünün mezarı olsaydı; onu kaybetmek içimde gizli bir dert uyandırdı.

Nice onu soran dost geldi; ona, mutsuz ve üzüntülü olarak dön, diye cevap verdik.

Şam'ın bahçelerinden uzaklaş ve mükemmelliğin eşi olmuş kişi için ağla.

O; şerefli, saygın, üstün soylu ve şerefli sülalenin övünç kaynağıdır.

O, şeref ve faziletleri, cimriliğin görülmediği atalarından miras olarak elde eden biridir.

Usta edebiyatçı, Muhibbiddîn ailesinin dalı ve talebelerin ustası olan kişi için ağla.

Üç dilin ustasıdır (Arapça, Türkçe, Farsça) ve her birinde sanatlar meydana getirir.

O, kendisinden önce yeteneklilerin ele geçiremediği gizli kıymetli anlamların sahibidir.

O anlamlar, güzel sözlerden nefis inciler içeren bir belâgat düzeni içerisindedir.

Ona soru sorulduğunda öyle doğru cevap verir ki karşıtı düşünülemez; herkes susup kalır.

O, eski âlimlerden Hâfîb'in oğlunu ve İbn Hâkân'ı geçen sonradan gelen kişidir.

Ölüm eli onu kaçırdı ve içlerimizde gizlenen acıyı bıraktı.

Ey en kâmil toplulukların kendisiyle süslendiği efendi!

Sen bizim reyhanımızdın; onun kemalinden bir esinti kokladığımızda o esinti bizi kendimizden geçirirdi.

O güzel vasıflardan sonra kim bizi şefkat ile teselli edecek, keşke bilebilsem.

Tatlı latifeler, yumuşak edep ve güzel görünüş ile üzüntülüğü sevindirirdi.

Senin bıraktığın güzel eserler, alay edenlerin yutamadığı lokmalardır.

es-Şe'âlibî bile onlara erişememiştir; oysa o, telif ve yazımda son derece mahirdi.

Onlar, senin mükemmelliğine ve faziletine adil tanıklardır; ne iyi tanıklardır.

Kalbime yazık oldu; sana övgüyü hediye ederdim, sonra mersiye konu oldun.

Göz, bol gözyaşından dolayı kurumuşken bir arkadaş arkadaşına dedi ki:

“Dostum, ağlamada yardımcı ol ve gözyaşını pınar gibi akıt.”

Dedim ki: “Aşırı ağlamak işe yarasaydı gözlerden pınarlar akıttırdık.”

Ve kalplerimizi yararak açardık; şiirin, onun için üzüntülü kalbi yaraladığı gibi.

Böylece her beyit iki yarım oldu; bir yarım sola, bir yarım sağa geçti.

Allah toprağını sulasın ve arada sırada cennetin rüzgârı ile ona selam versin.

Ne zaman anılırsa, gerçekten o musibetin tarihi olan beyti söyledim.

Allah hocama ve değerli dostuma rahmet eylesin; sabırlı Emîn'i kastediyorum.

Abdülhay b. Ali b. et-Ṭavîl el-Hâl [Kâmil]

لَوْ أَسْمَعُوا نَاعِيكَ رَضَوِي إِذْ نَعَى
فَسَمًّا وَلَوْ تُلِيَتْ مَا تَزُكُ الْتِي
إِنَّ الْوَرَى لَوْ أَنْصَفُوكَ لَمَّا بَكُوا
أَمَّا أَنَا فَالِدَمْعُ جَفَّ وَهَذِهِ
قَدْ كَانَ عِلْمِي الطَّوْدُ مِنْ فَوْقِ النَّزَى
جُرَعْتُ كَاسَاتِ الْمَنُونِ وَبَعْدَهَا
لَوْ كُنْتُ تُفْدَى لَأَفْتَدَاكَ أُولُو النَّهَى
يَا غَايِبًا مُتَغَرِّبًا سِرٌّ لَا تَنْ
مِنْ فَوْقِ صَهْوَةِ ضَامِرٍ طُفَّ كُلُّ قُطْ
نَعْيِ الشَّرِيفِ الْعَالِمِ النَّذْبِ الَّذِي
عَلَامَةُ الدُّنْيَا وَقَاضِلُهَا وَمَنْ
طَلَّاحُ كُلِّ نَزِيَّةٍ لِلْفَضْلِ لَوْ
فُسِّ الْقَصَاحَةِ لَا يُقَاسُ بِهِ وَلَوْ
رُزُّ بِكَالِكِلِهِ أَنْخَ بِحَيِّنَا
مَنْ ذَا يُهَيِّي الْجَاهِلِينَ بِمَوْتِهِ
مَنْ لِلْقَصَاحَةِ وَالْبَلَاغَةِ بَعْدَمَا
فَسَقَى الْحَيَا جَدًّا تَضَمَّنَهُ الْحَيَا
وَعَلَيْكَ تَثَرَى كُلُّ أَنْ رَحْمَةً
ثُمَّ السَّلَامُ عَلَيْكَ تَحْمِلُهُ الصَّبَا

لَوْ أَسْمَعُوا نَاعِيكَ رَضَوِي إِذْ نَعَى
فَسَمًّا وَلَوْ تُلِيَتْ مَا تَزُكُ الْتِي
إِنَّ الْوَرَى لَوْ أَنْصَفُوكَ لَمَّا بَكُوا
أَمَّا أَنَا فَالِدَمْعُ جَفَّ وَهَذِهِ
قَدْ كَانَ عِلْمِي الطَّوْدُ مِنْ فَوْقِ النَّزَى
جُرَعْتُ كَاسَاتِ الْمَنُونِ وَبَعْدَهَا
لَوْ كُنْتُ تُفْدَى لَأَفْتَدَاكَ أُولُو النَّهَى
يَا غَايِبًا مُتَغَرِّبًا سِرٌّ لَا تَنْ
مِنْ فَوْقِ صَهْوَةِ ضَامِرٍ طُفَّ كُلُّ قُطْ
نَعْيِ الشَّرِيفِ الْعَالِمِ النَّذْبِ الَّذِي
عَلَامَةُ الدُّنْيَا وَقَاضِلُهَا وَمَنْ
طَلَّاحُ كُلِّ نَزِيَّةٍ لِلْفَضْلِ لَوْ
فُسِّ الْقَصَاحَةِ لَا يُقَاسُ بِهِ وَلَوْ
رُزُّ بِكَالِكِلِهِ أَنْخَ بِحَيِّنَا
مَنْ ذَا يُهَيِّي الْجَاهِلِينَ بِمَوْتِهِ
مَنْ لِلْقَصَاحَةِ وَالْبَلَاغَةِ بَعْدَمَا
فَسَقَى الْحَيَا جَدًّا تَضَمَّنَهُ الْحَيَا
وَعَلَيْكَ تَثَرَى كُلُّ أَنْ رَحْمَةً
ثُمَّ السَّلَامُ عَلَيْكَ تَحْمِلُهُ الصَّبَا

Ölüm haberini veren kimsenin söylediği şey Raḍvâ Dağı'na dinletilseydi, yarılmış hâlde güçsüz düşüp toprağa eğilirdi.

Yemin ederim ki övülmüş davranışların kayaya söylenseydi, “Biz Allah’a aidiz ve O’na döneceğiz.” deyip ağlardı.

İnsanlar onun hakkını vermiş olsalardı gözyaşı ile ağlamazlardı; aksine acıyarak ruhlarını verirlerdi.

Ama benim gözyaşım kurudu ve bunlar, isteyerek harcadığım ruh damlalarıdır.

Yüksek dağı toprağın üstünde bilirdim; sonra toprağın altına bırakılan yüce dağı gördüm.

Ölüm kadehlerini içirildin; sonra bize kederlerle dolu kadehleri içirdin.

Feda edilseydin akıl sahipleri senin uğruna ruhlarını feda ederlerdi; ama bununla istediğimizi karşılayacak bir şey bulamadık.

Ey terennüm ederek giden kişi! Yürü, yavaşlama; geniş çölleri, boş alanları ve ıssız arazileri geç.

Hafif atın sırtında bütün memleketleri dolaş ve dinle; dinlemiş olmana feda olurum.

Şerefli âlimin, ihtiyaçları karşılamada hızlı olanın ve yetişkin olmadan önce faziletleri elde edenin ölüm haberini dinle.

Dünyanın âlimi ve seçkini odur; beşikteyken cehalet bulutlarının üzerinden temizlenmiştir.

Faziletin bütün dağ yollarına gayretle çıkmıştı; onda bulutlar geçse parçalanırdı.

Fesahatin en iyi bilenidir; onunla karşılaştırılmaz. Onunla telaffuzda yarışan beceriksiz olurdu.

Göğsünün ağırlığıyla mahallemize çöken bir musibet geldi; birlik dağıldı, sıkıntı ve acılar ise bir araya toplandı.

Bu durumda kim cahillere onun ölümünü tebrik edecek? Ya da kim dini ve dünyayı teselli edecek?

Fesahat ve belâgatin yetkilisi, kendisini çağırana (ölüme) icabet edip gittikten sonra fesahat ve belâgate kim kaldı?

Yağmur, hayâ içeren bir mezarı suladı; sen de öldüğün yerde faziletin ile sulandın.

Her zaman sana ardı ardına rahmet olsun; rahmet sana yatak olduğunda bedenini kuşatsın.

Sonra sana, şabâ rüzgârı ile taşınan selam olsun; rüzgâr o selamı, güzel kokusu yayılınca misk gibi getirsin

Zeynüddin b. Sultân [Tavîl]

هُمَامٌ حَوَىٰ عِلْمًا وَحَازَ فَضَائِلًا بِتَأْلِيفِهِ قَدْ شَرَّفَ الْوَقْتَ وَالنَّادِي
أَدِيبُ الْوَرَى دَارَتْ كُؤُوسٌ حَدِيثِهِ فَرَوْتُ ظَمًا الْمُغْتَلَّ فَضْلًا عَنِ الصَّادِي
أَمِينُ النَّأَا خَانَ الزَّمَانُ بِفَقْدِهِ فَأَبْكَى دَمًا مِنْ حَرِّ قَلْبٍ وَأَكْبَادِ
وَمُذْ حَلَّ فِي الْأَرْمَاسِ لَاحَ لِي الرَّثَا لِيُصْنَعِي سَمَاءًا حَاضِرًا كَانَ أَوْ بَادِي
فَزِدْ وَاجِدًا فِي الْعَدِّ وَاحْسِبْ مُؤَرَّخًا أَمِينُ الْمُحِبِّي قَدْ رَقَى جَنَّةَ الْهَادِي

Yiğit bir kimseydi; ilmi kuşatmış, faziletleri elde etmişti. Telifleriyle zamanı ve meclisleri şerefleştirmişti.

İnsanların edibiydi; sohbetinin kadehleri dolaşmış, böylece hem hastanın hem de susuzun susuzluğunu gidermişti.

Övgünün eminiydi; onun kaybıyla zaman hainlik etmiş, yüreklerin ve ciğerlerin hararetinden kan ağlatmıştı.

Kabirlere yerleştiğinden beri mersiye bana görünür oldu; ister hazır bulunsun ister uzakta olsun, herkes onu dinlemek için kulak kesilmektedir.

Sayıya bir ekle ve tarih düşürerek hesapla: “Emîn el-Muhibbî, el-Hâdî’nin cennetine yükseldi.”

وَنَوَائِبُ مِنْهَا الْحَشَا تَتَقَطَّرُ
وَفِرَاقُ الْإِفِّ نَارُهُ تَنْسَعَرُ
بُرْدُ الشَّيَابِ وَكُلُّ رَوْعٍ يُنْشَرُ
يَفْتَرُ عَنْ فَرْعٍ وَلَكِنْ يَغْدِرُ
مَحْنًا يَشِيْبُ لَهَا الْوَلِيدُ الْأَصْغَرُ
فَهُوَ الَّذِي كَالصِّلِ كَانَ مُحَذَّرُ
وَلَطَالَمَا قَدْ بَتَّ مِنْهُ أَحْزَرُ
وَمَضَى وَخَلَفَ مُهْجَةً تَتَقَطَّرُ
مَلَكُ الْعُلَا وَبِهِ الْمَعَالِي تَفْخَرُ
فِي الْخَافِقَيْنِ فَضَائِلُ لَا تُخْصَرُ
تُنْشِي الْبَدِيعَ وَلِلنَّوَظِرِ تَسْحَرُ
لِأُولَى النُّهَى أَبْكَارُ فِكْرِ تُؤَثَّرُ
مِنْ أَهْلِ الْقَضَائِلِ مَعْشَرُ
لَقَدْتُهُ مِنْ قَبْلِهِ أَنَّ الْجِبَالَ تُسَيَّرُ
أَنَّ الْأَهْلَةَ وَالْكَوَائِبَ تُقْبَرُ
وَاحَرَّ قَلْبِي وَالْحَوَاثِ تَكْثُرُ
خَطْبُ فَلَمْسَى بَعْدَهُ لَا يَشْعُرُ
لِسَوَاهُ لَمْ يَبْقَ ثَنَاءٌ يُذْكَرُ
مَعْنَى يُنْظَمُ أَوْ عُقُودُ تُنْثَرُ
يَتَطَاوُلُ الْجَوْرَا بِفَهْمٍ يَقْصُرُ
كَالْمُبْتَغِي الْعَنْقَاءَ فِيهَا يَظْفَرُ
مَهْلًا فَفِي ذَا الْيَوْمِ قَامَ الْمَحْشَرُ
وَالْفَضْلُ أَمْسَى بِالتُّرَابِ يُعْفَرُ
وَعَدَا سَحَابُ الْعَفْوِ فِيهِ يُمَطَّرُ
تَشْكُو الْفِرَاقَ وَمَا تَوَالَى الْأَعْصَرُ

خَطْبُ الْمِّمِّ وَأَدْمَعُ تَتَقَطَّرُ
وَجَلِيلُ رُزْءٍ قَدْ أَثَارَ لَوَاعِجًا
وَمُصِيبَةٌ يُطَوَّى لِشِدَّةِ هَوْلِهَا
فَاعِنُ أَخِي عَلَى الزَّمَانِ وَلَمْ يَزَلْ
وَيُرِيكَ مِنْ وَقَعِ الْحَوَاثِ وَالرَّدَى
لَا تَغْتَرِرُ إِنْ سَأَلَمْتُكَ فِعَالِهِ
يَا طَالَمَا قَدْ كُنْتُ أَخْشَى خَطْبَهُ
حَتَّى رُمِيتُ بِفَقْدِ بَدْرٍ كَامِلٍ
ذَلِكَ الْأَمِينُ الْبَارِعُ النَّذْبُ الَّذِي
نَسَلُ الْمَيَامِينِ الْكَرَامِ وَمَنْ لَهُمْ
الْجَهْدُ النِّخْرِيرُ مَنْ أَقْلَامُهُ
يَا طَالَمَا أَهْدَتْ بَدَائِعُ وَشْيِهِ
أَسْقَا عَلَيْهِ لَوْ يُقْدَى بِالْأَرْوَاحِ
مَا كُنْتُ أَحْسَبُ وَالْحَوَاثِ جَمَّةٌ
كَلَّا وَلَا مِنْ قَبْلِ وَقَعِ جَمَامِهِ
يَا لَهْفِ نَفْسِي كَيْفَ أَنْعَمَ بَعْدَهُ
أَمْ كَيْفَ يَرْثِيهِ امْرُؤٌ قَدْ مَسَّهُ
هَذَا الَّذِي أَوْصَافُهُ مِلْءُ الدُّنَا
كَلَّا وَلَا أَبْقَتْ بَدَائِعُ فِكْرِهِ
هَيْهَاتَ قُلْ مِنْ بَعْدِهِ لِمَنْ ارْتَقَى
حَلَوْتُ أَمْرًا جَلَّ يُذْرِكُ بَعْضُهُ
يَا دَافِئِيهِ وَالْكَمَالِ جَمِيعِهِ
كَسَفَتْ شُمُوسُ الْعِلْمِ بَعْدَ فِرَاقِهِ
فَسَقَى ضَرِيحًا ضَمَّهُ صَوْبُ الرِّضَا
مَا نَاحَتْ الْوَرْقَاءُ فَوْقَ أَرِيكَةِ

Büyük bir felaket baş göstermiş, gözyaşları damla damla akmaktadır; yüreği parçalayan musibetler ise kalbi sarsmaktadır.

Kalbi acılarla tutuşturan büyük bela, ateşi alevlenen dosttan ayrılıktır.

Öyle bir musibet ki dehşetinin şiddetinden gençliğin elbisesi dürülmekte ve korku her yana yayılmaktadır.

Ey kardeşim! Zamana karşı yardımcı ol. Çünkü zaman önce güzel yüzünü göstermekte, ardından ise ihanet etmektedir.

Ölüm ve büyük hadiseler, küçük çocuğun saçına ak düşürecek derecede sıkıntılar göstermektedir.

Zamanın davranışları seninle barışmış görünse de ona aldanma; çünkü o, uyuşmuş bir kobra gibidir.

Felaketinden ne kadar uzun süre korktum ve insanları ondan ne kadar sakındırdım!

Dolunayın kaybolmasıyla beni vuruncaya kadar o gitti ve arkasında parçalanmış canlar bıraktı.

O; emin, maharetli, asil ve yücelik sahibiydi. Yücelik onunla gurur duymaktadır.

Doğuda ve batıda sayısız iyilikler yapan, cömert ve bereket sahibi insanların evladıdır.

O, kalemiyle güzellikler meydana getiren ve bakışları kendisine hayran bırakan zeki, büyük bir âlimdi.

Uzun süre onun ortaya koyduğu güzellikler, akıl sahiplerine eşi benzeri görülmemiş faydalı fikirler vermiştir.

Onun için ne kadar üzgünüm; keşke fazilet ehli bir topluluk canlarını ona feda etseydi.

Musibetler çoktur; ancak dağların yerinden oynatılacağını sanmazdım.

Onun ölümü gerçekleşmeden önce hilallerin ve yıldızların gömüleceğini de düşünmezdim.

Ondan sonra nasıl bir şeyden memnun olabilirim? Yazık bana! Olaylar çoğaldıkça kalbim daha da acımaktadır.

Başına bela geldikten sonra duygusuz kalan kişi ona nasıl mersiye yazabilir?

Bu dünyada vasıflarıyla tanınan böyle bir kişiden sonra başkası için söylenecek güzel söz kalmamıştır.

Onun fikir harikaları, nazmedilecek bir mana ve dizilecek bir gerdanlık bırakmamıştır.

Ondan sonra gelen sınırlı anlayış sahibine, İkizler burcuna yükselse bile şöyle denilir: “Ne imkânsız bir işe kalkıştın!”

Çünkü sen, ulaşılması güç olanın küçük bir kısmını bile elde etmeyi denedin; bu, Ankâ kuşuna ulaşmak isteyen kimse gibidir.

Ey onu ve mükemmelliği birlikte toprağa verenler! Acele etmeyin; bugün bizim için mahşer günüdür.

Onun vedasından sonra ilmin güneşi tutulmuş ve fazilet toprağa bulanmıştır.

Rahmet rüzgârı onu içinde bulunduran kabri sulasın ve af bulutları üzerinde yağmur gibi yağsın.

Güvercinler sedirler üzerinde ayrılıktan şikâyet ederek ötüştükçe ve çağlar birbirini takip ettikçe...

Mustafa b. Ahmed et-Terzî [Kâmil]

تُضْنِي الْقُلُوبَ بِخُرْقَةٍ وَتَأْلِمُ
تَعَبَ الْحَزِينِ وَلَا هَنَا الْمُتَنَعِمِ
بِالنَّاسِ فِي خَالَاتِهِ كَالْأَزَقِمِ
فِي ضِمْنِهَا غَدْرُ الْخُقُودِ الْمُكْتَمِ
مَا كُنْتُ لِلْأَلَامِ بِالْمُتَقَقِمِ
فَالْعَيْشُ غَيْشُ الْعَارِفِ الْمُسْتَفْهِمِ
وَعَظَ الزَّمَانِ مِنَ الْقَضَاءِ الْمُبْرَمِ
بُسْكُونِ جَاشٍ مِثْلَ جَاشِ الضَّيْعِ
فِي حِصْنِ صَبْرٍ لَيْسَ بِالْمُتَهَيِّمِ
يَوْمَ الْهِيَاجِ أَقُولُ دُونَكَ قَلْبِي
لِهَوَى الصَّدِيقِ وَكَانَ كَالْمُسْتَعْدِمِ
فِي النَّاسِ قَطْعًا لَا بِكَيْفٍ وَلَا لِمِ
مَنْ قُبِحَ ذَنْبٌ فَوْقَ ذَنْبِ الْمُجْرِمِ
أُزْرَى دُمُوعُ الْعَيْنِ مِنْ قَانِي الدِّمِ
مِلءُ الْبِلَادِ مِنَ التَّنَاءِ الْأَعْظَمِ
زَاكِي الْجُدُودِ إِلَى الْفَخَارِ الْأَقْدَمِ
بِالْإِقْتِرَاحِ كَغُرَّةٍ فِي أَذْهِمِ
جَمْعِ الْكَمَالِ عَنِ الْخُطَامِ الْمُحْطَمِ
دَنَسُ الْبَخِيلِ وَعَاشِ غَيْرِ مُذَمِّمِ
مُتَنَزِّدَاتٍ مِثْلَ نَظْمِ الْأَنْجُمِ
تُزْرِي عَلَى زَهْرِ الرُّبَا الْمُتَبَيِّمِ
وَحَوَى الْعُلُومِ بِخُبْرَةٍ وَتَعْلَمِ
حَتَّى أَبَانَ لَهَا اتِّضَاحَ الْمُبْهِمِ
سَلِمَتْ عَلَى مَرِّ الْمَدَى لَمْ تُغْدِمِ
نَطِسَ بِأَنْوَاءِ الْكَلَامِ الْمُفْخَمِ
بِالْفَضْلِ عَامِرَةُ الْبِنَاءِ الْمُعْظَمِ

وَفُغِ الْحَوَادِثُ فَوْقَ وَفُغِ الْأَسْهُمِ
إِنَّ اللَّيَالِي لَا يُدْمِنُ عَلَى الْمَدَى
وَالدَّهْرُ فِي أَطْوَارِهِ مُتَلَاعِبٌ
مُسْتَسْتَرٌّ يُبْدِي الصَّدَاقَةَ لِلْوَرَى
فَلَوْ اعْتَبَرْتَ بَعْثِينَ فِكْرَكَ فِعْلُهُ
هَبْ مِنْ زَمَانِكَ لِلتَّفَكُّرِ بُرْهَةً
كُنْتُ الْجَدِيرَ بِنُصْحِ نَفْسِكَ لَوْ تَعَيَّ
إِيَّيَ لِأَصْبِرُ لِلْخُطُوبِ تَجَلِّدًا
وَأَلَاقِهَا بِمَجَنِّ زُهْدِي دَارِعًا
وَأَقْجِمُ النَّفْسَ الشَّدَائِدَ وَالْبَلَا
قَلَّ الْكَرِيمُ بِنَفْسِهِ وَبِمَالِهِ
فَعَنَ الْمَصَائِبِ لَا تَكُنْ مُسْتَخِيرًا
تَعَسَا لِفِعْلِ النَّائِبَاتِ وَمَا جَانَتْ
خَطْبٌ لَوْ اعْتَبَرَ الْأَيْبُ مُصَابَهُ
هَذَا الْمُجِيبِي قَدْ قَضَى وَكَمَالَهُ
فَرَزَّ نَمَاهُ مِنَ الْمَعَالِي مَحْتَدٌ
أَعْيَى الزَّمَانِ بِكُلِّ مَعْنَى نَادِرٍ
وَمَضَى كَرِيمَ النَّفْسِ غَايَةً إِرْبَهُ
بِنَقِي عَرَضٍ طَاهِرٍ مَا شَانَهُ
جَكْمُ كَمُنْبَلِجِ الصَّبَاحِ إِضَاءَةً
أَنْشَأَ وَوَشَّى فِي الْبَدِيعِ بَدَائِعًا
نَطَقَ الْفَصَاحَةَ وَهُوَ طِفْلٌ يَافِعٌ
وَأَقْتَدَا مِنْ أَقْصَى الْبِلَادِ شَوَارِدًا
لَهْفِي عَلَى تِلْكَ الْفَضَائِلِ لِيَتَّهَى
نَدْبٌ عَلَى نَظْمِ الْبَدَائِهِ قَادِرٌ
فَلْتَبْكِهِ تِلْكَ الدَّوَابِينِ الَّتِي

بِمَدَامِ حُمِرِ كَلُونِ الْعُنْدِ
بِتَرَاكِمْ الْفَضْلَا وَكُلِّ مَفْخَمِ
بِفَصِيحِ لَفْظِ لَيْسَ بِالْمُسْتَعْجِمِ
بِعَجَائِبِ عَنْ فَضْلِ كُلِّ مُتَرْجَمِ
أَضَحَتْ لَهُ كُلِّ الْمَنَاقِبِ تَنْتَمِي
تِلْكَ الْمَحَاسِنِ بِالتُّرَابِ الْمُقْتَمِ
حَتَّى يُصَاحِبَ مُنْجِدًا مَعَ مُثْنِهِمْ
قَالَ اللَّهُ يَمْنَحُهَا جَزَاءَ الْمُنْعَمِ
يُهْدِي إِلَيْكَ لَطَائِفًا مِنْ مُكْرَمِ
مِنْ طَيِّبِ رُوحٍ تَحَلُّنِ وَتَرْحُمِ
تَهْمِي عَلَيْكَ مِنَ الْعَمَامِ الْمُزْرَمِ

لَوْ تَسْتَطِيعُ تِلْكَ السُّطُورُ لَأَمَجَّيْتُ
نَفَحَتْ مَنَائِحُهُ الَّذِينَ تَقَدَّمُوا
حَتَّى أَبَانتَ عَنْ مَنَاقِبِ فَضْلِهِمْ
أَتْنَى عَلَى تِلْكَ الْمَكَارِمِ مُخْبِرًا
لَيْتَ اللَّيَالِي لَا عَدَّتْنَا فِي الَّذِي
هَيْهَاتَ أَوْذَى وَالْمَنَآيَا غَيْرَتْ
لِكِنَّهُ أَبْقَى الْجَمِيلِ مِنَ النَّأَا
فَكَسَاكَ مِنْ حُلِّ الْجَنَانِ مَوَاهِبًا
وَهَمَى عَلَى ذَاكَ الضَّرِيحِ حَيَا الرِّضَا
أَبَدًا وَتَنَفَّحَ تُرْبَ قَبْرِكَ نَسْمَةً
وَسَقَاكَ عَنْ دَمْعِ الْأَسَى سُخْبَ السَّمَاءِ

Olayların etkisi, okların etkisinden daha fazladır; acımakla ve yanmakla kalpleri yormaktadır. Geceler, bolluk içinde olanın mutluluğunu ve üzüntülünün yorgunluğunu sonsuza kadar sürdürmez.

Zaman, değişen hâlleri içinde insanlarla yılan gibi oynayıp durmaktadır.

Zaman, insanlara arkadaşça davranan ve içinde kincinin ihanetini saklayan gizli bir varlık gibidir.

Davranışlardan fikrinle ibret alsaydın, suçlara atılan biri olmazdın.

Zamanından tefekkür için kısa bir süre ayır; çünkü hayat, soran ve bilen kişinin hayatıdır.

Geri alınmaz kazadan anlaşılan zamanın öğüdünü kavrarsan, kendine nasihat vermede en uygun kişi olurdun.

Felaketlere cesurca sabrederim; aslanın sarsıntısı gibi nefsim sakinlik içindedir.

Zühdümün kalkanı ve zırhıyla ona karşı gelirim; çünkü yıkılmayan sabır kalesinin içindeyim.

Kargaşa gününde nefsimi belaya ve felaketlere sürer, ona “Haydi, ilerle!” derim.

Arkadaşı uğruna nefsiyle ve malıyla cömert davranan kişi azaldı, neredeyse yok oldu.

İnsanlar arasında felaketler hakkında “Nasıl?” ve “Niçin?” diye soru sorma.

Felaketlerin yaptıklarını ve suçlunun kabahatinden daha büyük kabahatleri yok olsun.

Öyle bir durumdur ki akıllı biri onun belasından ibret alsa, koyu kırmızı kandan gözyaşları akıtırdı.

Bu el-Muhibbî vefat etti. Memleketler, onun mükemmelliğinin en yüce övgüsüyle doludur.

*Yüce bir kökten beslenip yükselen bir daldır; soyu temizdir ve en eski şerefe dayanır.
Her türlü nadir anlamla zamanı aciz bıraktı; tıpkı siyah bir atın alnındaki beyazlık gibi.
Onun nefsi şerefli bir şekilde yoluna gitti; amacı, parçalanan enkazdan mükemmelliği yaratmaktı.
Tertemiz ve lekesiz bir onura sahipti; cimrinin kırı ona hiç bulaşmadı, ayıplanmadan yaşayıp gitti.
Hikmetleri, aydınlatmada sabahın doğuşu gibiydi; yıldız dizileri gibi birbiriyle uyumlu ve düzenliydi.
Bedî' ilminde nice şaheserler kurup işledi; öyle ki bunlar, gülümseyen tepelerin çiçeklerini bile gölgede bırakırdı.
Henüz genç bir çocukken fasih konuştu; tecrübe ve öğrenimle ilimleri bünyesinde topladı.
En uzak beldelerden bile kaçıp giden ilimleri çekip aldı; öyle ki kapalı olanı açık hâle getirdi.
Ah o faziletler! Keşke zamanın geçişiyle yok olup gitmeselerdi.
Faziletli, bedihe yoluyla şiir nazmedebilen; bozuk ve kusurlu sözlerin illetlerini bir tabip gibi bilen bir ilim sahibiydi.
O büyük yapıyı faziletle dolduran divanlar onun için ağlasın.
Eğer o satırlar buna güç yetirebilseydi, koyu kırmızı renkteki gözyaşlarıyla silinirdi.
Onun ihsanları, fazilet sahiplerinin ve yücelerin tercümeleriyle kendinden önce gelenleri de kuşattı.
Öyle ki onların faziletlerini, yabancılıktan uzak ve fasih bir dille ortaya koydu.
Tercüme edilen her kişinin faziletlerini, hayranlık uyandıran ayrıntılarla övdü.
Keşke geceler, bütün faziletlerin kendisine nispet edildiği bu kişiyi bizden almasaydı.
Ama heyhat! Ölüm gelip o güzellikleri karanlık toprağa gömdü.
Ancak o, güzel övgüyü kalıcı kıldı; ta ki bu övgü Necidli ve Tihâmeli insanlarla dolaşsın.
(Doğudan batıya kadar onunla birlikte anılmaya devam etsin.)
Sana cennet hüllerinden nice nimetler giydirdin; çünkü Allah, iyilik edenlerin karşılığını verendir.
İkram eden Allah'tan bir lütuf olarak, o mübarek türbenin üzerine rıza yağmuru daima yağsın.
Merhamet ve şefkat dolu bir ruhun kokusuyla kabrinin toprağına bir esinti essin.
Gökyüzünün bulutları, gözyaşları yerine seni sulasın. Şimşekli bulutlardan üzerine yağmur yağsın.*

Su'ûdî el-‘Abbâsî el-Mütenebbî [Tavîl]

لَأَنَّكَ أَسْمَى فِي الْكَمَالِ وَأَشْرَفُ
وَزَهْرُ الْمَعَالِي مِنْ رِيَاضِكَ يُقْطَفُ
مَحْيَاكَ أَضْحَتْ بِالْمَدَامِجِ تَذْرَفُ
فَكَادَتْ شُمُوسُ الْأَفَقِ بَعْدَكَ تُكْسَفُ
بِثُوبِ جَدَادٍ وَالْمَسْرَّةِ يَأْتَفُ
إِذَا مَا شَذَاهَا فَاحَ فَالطَّيْبُ يَعْرِفُ
أَرْقَ مِنْ السِّحْرِ الْحَلَالِ وَالطَّفِ
كُؤُوسَ قَوَافٍ ضَمَّنَ ذَلِكَ قَرَقَفُ
يَمُنُّ بِهَا الدَّهْرُ الْخَوُوءُ وَيَعْطِفُ
رُبُوعًا بِهَا وَرُقُ الْمَسْرَةِ تَهْتَفُ
وَصَبْرًا لِرُزْءِ بَعْضُهُ لَيْسَ يُوصَفُ
فَمَا لِأَمْرِي عَمَّا مَضَى اللَّهُ مَصْرَفُ
تَنَاءَى وَأَبْقَى لِي حَشَا تَلْهَفُ
تَنُوحُ عَلَى إِلْفٍ لَهَا وَتَرْقُرُ
عَلَى فَقْدِ إِنْسَانٍ بِهِ الْفَخْرُ يَشْرَفُ

عَلَيْكَ الْمَعَالِي لَا عَلَى الْبَدْرِ تَأْسَفُ
وَقَدْ كُنْتَ قَرْدًا فِي الْمَكَارِمِ وَاجِدًا
وَفِيكَ عُيُونُ الْفَضْلِ قَرَّتْ وَمَذْنَأَى
نَأَيْتَ فَبَدْرُ التِّمِّ غَابَ سَنَاؤُهُ
فَلَا غَرَوْ أَنْ الدَّهْرَ بَعْدَكَ يَزْتَدِي
أَيَا رَوْضَةَ الْأَدَابِ كَمْ لَكَ نَفْحَةٌ
وَكَمْ لَكَ فِي قَنِ الْبَدِيعِ بَدَائِعُ
وَبِغْرِ مَعَانٍ قَدْ أَدَارَتْ عَلَى النَّهَى
فَهَلْ لِلْمُجَبِّي بَعْدَ أَنْ سَارَ أَوْبَةٌ
يَمِينًا لَقَدْ هَدَّتْ مَوَاقِعُ خَطْبِهِ
فَخَلَّ خَلِيلِي مَا تَرُومُ مِنَ الْمُنَى
وَسَلِّمْ إِلَى مَوْلَاكَ فِي كُلِّ حَالَةٍ
وَقُلْ رَحْمَةُ الرَّحْمَنِ تَسْقِي ضَرِيحَ مَنْ
مَدَى الدَّهْرَ مَا وَرَقَاءَ بَانَتْ مِنَ الْجَوَى
وَأِنْسَانٌ عَيْنَ الْمَجْدِ ذَابَ مِنَ الْأَسَى

Dolunaya değil, sana üzüliür yücelikler; çünkü sen mükemmellikte daha yüce ve daha şereflişin.

Cömertlikte tektin ve benzersizdin. Yüceliğin çiçekleri senin bahçenden koparılıyordu.

Faziletin gözleri sende huzur buldu. Yüzün uzaklaşınca o gözler gözyaşlarıyla dolup taşı.

Uzaklaştın diye dolunayın ışığı kayboldu. Senden sonra ufku güneşleri tutulmuş gibi oldu.

Senden sonra zamanın yas elbisesi giymesi ve mutluluğu istememesi şaşılacak bir şey değildir.

Ey edebiyatın bahçesi! Ne çok esintin vardır ki kokusu yayılınca ıtır yayılır.

Bedî‘ sanatlarda, helal sihirden daha zarîf ve daha ince ne çok harikaların vardır!

Akl sahiplerine, kaşiyelerden yapılmış ve şarap ihtiva eden kadehler gibi ne çok yeni anlamların vardı.

el-Muhibbî gittikten sonra, vefasız zamanın kendisiyle merhamet edecek bir dönüşü var mı?

Yemin olsun ki onun musibetinin etkisi, sevinç güvercinlerinin ötüştüğü mekânları yıktı.

Ey dostum, ulaşmayı arzuladığın emelleri bir kenara bırak ve bir kısmı bile tasvir edilemeyen bu musibete sabret.

Her hâlde Rabbine teslim ol; çünkü hiçbir insanın Allah’ın takdirinden başka bir yolu yoktur.

Ve de ki: “Rahmân’ın rahmeti, uzaklaşan ve bana özlem dolu bir kalp bırakanın mezarını sulasın.”

Sonsuza dek, dostu için ağlayıp çırpınan güvercin hasretten yanıp uzaklaştığında...

Övüncü şereflendiren kişinin kaybı yüzünden yüceliğin içi kederden eridiğinde...

بَصَوْتِهِ يَصْدَعُ الْخَلَائِقُ
 تُذِيقُنَا خَمْرَةَ الْبَوَائِقُ
 وَسَهْمُهُ لَا يَزَالُ رَاشِقُ
 فِرَاقَكَ الْخِلِّ وَالْمُصَادِقُ
 بِهِ صُرُوفُ الرَّدَى لَوَاجِقُ
 بِإِثْرِهِ تَذْهَبُ الصَّوَاعِقُ
 عَلَى ذُرَاهَا الْغُرَابُ نَاعِقُ
 تَشْيِبُ مِنْ هَوْلِهِ الْمَفَارِقُ
 كَمَالِ مُسْتَحْسِنِ الْخَلَائِقُ
 مُتَيِّمًا كَالْغَرِيبِ وَامِقُ
 مَغَارِبِ الْأَرْضِ وَالْمَشَارِقُ
 وَطَلَعَةُ الْبَدْرِ فِي الْغَوَاسِقُ
 بِرُقْعَةِ الْكَوْنِ كَالْبَيَاقِقُ
 بِأَنَّهُ فِي الْفُقُورِ حَازِقُ
 وَخَلَّتْ سُوقَ النَّفَاقِ نَافِقُ
 غَدَا عَلَى الْأَوَّلِينَ سَابِقُ
 وَجَاءَ بِالْمَقْصَدِ الْمُطَابِقُ
 أَزَالَ عَنْ وَجْهِهِ الْعَوَالِقُ
 كَمَا نَسِيْمُ الصَّبَاحِ رَائِقُ
 عَنْ فَضْلِهِ أَصْبَحَتْ نَوَاطِقُ
 بِأَنَّهُ زَهْرَةُ الْحَدَائِقُ
 نَعْنُهُ مِنْ قَبْلِ أَنْ يُفَارِقُ
 رَثَاهُ مِنْ دَمْعِهِ عَقَائِقُ
 سِوَاهُ فِي النَّاسِ لَا يُرَافِقُ
 أَمُوثُ بِالْحُزْنِ فِي الْمَضَائِقُ
 تَفُوقُ بِالْهَلِّ كُلَّ وَادِقُ
 وَلَاخَ بِالْأَبْرَقَيْنِ بَارِقُ

مَا فَوْقَ خَطِّبِ الْمَثُونِ طَارِقُ
 وَلَا سِوَى الْكُؤُسِ الْمَنَائِيَا
 وَغَيْرُ سَهْمِ الْمَثُونِ يُغْيِي
 وَكُلُّ رُزْءٍ يَهُونُ إِلَّا
 فَخْلِنِي مِنْ لَذِذِ عَيْشِ
 فَلَيْسَ بِالرَّيِّ كُلُّ غَيْثِ
 وَلَا صَفَاءٍ بِظِلِّ دَارِ
 الصَّابِرِ بِاللَّهِ فِي مُصَابِ
 مُصَابِ تَاجِ الْفَخَارِ طَرُزُ الْ
 مَنْ خَلَفَ الْفَضْلَ فِي الْبَرَائِيَا
 وَمَنْ بَكَتْ حَسْرَةً عَلَيْهِ
 مَوْلَى هُوَ الشَّمْسُ فِي الْمَعَالِي
 كَأَنَّهُ الشَّمَاهُ حَيْثُ كُنَّا
 فَقُلْ لِمَنْ يَدْعِي بِجَهْلِ
 حَسِبْتُ أَنَّ الْفُضُولَ فَضْلُ
 أَتَى تُجَارِي أَخَا كَمَالِ
 كَمْ مُشْكِلٍ حَلَّهُ سَرِيعًا
 وَكَمْ عَوِيصٍ مِنَ الْمَعَانِي
 وَكَمْ أَتَى فِي رَقِيقِ نَظْمِ
 وَكَمْ لَهُ مِنْ مُؤَلَّفَاتِ
 وَ "نَفْحَةُ الطَّيِّبِ" مِنْهُ دَلَّتْ
 يَا وَيْحَ مَنْ بَعْدَهُ عُلُومُ
 وَيَا شَقًّا حَالِ كُلِّ فَرٍّ
 قَدْ أَقْسَمَ الْمَجْدُ يَوْمَ وَلَى
 وَقَالَتْ الْمَكْرُمَاتُ دَعْنِي
 عَلَيْهِ مَنِّي تَرْخُمَاتُ
 مَا نَاحَتْ الْوُزُقُ فِي الرُّوَابِي

*Ölüm felaketinden daha büyük bir musibet yoktur; sesiyle bütün kâinatı sarstır.
Bize bela şarabını tattıran, ölüm kadehlerinden başka bir şey değildir.
Ölümün okunun karşısında her şey aciz kalır; onun oku ise daima isabetlidir.
Dostundan ve arkadaşından ayrılman dışında her musibet kolaylaşır.
Öyleyse beni, ölüm felaketlerinin ardı ardına geldiği tatlı yaşamdan uzak tut.
Ardından yıldırımlar gelen her yağmur, bereket veren bir yağmur değildir.
Karganın üzerinde öttüğü bir evin gölgesinde huzur yoktur.
Saçları ağartan musibet karşısında Allah 'a dayanarak sabretmek gerekir.
Bu, fazilet tacının, mükemmelliğin başının ve güzel ahlaklı kişinin musibetidir.
İnsanlar arasında ondan sonra fazilet kaldı; garip ve seven bir âşık gibi tutkun bir hâlde.
Ona hasretle yeryüzünün doğusu ve batısı ağladı.
Öyle bir efendidir ki yücelikte güneş gibidir; karanlık gecelerde ise dolunayın doğuşu gibidir.
Biz, kâinat satrancında piyon gibiydik. O ise şah gibiydi.
Cehaletle kendisini ilimlerde üstün görene de ki:
“Sen gereksizliği fazilet sandın. İkiyüzlülüğün pazarını kazançlı zannettin.”
Öncekilerin hepsini geride bırakmış bir kemal sahibine nasıl yetişebilirsin?
Nice zor meseleyi çabucak çözdü ve maksada uygun olanı ortaya koydu.
Nice karmaşık anlamın yüzündeki engelleri kaldırıp attı.
Ne kadar zarif dizeler söyledi; sabah esintisi gibi saf.
O kadar çok eseri vardır ki hepsi onun faziletini dile getirir oldu.
Nefhatü 't-Tîb eseri, onun bahçelerin en seçkin çiçeği olduğunu göstermektedir.
Yazıklar olsun ondan sonra ilimlerin hâline; onu ayrılmadan önce bile ağıtlarla andı.
Her ilmin hâline yazıklar olsun ki onu yakut gözyaşlarıyla ağıtlarla andı.
O gittiği gün yücelik yemin etti: “Artık insanlar arasında ona denk kimse yoktur.”
Onun gittiği gün erdemler dedi ki: “Beni bırak, zorluklarda kederden öleyim.”
Ona benden öyle rahmetler olsun ki her sağanak yağmurunu aşan bir bollukla yağsın.
Ebrekayn 'de yıldırım gürledikçe, tepelerde güvercin inledikçe...*

Muhammed el-Maḥmûdî [Kâmil]

وَعُيُونُهُ مِنْ أَجْلِ فَقْدِكَ بَاكِیَّة
مَنْ كَانَ ذَا عَقْلٍ وَأُذُنٍ وَاعِیَّة
كَانَتْ بِأُذُنِكَ الْمُنَظَّمِ حَالِیَّة
وَعَدَتْ نُجُومُ الْفَضْلِ بَعْدَكَ هَاوِیَّة
أَدَبٌ وَأَخْلَاقٌ حَسَنَانِ زَاكِیَّة
وَضَفِیرَتْ بِالْبِدْرِ الْحَسَنِ الْعَالِیَّة
كَانَتْ عُیُونَ الدَّهْرِ عَنَّا سَاهِیَّة
وَنَهَضَ عَطْفًا وَالْحَوَاسِدُ نَائِیَّة
أَوَاهُ مِمَّا حَلَّ فِي أَحْشَائِیَّة
بَعْدَ الْمُحِبِّ ذِي الْمَعَانِي الرَّاهِیَّة
مَنْ حَارَ أَنْوَاعُ الْفُتُونِ الْبَاهِیَّة
كَنَزُ الدَّقَائِقِ وَالْعُلُومِ الْوَافِیَّة
تِيكَ الْفُصُورُ مَعَ الْفُطُوفِ الدَّائِیَّة
نَايَا الدَّبِیَّةِ وَالِدِّيَّارِ الْفَانِیَّة
ذَهَبَ الْمُحِبِّي لِلْجَنَانِ الْبَاقِیَّة
وَسَحَابَتِ الرِّضْوَانِ تَهْطُلُ هَامِیَّة
أَوْ أَسْبَلَتْ دَمْعًا سَحَابٌ بَاكِیَّة

أَضْحَتْ رُبُوعُ الْفَضْلِ بَعْدَكَ خَالِیَّة
مَنْ بَعْدَ مَوْتِكَ صَارَ لَا يَرْجُو الْبَقَا
بِكَ عُطِلَتْ أَجْيَادُ آدَابٍ وَقَدْ
كُسِفَتْ شُمُوسُ مَعَارِفٍ وَبَدَائِعِ
رَحَلَتْ جُيُوشُ الْعِلْمِ يَفْقُوهُ إِثْرَهَا
يَا طَالَمَا حَاوَلْتُ فَضْلَكَ فِي الْوَرَى
يَا لَيْتَ شِعْرِي أَتَيْنَ أَوْقَاتٌ مَضَتْ
نَجْنِي ثَمَارَ الْعِلْمِ مِنْ رَوْضِ الْمُنَى
أَوَاهُ مِمَّا قَدْ لَقِيتُ لِفَقْدِهَا
لَمْ يَبْقَ كَهْفٌ لِلْفَضَائِلِ يُزْتَجَى
الْفَاضِلُ الْخَرِيرُ أَوْحَدُ عَصْرِهِ
الْجَهْدُ النَّقَادُ نُرَّةُ شَامِنَا
لَمَّا قَضَى وَاعْتَاضَ بِالْأُخْرَى وَهَا
نَادَيْتُ صَاحِبِي إِنْ يَكُنْ قَدْ فَارَقَ الدُّ
لَا تَحْزَنُوا قَدْ جَاءَنَا تَارِيخُهُ
فَعَلَيْهِ رَحْمَةٌ رَبِّنَا طُولَ الْمَدَى
مَا نَاحَتْ الْأَطْيَارُ فَوْقَ عُصُونِهَا

Fazilet yurtları senden sonra bomboş kaldı ve gözleri, seni kaybettiği için ağlar oldu.

Ölümünden sonra akıl ve anlayış sahibi hiç kimse artık yaşamayı ummaz hâle geldi.

Seninle birlikte edebiyatın boyunları süssüz kaldı; oysa senin dizilmiş incilerinle süslüydü.

Bilgi ve sanat güneşleri tutuldu; senden sonra fazilet yıldızları düşer oldu.

Senin ardından ilim orduları göçtü; edep ve güzel ahlâk da onların izini takip etti.

Nice zaman insanlar arasında faziletini yaymaya çalıştın; değerli ve güzel giysiler kazandın.

Ah keşke bilseydim, geçen o günler nerede; o günlerde zamanın gözleri bizden habersizdi.

Arzu bahçesinden ilim meyvelerini topluyor, hasetçiler uzakta kalırken gurur ve sevinç içinde dolaşıyorduk

Ah, onu kaybetmekten neler çektim. Ah, içimde olanlardan.

Artık faziletler için sığınılacak bir mağara kalmadı; parlak anlamlar sahibi el-Muhibbî'den sonra.

O; erdemli, zeki ve çağının eşi benzeri olmayandı; güzel ilimlerin her çeşidini elde etmişti.

Usta eleştirmen, Şam'ımızın incisi; ince bilgilerin ve kuşatıcı ilimlerin hazinesiydi.

Vefat etmişse ve dünya yerine oradaki saraylara ve sarkan meyvelere kavuşmuşsa...

Dostlarıma seslendim: "Eğer o, aşağı dünya ve fanî diyarları terk etmişse,

Üzerine Rabbimizin sonsuz rahmeti yağsın, af bulutları sonsuza dek yağsın."

Kuşlar dalların üzerinde her inlediğinde, ağlayan bulutlar her gözyaşı döktüğünde...

Üzölmeyin; tarih bize şu şekilde geldi: "el-Muhibbî ebedî cennetlere gitti."

Rabbimizin rahmeti zaman boyunca onun üzerine olsun, ilâhî rızâ bulutları da üzerine durmaksızın yağsın.

Dallar üstünde kuşlar inledikçe, ya da ağlayan bir bulut gözyaşı döktükçe...